מחשבת ישראל · אחרונים · רמחל

ספר ההגיון

רבי משה חיים לוצאטו [הרמח"ל]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ספר ההגיון

רבי משה חיים לוצאטו [הרמח"ל]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ספר-ההגיון/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
פרק א 5
פרק ב 6
פרק ג 7
פרק ד 11
פרק ה 15
פרק ו 16
פרק ז 17
פרק ח 18
פרק ט 18
פרק י 20
פרק יא 21
פרק יב 22
פרק יג 23
פרק יד 24
פרק טו 25
פרק טז 27
פרק יז 28
פרק יח 29
פרק יט 31
פרק כ 32
פרק כא 34
פרק כב 35
פרק כג 37

הקדמה

כְּשֶׁנַּשְׁקִיף עַל בְּרִיּוֹת הָאָרֶץ וּמַה שֶּׁמַּגִּיעַ אֲלֵיהֶם, נִרְאֶה, שֶׁנָּתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם חֵלֶק גָּדוֹל בְּיִשּׁוּבוֹ שֶׁל הָעוֹלָם הַזֶּה וּבְהַשְׁלָמַת כָּל מְלוֹאוֹ, עַד שֶׁנּוּכַל לוֹמַר שֶׁבְּרִיאַת בְּרֵאשִׁית בְּמַה שֶׁנּוֹגֵעַ לַחֵלֶק הַזֶּה לֹא הָיְתָה אֶלָּא כְּמוֹ הַתְחָלָה לַנִּמְצָאוֹת הָאֵלֶּה וְכֹחָנִיּוֹת לְהַשְׁלָמָתָם; אָמְנָם הַשְׁלָמָתָם בְּפֹעַל נִמְסְרָה לָאָדָם לְגַמְרֵי. וּכְבָר הֶעִירוּנוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל עַל אֱמִתַּת הָעִנְיָן הַזֶּה שֶׁאָמְרוּ, שֶׁכָּל שֶׁנִּבְרָא בְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית צְרִיכִין תִּקּוּן, חִטִּים צְרִיכִים טְחִינָה, תַּרְמוֹסִין צְרִיכִים מְתוּק, וְכֵן כֻּלָּם. וּמָצִינוּ עוֹד שֶׁשָּׁאַל טוֹרְנוֹס־רוּפּוֹס אֶת ר' עֲקִיבָא: אֵיזֶה מַעֲשִׂים נָאִים, שֶׁל שָׁמַיִם אוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם? וֶהֱשִׁיבוֹ: שֶׁל בָּשָׂר וָדָם נָאִים, וּלְאֻמַּת דְּבָרָיו הֵבִיא לוֹ שִׁבָּלִים וּגְלֶסְקָאוֹת וְאָמַר לוֹ: אֵיזֶה מֵהֶם נָאִים? וּבֶאֱמֶת עֵינֵינוּ הָרוֹאוֹת שֶׁכָּל הַדְּבָרִים הַטְּבָעִים כְּשֶׁיְּנֻחוּ בְּטִבְעָם בְּלִי עֲבוֹדַת הָאָדָם וּמְלַאכְתּוֹ הִנֵּה יַעֲשׂוּ מִמַּה שֶּׁבְּחֻקָּם הַטְּבָעִי אַךְ לֹא בְּהַשְׁלָמָה, וּכְשֶׁיֵּעָסֵק בָּהֶם הָאָדָם וְיַעֲזֹר אֶת טִבְעָם וְיִסַּדֵּר תּוֹצְאוֹתֵיהֶם עַל הַסֵּדֶר הֶהָגוּן, הִנֵּה יֵרָאוּ בְּבֵרוּר יוֹתֵר שְׁלֵמִים וְנָאִים, וְזֶה פָּשׁוּט. דֶּרֶךְ מָשָׁל, אִילָן מִן הָאִילָנוֹת אִם יַנַּח לְטִבְעוֹ בִּלְי עֲבוֹדָה, אַף אִם יִתֵּן מִמִּין הַפְּרִי הַמְיֻחָד לוֹ, לֹא יִשְׁוֶה לֹא בְּטַעְמוֹ וְלֹא בְּיָפְיוֹ אֶל אֲשֶׁר יִתֵּן אִם יְעֻבַּד, וְהָאֲדָמָה עַצְמָהּ אֲשֶׁר לֹא תֵעָבֵד, לֹא תְּזַבֵּל וְלֹא תֵעָדֵר – אוֹ לֹא תִּתֵּן יְבוּלָהּ כָּל עִקָּר אוֹ תִּתְּנֵהוּ רָזֶה וְחֵסֶר, זוּלָתִי קְצָת הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר תִּרְבֶּה בָם הַהֶכְנָה הַטִּבְעִית רִבּוּי גָּדוֹל עַד שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לַעֲבוֹדָה וְלֹא יִהְיֶה זֶה עַל צַד הָרֹב כְּלָל. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: מָקוֹם הִנִּיחַ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ לִבְנֵי הָאָדָם בְּמַה שֶׁיָּדָם מַגַּעַת, שֶׁיִּתְגַּדְּרוּ בוֹ בְּגַדֵּל הַמַּה בַּעֲמָלָם אֵת אֲשֶׁר תֵּלֵד הַטֶּבַע. וְאוּלָם כַּמִּקְרֶה הַזֶּה יִקְרֶה גַּם לְשִׂכְלוֹ שֶׁל הָאָדָם עַצְמוֹ, שֶׁעִם הֱיוֹת הַהַשְׂכָּלָה מֻטְבַּעַת בּוֹ בְּטִבְעוֹ מִתְּחִלָּה, אִם לֹא יֵעָבֵד יִהְיֶה כְּאִילָן אֲשֶׁר לֹא יֵעָבֵד וְכַאֲדָמָה אֲשֶׁר לֹא שָׂמוּ לֵב עָלֶיהָ; שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יֻחַדֵּל מֵהַשְׂכִּיל דְּבָרִים רַבִּים, כַּאֲשֶׁר לֹא יֻחַדֵּל הָאִילָן מִתֵּת מִפְּרִיוֹ הַמְיֻחָד בּוֹ, אָמְנָם לֹא תִשְׁוֶה הַשְׂכָּלָתוֹ אַחֲרֵי הֵעָבְדוֹ לְהַשְׂכָּלָתוֹ זוּלַת זֶה, כַּאֲשֶׁר לֹא יִשְׁוֶה פְּרִי הָאִילָן הַנֶּעֱבָד עִם פִּרְיוֹ זוּלַת זֶה. וּכְמוֹ שֶׁהוּא צָרִיךְ לְמוּד בְּנוֹשְׂאֵי הַמְּצִיאוּת, דְּהַיְנוּ הַמַּשְׂכְּלוֹת כֻּלָּם שֶׁהֵם הָעֵסֶק שֶׁלּוֹ וּבִלְאו זֶה לֹא תֵּצֵא הַשְׂכָּלָתוֹ מִכֹּחַ אֶל הַפֹּעַל, כֵּן צָרִיךְ לְמוּד בַּהַשְׂכָּלָה עַצְמָהּ כְּדֵי שֶׁתִּתְהַוֶּה הַשְׂכָּלָתוֹ בְּמַשְׂכָּלָיו הַשְׂכָּלָה שְׁלֵמָה וּמְתֻקָּנֶת וְלֹא חֲסֵרָה וּמְבֻלְבֶּלֶת. וְאָמְנָם, לְתַכְלִית זֶה טָרְחוּ הַחֲכָמִים שֶׁקָּדְמוּ לָנוּ לְסַדֵּר סִדְרֵי הַהַשְׂכָּלָה וּלְבָאֵר חֻקּוֹתֶיהָ עַל נָכוֹן, בְּהַשְׁקִיף עַל מַה שֶּׁיִּקְרֶה לַשֵּׂכֶל בְּהַשְׂכָּלוֹתָיו מִן הַהַשָּׂגָה וּמִן הַסִּכְלוּת, מִן הַצִּיּוּר הָאֱמִתִּי וּמִן הַכּוֹזֵב, לְמַעַן דַּעַת מִמַּה יִשָּׁמֵר בְּהִתְבּוֹנְנוּתוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעֶה, וּבַמֶּה יֵעָזֵר כְּדֵי שֶׁיַּשִּׂיג הָאֱמֶת. וּכְלָל הַלִּמּוּד הַזֶּה הוּא הַנִּקְרָא מִלֶּאכֶת הַהִגָּיוֹן. וּבְרֹאותִי הַצֹּרֶךְ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לָנוּ בָּאֱמֶת בַּדָּבָר הַזֶּה, שֶׁבִּלְעָדָיו אִי אֶפְשָׁר לִכְנֹס אֶל חַדְרֵי הַחָכְמוֹת וּלְהִשְׂתַּעֲשֵׂעַ בְּתַעֲנוּגֵיהֶם כָּרָאוּי, בָּחַרְתִּי לְסַדֵּר זֶה הַלִּמּוּד בְּקִצּוּר כְּפִי

מַה שֶּׁרְאִיתִיו מַכְרָח לְתַשְׁלוּם הָעִנְיָן. רֻבּוֹ הֶעְתַּקְתִּיו מִסְּפָרִים שֶׁקִּדְמוּנִי בִּלְשׁוֹנוֹת אֲחֵרוֹת וַהֲבֵאתִיו אֶל לְשׁוֹנֵנוּ לְהוֹעִיל לִבְנֵי עַמֵּנוּ. וְעִנְיָנִים הוֹסַפְתִּי, גָּרַעְתִּי וְשִׁנִּיתִי מֵאֲשֶׁר מָצָאתִי לְפָנַי, כְּמוֹ שֶׁנִּרְאֶה לִי יוֹתֵר נָאוּת. אָנָּא אַתָּה, קוֹרֵא נָעִים, עָמֹד וְהִתְבּוֹנֵן, שְׁמַע וְהוֹסֵף לֶקַח וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנְעָם.

פרק א

כְּלָל מְלֶאכֶת הַהֶגְיוֹן מַה הִיא וְהַצָּרֵךְ בָּהּ. חִלּוּף הַמְּצִיאֻיּוֹת לְמַרְגֵּשׁ וּמַשְׂכָּל, וְהַמַּשְׂכָּל לְמַפְרֵד וּמְדַמֶּה וְהַמְדַמֶּה לְמַשֵּׂג וּבְדוּי.

א הִנֵּה כָּל עָמַל הַשֵּׂכֶל וְהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ הוּא לְהַשִּׂיג הַדְּבָרִים לַאֲמִתָּם. אָמְנָם, יֵשׁ שֶׁיִּקָּרֶה לוֹ לִטְעוֹת בָּהֶן וְיִהְיֶה מַה שֶּׁיַּשִּׂיג מֵהֶן כּוֹזֵב, עַל כֵּן יִצְטָרֵךְ לוֹ לִמּוּד לָדַעַת לְהַכִּיר מְקוֹמוֹת הַמִּכְשׁוֹל שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לִכָּשֵׁל בָּם וְיֵדַע אֵיךְ יִשָּׁמֵר מֵהֶם עַד שֶׁתִּהְיֶה הַשָּׂגָתוֹ אֲמִתִּית. וּכְלָל הַלִּמּוּד הַזֶּה הוּא הַנִּקְרָא מְלֶאכֶת הַהֶגְיוֹן.

ב עִקַּר מְלֶאכֶת הַשֵּׂכֶל בְּבַקָּשָׁתוֹ יְדִיעַת הַדְּבָרִים הוּא הַהֶבְחֵנָה עַד שֶׁיַּכִּיר כָּל דָּבָר וְדָבָר בִּפְנֵי עַצְמוֹ נִבְחָן וְנִבְדָּל מִכָּל זוּלָתוֹ. אָמְנָם בִּהְיוֹת שֶׁכְּלָל הַמְּצִיאֻיּוֹת יֵשׁ בָּהֶם מַה שֶּׁדּוֹמֶה הָאֶחָד לְזוּלָתוֹ וְיֵשׁ בָּהֶם מַה שֶּׁנִּבְדָּל הָאֶחָד מִזּוּלָתוֹ, עַל כֵּן לֹא יַגִּיעַ הַשֵּׂכֶל לְסוֹף מְלַאכְתּוֹ עַד שֶׁיִּשְׁתַּלֵּם בִּשְׁתֵּי הַפְּעֻלּוֹת, שֶׁהֵם: הַדִּמְיוֹן וְהַהֶבְדֵּל.

ג בְּכָל אֶחָד מִשְּׁתֵּי הַפְּעֻלּוֹת יָכוֹל לִפֹּל הַטָּעוּת אִם יְדַמֶּה מַה שֶּׁאֵינוֹ דוֹמֶה, אוֹ יַבְדִּיל מַה שֶּׁלֹּא נִבְדָּל. עַל כֵּן לִשְׁתֵּיהֶן צָרִיךְ לִמּוּד וְאִמּוּן וְחֻקִּים מְסֻדָּרִים, שֶׁיַּעֲמִידוּהוּ בַּנְּתִיב הַיָּשָׁר וְלֹא יִשְׁגֶּה מִמֶּנּוּ, עַד שֶׁיַּשִּׂיג תַּכְלִיתוֹ עַל נָכוֹן.

ד כְּלָל הַמְּצִיאֻיּוֹת יִתְחַלֵּק לִשְׁנֵי חֲלָקִים. הָרִאשׁוֹן: מַרְגֵּשׁ אוֹ מוּחָשׁ; וְהַשֵּׁנִי: מַשְׂכָּל. הַמַּרְגֵּשׁ הוּא שֶׁמַּשָּׂג מִן אַחַד הַחוּשִׁים; הַמַּשְׂכָּל הוּא אֲשֶׁר יְדַמֶּהוּ הַשֵּׂכֶל בְּדִמְיוֹנוֹ, אַךְ אֵין מְצִיאוּתוֹ כֵּן חוּץ מִמֶּנּוּ, וְיֵחָלֵק גַּם הוּא לִשְׁנַיִם, הָאֶחָד מֻפְרָד וְהָאֶחָד מְדֻמֶּה. פֵּרוּשׁוֹ: הַמּוּחָשׁ הוּא, דֶּרֶךְ מָשָׁל, הָאֱבֶן וְהָעֵץ, שֶׁרוֹאִים אוֹתוֹ בְּחוּשׁ; וְהַמַּשְׂכָּל – כְּגוֹן הַחָכְמָה, הַזְּכָרוֹן, הַגְּבוּרָה, שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁמַּשְׂכִּילִים וּמְצַיְּרִים אוֹתָם בַּשֵּׂכֶל, אַךְ אֵין הַחוּשׁ רוֹאֶה אוֹתָם.

ה הַמֻּפְרָד הוּא – שֶׁמַּה שֶּׁאֵינוֹ מֻשָּׂג מִן הַחוּשִׁים אֶלָּא בְּחִבּוּר עִם זוּלָתוֹ, יַפְרִידֵהוּ הַשֵּׂכֶל בְּדִמְיוֹנוֹ וְיַקְחֵהוּ לְבַדּוֹ. הַמְדֻמֶּה הוּא – אֲשֶׁר אֵינוֹ מֻשָּׂג מִן הַחוּשִׁים כְּלָל לֹא לְבַדּוֹ וְלֹא בְּחִבּוּר אֶלָּא הַשֵּׂכֶל הוּא אֲשֶׁר יְדַמֶּה אוֹתוֹ, וְיִתְחַלֵּק גַּם הוּא לִשְׁנַיִם, הָרִאשׁוֹן מֻשָּׂג וְהַשֵּׁנִי בָּדוּי. פֵּרוּשׁוֹ: הַמַּרְאֶה, דְּהַיְנוּ הַלֵּבָן וְהַשַּׁחֲרוּת וּשְׁאָר הַגְּוָנִים אֵין הַחוּשׁ רוֹאֶה אוֹתָם לְבַדָּם אֶלָּא נְתוּנִים בְּאֶחָד מִן הַגּוּפִים, אַךְ הַשֵּׂכֶל מְצַיֵּר הַלֵּבָן הֱיוֹתוֹ עִנְיָן אֶחָד נוֹסָף עַל הַגּוּף

שֶׁהוּא בְּתוֹכוֹ, וְנִקְרָא שֶׁמַּפְרִידוֹ בְּדִמְיוֹנוֹ מִן הַגּוּף שֶׁהוּא נָתוּן בּוֹ וְזֶהוּ הַמַּפְרֵד, אַךְ הַמְדֻמֶּה אֵינוֹ כֵּן, וְיִתְבָּאֵר בַּסְּמָן שֶׁלְּפָנֵינוּ.

ו הַמֻּשָּׂג הוּא הַדָּבָר שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵין מְצִיאוּתוֹ הוֹוֶה בְּמַה שֶּׁמּוּחָשׁ, רָאוּי לִמְצֹא לְפִי הַהַרְגָּנָה, וְנִמְשָׁךְ הַמּוּחָשׁ אַחֲרָיו בְּסֵדֶר, וְהַבָּדוּי הוּא אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ לֹא הֹוֶה וְלֹא רָאוּי וְלֹא הַמּוּחָשׁ נִמְשָׁךְ אַחֲרָיו בְּסֵדֶר. פֵּרוּשׁוֹ: הַמֻּשָּׂג הוּא – שֶׁמִּמַּה שֶּׁאָנוּ רוֹאִים בְּחוּשׁ אֲנַחְנוּ דָנִים עַל מְצִיאוּת שֶׁאֵין אָנוּ רוֹאִים. דֶּרֶךְ מָשָׁל: אָנוּ רוֹאִים שֶׁיֵּשׁ בְּנֵי אָדָם וְהֵם חַיִּים, בְּהֵמוֹת וְגַם הֵם חַיִּים, עוֹפוֹת וְגַם הֵם כָּךְ, נֹאמַר שֶׁיֵּשׁ מִין אֶחָד שֶׁל בְּרִיאָה בֵּין הַבְּרִיאוֹת שֶׁנִּקְרָא מִין הַבַּעֲלֵי חַיִּים, וְאֵין הַמִּין הַזֶּה דָּבָר הוֹוֶה מַמָּשׁ זוּלַת אֱלֶה הַפְּרָטִים שֶׁלּוֹ שֶׁזָּכַרְנוּ, אֶלָּא הַשֵּׂכֶל מְדַמֶּה כְּאִלּוּ יֵשׁ דָּבָר אֶחָד כְּלָלִי שֶׁמִּתְחַלֵּק לַחֲלָקִים פְּרָטִים, לְפִי שֶׁמְּסֻדָּר הַהַרְגָּנָה הוּא זֶה שֶׁיִּהְיֶה הַכְּלָל וְאַחַר כָּךְ הַפְּרָט, כְּמוֹ הָאֵילָן וַעֲנָפָיו, וְנִמְצָא שֶׁהַמּוּחָשׁ נִמְשָׁךְ בְּהַהַרְגָּנָה אַחַר הַמְדֻמֶּה, כְּאִלּוּ הָיָה הַמְדֻמֶּה הַהוּא עִקָּר וְהַמּוּחָשׁ עֲנָפִים מִמֶּנּוּ. מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַבָּדוּי, שֶׁהוּא דִּמְיוֹן לְבַד, וְאֵין דָּבָר בַּמּוּחָשׁ שֶׁנָּדוּן מִמֶּנּוּ הֱיוֹת הַבָּדוּי הַהוּא.

פרק ב

הָעֶצֶם וְהַמִּקְרֶה וּכְלָלָיו

א עַד הֵנָּה בֵּאַרְנוּ עִנְיְנֵי הַהַשָּׂגָה וּמַחְלְקוֹתֶיהָ, עַתָּה נְבָאֵר הַמֻּשָּׂגִים לְמַחְלְקוֹתֵיהֶם.

ב כָּל מֻשָּׂג הוּא אוֹ עֶצֶם אוֹ מִקְרֶה.

פֵּרוּשׁוֹ: בֵּין הַמֻּשָּׂגִים הַמּוּחָשִׁים וְהַמֻּשְׂכָּלִים שֶׁנִּתְבָּאֲרוּ לְמַעְלָה.

ג עֶצֶם – הוּא הַדָּבָר הַמַּמְשִׁיךְ שֶׁעֲמִידָתוֹ בְּעַצְמוֹ וְלֹא בְּאַחֵר, וּבוֹ עוֹמְדִים הַמִּקְרִים הַמִּתְחַבְּרִים לוֹ. פֵּרוּשׁוֹ: דֶּרֶךְ מָשָׁל, עֶצֶם הָאֶבֶן, הָעֵץ, הַבַּעַל־חַיִּים וְכָל הַנִּמְצָאִים רוּחָנִים וְגַשְׁמִים.

ד מִקְרֶה – הוּא עִנְיָן יִמָּצֵא בְּעֶצֶם וְעוֹמֵד בּוֹ, וְלֹא יַעֲמֹד זוּלַת עֶצֶם.

דֶּרֶךְ מָשָׁל, הַמַּרְאֶה שֶׁזָּכַרְנוּ לְמַעְלָה, הַיֹּפִי, הַחָכְמָה שֶׁאֵינָם נִמְצָאִים בִּפְנֵי עַצְמָם, אֶלָּא נְתוּנִים בְּאֶחָד מִן הָעֲצָמִים.

כְּלָלֵי הַמִּקְרֶה

1 מְצִיאוּת הַמִּקְרֶה הוּא הִתְחַבֵּר לְעֶצֶם.

פֵּרוּשׁוֹ: כִּי הִנֵּה הַמִּקְרֶה אֵינוֹ אֶלָּא עִנְיָן הֱיוֹת בְּעֶצֶם, בְּחִינָה אַחַת אוֹ בְּחִינוֹת רַבּוֹת נוֹסָפוֹת עַל הֱיוֹתוֹ עֶצֶם. אֲשֶׁר הֱיוֹת הַבְּחִינָה הַהִיא נִמְצֵאת בְּעֶצֶם זֶהוּ הַמִּקְרֶה שֶׁקָּרָה לָעֶצֶם.

2 הַמִּקְרֶה תְּלוּי בָּעֶצֶם בֵּין בַּהֲוָיָה בֵּין בַּמְּצִיאוּת.

פֵּרוּשׁוֹ: אִם לֹא הָיָה עִנְיַן הָעֶצֶם לֹא הָיְתָה בְּחִינָה נוֹסֶפֶת לוֹ, וְנִמְצָא שֶׁלֹּא הָיָה עִנְיַן הַמִּקְרֶה

כְּלָל, עַל כֵּן נֹאמַר שֶׁהַמִּקְרֶה תְּלוּי בָּעֶצֶם בַּהֲוָיָה. וְכֵן אִם הָיָה נָעָדֵר, לֹא הָיָה הַמִּקְרֶה קוֹרֶה, עַל כֵּן נֹאמַר שֶׁהַמִּקְרֶה תָּלוּי בָּעֶצֶם בַּמְּצִיאוּת.

3 מִקְרֶה מִבְּלִתִּי עֶצֶם נִמְנָע.

4 הַמִּקְרֶה לֹא יִתְגַּלְגֵּל מִנּוֹשֵׂא לְנוֹשֵׂא אוֹ מֵעֶצֶם לְעֶצֶם.

פֵּרוּשׁוֹ: כִּי הָעֶצֶם הוּא סוֹבֵל מִקְרִים רַבִּים וְיִסְבֹּל מִקְרֶה אֶחָד בִּזְמַן אֶחָד וְאַחֵר כָּךְ יִסְבֹּל מִקְרֶה אַחֵר, וְהָעֶצֶם שֶׁסָּבַל הָאֶחָד הוּא שֶׁסּוֹבֵל הַשֵּׁנִי. אַף הַמִּקְרֶה שֶׁקּוֹרֶה לָעֶצֶם לֹא יוּכַל לָצֵאת מִמֶּנּוּ וּלְהִתְחַבֵּר אֶל עֶצֶם אַחֵר, אֶלָּא מַה שֶּׁקָּרָה לְאֶחָד כְּבָר כָּלָה בְּהֶעְדֵּרוֹ מִמֶּנּוּ, וּמַה שֶּׁיִּקָּרֶה לְעֶצֶם אַחֵר – דָּבָר חָדָשׁ וְאֵינוֹ הָרִאשׁוֹן.

פרק ג

הַכַּמּוּת הַדָּבֵק וְהַנִּפְרָד. הָאֵיכוּת וְאַרְבַּעַת מִינָיו. הַקִּנְיָן וּשְׁלֹשֶׁת מִינָיו. הָעִיּוּנִי וּשְׁלֹשֶׁת מִינָיו. הַטֶּבַע וּמַה שֶּׁאַחַר הַטֶּבַע. הַתְּכוּנוֹת. הַמּוּסָר, הַמְּדִינוּת וְהַפַּרְנָסָה. הַמְּלָאכוֹת הַחָפְשִׁיּוֹת וּבִלְתִּי חָפְשִׁיּוֹת. הַהֶכְנָה הַטִּבְעִית. הַתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנִית וְהַשֵּׁנִית. הַצּוּרָה הַטִּבְעִית וְהַמְּלָאכְתִּית. כְּלָלֵי הָאֵיכוּת. הַפְּעֻלָּה וּכְלָלֶיהָ. הַהֶפְעֵל וּכְלָלָיו. הַיַּחַס וּכְלָלָיו. הַזְּמַן, הָאָנָה, הַמַּצָּב וְהַקִּנְיָן. הַפְּרָטִים וְהַכּוֹלְלִים. הַסּוּג וְהַמִּין. סוּג עֶלְיוֹן וְאֶמְצָעִי, רָחוֹק וְקָרוֹב. כְּלָלֵי הַסּוּג וּכְלָלֵי הַמִּין. הַהֶבְדֵּל וּכְלָלָיו. הַסְּגֻלָּה וּכְלָלֶיהָ וְהַמִּקְרֶה.

א כְּבָר בֵּאַרְנוּ הַמִּקְרֶה בִּכְלָלוֹ, עַתָּה נְבָאֵר חֲלָקָיו.

ב חֲלָקֵי הַמִּקְרֶה תִּשְׁעָה, וְהֵם: כַּמּוּת, אֵיכוּת, פְּעֻלָּה, הֶפְעֵל, יַחַס, זְמַן, מַצָּב, קִנְיָן, אָנָה.

ג כַּמּוּת הוּא מִקְרֶה יְשֹׁעֵר בּוֹ הַדָּבָר וּבַעֲבוּרוֹ יִשְׁאַל כַּמָּה, וְיִתְחַלֵּק לִשְׁנֵי חֲלָקִים: הָאֶחָד – הַמִּדָּה שֶׁקְּרָאוּהָ כַּמּוּת דָּבֵק, וְהַשֵּׁנִי – הַמִּסְפָּר שֶׁקְּרָאוּהָ כַּמּוּת נִפְרָד.

פֵּרוּשׁוֹ: כִּי רִבּוּי הַחֲלָקִים וְהַדְּבָקָם זֶה לָזֶה עוֹשִׂים גּוּף בַּעַל שִׁעוּר שֶׁיּוּכַל לִמָּדֵד, וְזֶה מַה שֶּׁכִּוְּנוּ בְּאָמְרָם: כַּמּוּת דָּבֵק. וְרִבּוּיִם בְּפֵרוּד זֶה מִזֶּה מוֹלִיד הַמִּסְפָּר, וְזֶה מַה שֶּׁכִּוְּנוּ בְּקָרְאָם אוֹתוֹ: כַּמּוּת נִפְרָד.

ד אֵיכוּת – מִקְרֶה, בּוֹ יֵאָמֵר עַל הַדָּבָר מָה וְאֵיךְ, יִתְחַלֵּק לְאַרְבָּעָה מִינִים: הַקִּנְיָן וְהַהֶכְנָה הַטִּבְעִית, הַתְּכוּנָה וְהַצּוּרָה.

ה הַקִּנְיָן הוּא אֵיכוּת אֶחָד בְּאָדָם, שֶׁעַל יָדוֹ הוּא רָאוּי לְאֵיזֶה פְּעֻלּוֹת, וְיִתְחַלֵּק לִשְׁלֹשָׁה מִינִים: עִיּוּנִי, מַעֲשִׂיִּי וּמְלָאכוּתִיִּי.

ו הָעִיּוּנִי הוּא מַה שֶּׁעִנְיָנוֹ יְדִיעָה וְהַשָּׂגָה, וּמִינָיו שְׁלֹשָׁה: הַטֶּבַע, וּמַה שֶּׁאַחַר הַטֶּבַע, וְהַתְּכוּנוֹת.

ז הַטָּבַע הוּא יְדִיעַת הַדְּבָרִים הַטִּבְעִיִּים בִּבְחִינַת טִבְעִיִּים וּמֻשָּׂג מֵהַחוּשִׁים; מַה שֶּׁאַחַר הַטֶּבַע – יְדִיעַת הַדְּבָרִים שֶׁלְּמַעְלָה מִכָּל הַחוּשִׁים וְלֹא מֻשָּׂגִים מֵהֶם. הַתְּכוּנוֹת – נִכְלָלִים בָּהֶם חָכְמַת הַגַּלְגַּלִּים, הַתִּשְׁבֹּרֶת, הַהַנְדָּסָה, הַמַּבָּט, הַנִּגּוּן, וְכַיּוֹצֵא.

ח הַמַּעֲשִׂיִּי הוּא יְדִיעַת תִּקּוּן מַעֲשֶׂה, וּמִתְחַלֵּק לִשְׁלֹשָׁה מִינִים, וְהֵם: הַמּוּסָר, הַמְּדִינוּת, וְהַפְּרָנְסָה.

ט הַמְּלַאכְתִּיִּי הוּא יְדִיעַת מְלָאכָה אַחַת, וּמִתְחַלֵּק לִשְׁנַיִם: מְלָאכוֹת חָפְשִׁיּוֹת, וְהַשֵּׁנִי – הַלֹּא חָפְשִׁיּוֹת.

י הַחָפְשִׁיּוֹת הֵם הָרְאוּיוֹת לְשָׂרִים וְנִכְבָּדִים, וְהֵם שִׁלְשָׁה: הַדִּקְדּוּק, הֲלָצָה, הִגָּיוֹן. הַלֹּא הַחָפְשִׁיּוֹת הֵן הַבִּלְתִּי הָרְאוּיוֹת לְשָׂרִים וְנִכְבָּדִים, כְּגוֹן: הַתְּפִירָה, הַבִּנְיָן, הָאֲרִיגָה וְכַיּוֹצֵא.

יא הַהֶכְנָה הַטִּבְעִית הַנִּמְצָא בַּנּוֹשֵׂא מִצַּד טִבְעוֹ, כְּגוֹן: חִדּוּד הַשֵּׂכֶל וְהַזִּכָּרוֹן, חֹזֶק הַגּוּף וּבְרִיאוּתוֹ, קַלּוּת הַתְּנוּעָה.

יב הַתְּכוּנָה הִיא מַה שֶּׁבְּתוֹכָן הַדָּבָר וּמְזֻגּוֹ, וְתִתְחַלֵּק לִשְׁנַיִם: הָאֶחָד – רִאשׁוֹנִית, וְהַשֵּׁנִי – שֵׁנִית.

יג הָרִאשׁוֹנִית מִתְחַלֶּקֶת לְאַרְבָּעָה, וְהֵם: הַחֹם וְהַקֹּר, הַלַּחוּת וְהַיֹּבֶשׁ, וְהַשֵּׁנִית – כְּגוֹן: הַקְּשִׁי וְהָרֹךְ, הַקַּלּוּת וְהַכֹּבֶד, וְכַיּוֹצֵא.

יד הַצּוּרָה הִיא צוּרַת הַדָּבָר שֶׁבָּהּ נִרְאֶה וּמִצְטַיֵּר בַּשֵּׂכֶל, וּמִתְחַלֶּקֶת לִשְׁתַּיִם: הָאַחַת – טִבְעִית, וְהַשְּׁנִיָּה – מְלַאכְתִּית.

טו הַטִּבְעִית – צוּרַת הָאָדָם, צוּרַת הַסּוּס, וְכֵן שְׁאָר הַמִּינִים; הַמְּלַאכְתִּית – צוּרַת הַנַּעֲשֶׂה בִּידֵי אָדָם.

כְּלָלֵי הָאֵיכוּת:

1 בְּאֵיכוּת שַׁיָּךְ פָּחוֹת וְיָתֵר.

2 בֵּין הָאֵיכֻיּוֹת יֵשׁ הַהַפְכִּיוּת.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: חֹם וְקֹר.

3 מִצַּד הָאֵיכוּת יֵאָמֵר בִּדְבָרִים דּוֹמִים וְלֹא דּוֹמִים.

טז פְּעֻלָּה הוּא הִתְעוֹרְרוּת הָעֻצָּם אוֹ גִלּוּי וִיצִיאַת כֹּחַ הַפּוֹעֵל שֶׁבָּעֻצָּם. (אוֹ תֹּאמַר: הֶמְשֵׁךְ הַמְסֻבָּב מִן הַסִּבָּה הַפּוֹעֶלֶת, וּכְמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ לְעֵיל. דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַחִמּוּם הוּא הֶמְשֵׁךְ הַחֹם מֵהָאֵשׁ).

כְּלָלֵי הַפְּעֻלָּה:

1 כָּל פּוֹעֵל בְּרָצוֹן פּוֹעֵל לְתַכְלִית מָה.

2 בִּפְעֻלּוֹת יֵשׁ פָּחוֹת וְיָתֵר.

3 בִּפְעָלָה שַׁיָּךְ הַפְּכִיּוּת.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: מְחַמֵּם – מְקָרֵר.

יז הַהֶפְעֵל הוּא רֹשֶׁם הַפְּעָלָה.

כְּלָלֵי הַהֶפְעֵל:

1 בְּהֶפְעֵל יֵשׁ פְּחוֹת וְיֶתֶר.

2 בְּהֶפְעֵל שַׁיָּךְ הַפְּכִיּוּת.

יח יַחַס הוּא מִין קֶשֶׁר בֵּין שְׁנֵי דְּבָרִים, בַּעֲבוּרוֹ יֵאָמֵר בְּאֶחָד מֵהֶם שֶׁהוּא שֶׁל חֲבֵרוֹ.

פֵּרוּשׁוֹ: כְּגוֹן אָב שֶׁהוּא עִנְיָן מִתְיַחֵס אֵצֶל בֵּן וּבֵן הוּא עִנְיָן מִתְיַחֵס אֵצֶל אָב. כִּי אֵין אָב אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לוֹ בֵּן וְאֵין בֵּן אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לוֹ אָב.

כְּלָלֵי הַיַּחַס:

1 מִקְרֶה הַיַּחַס גּוֹבֵר בְּרִבּוּיוֹ בְּכָל הַמִּקְרִים.

2 שְׁנֵי הַמִּתְיַחֲסִים שָׁוִים בְּהֶכְרַח בְּהֶעְדֵּר וּבִמְצִיאוּת.

פֵּרוּשׁוֹ: בְּהִמָּצֵא אֶחָד מְצִיאוּת, מֻכְרָח הַשֵּׁנִי. וְכֵן בְּהֶעְדֵּר הָאֶחָד, מֻכְרָח בִּטּוּל הַשֵּׁנִי. כִּי אֵין אָב אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לוֹ בֵּן, וְאִם יֵשׁ אָב וַדַּאי יֵשׁ בֵּן, וְאִם אֵין אָב אֵין בֵּן.

יט זְמַן – מִקְרֶה זְמַנִּיִּי בָּעֶצֶם, דְּהַיְנוּ: שִׁעוּר מֻרְחָקוֹ מִן הַתְּחִלָּה אוֹ הַסּוֹף.

כ אָנָה – מִקְרֶה מְקוֹמִי בָּעֶצֶם, דְּהַיְנוּ: הַחֵלֶק מִן הָעוֹלָם שֶׁמְּמַלֵּא מִמֶּנּוּ.

כא מַצָּב – מִקְרֶה מַצָּבִי בָּעֶצֶם.

פֵּרוּשׁוֹ: אֹפֶן הִמָּצְאוּת חֶלְקֵי הָעֶצֶם בְּמָקוֹם – זֶהוּ הַנִּקְרָא מַצָּב, כְּגוֹן הָעֲמִידָה, הַיְשִׁיבָה, הַנְּטִיָּה, וְכַיּוֹצֵא.

כב קִנְיָן – מִקְרֶה מוֹרֶה מִין קִנְיָה נְקִנִית בָּעֶצֶם, אוֹ הַלְבָּשָׁה עָלָיו.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַמַּלְבּוּשִׁים שֶׁעַל הָאָדָם, אוֹ הַמִּדּוֹת הַקְּנוּיוֹת בְּנַפְשׁוֹ – הָעֲנָוָה, הַנְּדִיבוּת, וְכַיּוֹצֵא.

כג אֵלֶּה הָעֶשְׂרָה כְּלָלֵי עִנְיָנִים שֶׁזְּכָרְנוּ – אֶחָד עֶצֶם וְתִשְׁעָה מִקְרִים – תַּחְתֵּיהֶם נִכְלָלִים כָּל עִנְיְנֵי הַמְּצִיאוּת לְמִדְרֵגוֹתֵיהֶם.

כד וְהַנִּדְרָשִׁים בָּעֲשָׂרָה הָעִנְיָנִים שֶׁזְּכָרְנוּ – שְׁנַיִם, וְהֵם: הַפְּרָטִים וְהַכּוֹלְלִים.

כה הַפְּרָטִים הֵם הַנִּמְצָאִים כָּל אֶחָד בְּפָנֵי עַצְמוֹ, כְּגוֹן: אִישׁ מִן הָאֲנָשִׁים, עוֹף מִן הָעוֹפוֹת, אִילָן מִן הָאִילָנוֹת, וְכַיּוֹצֵא בָזֶה, וְנִקְרָאִים אִישִׁים.

כו הַכּוֹלְלִים – שְׁנַיִם, רִאשׁוֹן: כּוֹלְלֵי הַמְּצִיאוּת, וְהַשֵּׁנִי: מַשִּׁיגֵיהֶם.

כז כּוֹלְלֵי הַמְּצִיאוּת גַּם הֵם שְׁנַיִם, הָרִאשׁוֹן – סוּג, וְהַשֵּׁנִי – מִין.

כח הַסּוּג וְהַמִּין עִנְיָנָם אֶחָד, וְהוּא כְּלָל כּוֹלֵל פְּרָטִים מִצַּד שִׁתּוּף שֶׁהֵם מְשֻׁתָּפִים בְּעִנְיָן אֶחָד. וְהַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין הַסּוּג וְהַמִּין, שֶׁמַּה שֶּׁכּוֹלֵל יוֹתֵר – יִקָּרֵא סוּג, וּמַה שֶּׁאֵינוֹ כוֹלֵל אֶלָּא מִקְצַת מַמָּה שֶׁנִּכְלָל בַּסּוּג – יִקָּרֵא מִין.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: בַּעֲלֵי חַיִּים הוּא סוּג, כִּי נִכְלָלִים בָּזֶה הַחַיּוּת וְהָעוֹפוֹת, הַדָּגִים וּבְנֵי אָדָם מִצַּד הַשִּׁתּוּף שֶׁיֵּשׁ בֵּינֵיהֶם בְּעִנְיָן הַחַיּוּת, שֶׁכֻּלָּם חַיִּים. אַךְ כְּלָל בְּנֵי הָאָדָם יִקָּרֵא מִין, כִּי גַּם הוּא כוֹלֵל כָּל אִישֵׁי בְנֵי הָאָדָם, דְּהַיְנוּ: רְאוּבֵן, שִׁמְעוֹן וְכוּ', וְאֵינוֹ כוֹלֵל הַחַיּוּת וְהָעוֹפוֹת וְהַדָּגִים, שֶׁנִּכְלָלוּ בְּשֵׁם בַּעֲלֵי חַיִּים.

כט הַסּוּג מִתְחַלֵּק לְעֶלְיוֹן אוֹ אֶמְצָעִי, לְרָחוֹק וְקָרוֹב.

ל סוּג הָעֶלְיוֹן הוּא מַה שֶּׁאֵין סוּג אַחֵר עָלָיו, פֵּרוּשׁוֹ: שֶׁכּוֹלֵל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ; הָאֶמְצָעִי הוּא שֶׁיֵּשׁ סוּג כּוֹלֵל מִמֶּנּוּ שֶׁלְּגַבָּיו יִקָּרֵא סוּג הָאֶמְצָעִי – מִין, וּלְגַבֵּי הַמִּין שֶׁתַּחְתָּיו יִקָּרֵא סוּג.

לא סוּג רָחוֹק הוּא – שֶׁרָחוֹק מִן הַמִּין, וְקָרוֹב – שֶׁקָּרוֹב לוֹ.

פֵּרוּשׁוֹ: סוּג הַסּוּג הוּא רָחוֹק מִן הַמִּין, כִּי יֵשׁ מַדְרֵגָה אֲחֶרֶת בֵּינוֹ לַמִּין.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַתַּרְנְגֹל הוּא מִין מִמִּינֵי הָעוֹפוֹת, עוֹף הוּא סוּג לְמִינֵי הָעוֹפוֹת, בַּעֲלֵי חַיִּים הוּא סוּג הַסּוּג לַתַּרְנְגֹל וְנִקְרָא סוּג רָחוֹק, וְעוֹף נִקְרָא סוּג קָרוֹב.

כְּלָלֵי הַסּוּג:

1 הַסּוּג גָּדוֹל מִכָּל מִין וּמִין שֶׁתַּחְתָּיו.

פֵּרוּשׁוֹ: כִּי הַסּוּג הוּא מַה שֶּׁכּוֹלֵל מִינִים הַרְבֵּה.

2 הַסּוּג אֵינוֹ מִתְפָּרֵד מִמִּינָיו.

פֵּרוּשׁוֹ: כִּי אֵין הַסּוּג אֶלָּא הַחֹק הַכְּלָלִי הַשָּׁוֶה לְמִינָיו, וְנִמְצָא שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְשׁוּם מִין לִהְיוֹת בְּלֹא הַחֹק הַזֶּה.

3 מַה שֶּׁיִּקָּרֵא לַסּוּג יִקָּרֵא לְכָל מִין.

4 כְּשֶׁיֵּנַּח סוּג יֻנַּח בְּהֶכְרַח מִינִים, וּבְהֵעָדֵר הַסּוּג נֶעְדָּרִים כֻּלָּם.

כְּלָלֵי הַמִּין:

1 הַמִּין נוֹלָד מֵהִגָּבֵל הַסּוּג עַל יְדֵי אֵיזֶה הֶבְדֵּלִים שֶׁבָּהֶם נִבְחָן מִין מִמִּין אַחֵר.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: מִסּוּג הַבַּעֲלֵי חַיִּים יִוָּלֵד מִין הָאָדָם בְּחַבֵּר אֵלָיו הֶבְדֵּל הַדִּבּוּר, וְנֹאמַר: בַּעַל חַי מְדַבֵּר.

2 הַמִּין מְאֻחָר בַּשֵּׂבַע אֶל סוּגוֹ.

3 כְּשֶׁיֵּנַּח מִין בְּהֶכְרַח יֻנַּח הַסּוּג, וּבְהֵעָדֵר מִין אֶחָד אֵין הֶעְדֵּר הַסּוּג מֻכְרָח.

לב מַשִּׂיגֵי הַכּוֹלְלִים שְׁלֹשָׁה: הֶבְדֵּל, סְגֻלָּה וּמִקְרֶה.

לג הֶבְדֵּל הוּא עִנְיָן עַצְמִיי שֶׁבּוֹ יִבָּחֲנוּ זֶה מִזֶּה שְׁנַיִם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם שִׁתּוּף בַּסּוּג אוֹ בַּמִּין. נִמְצָא הַסּוּג וְהַמִּין מוֹדִיעִים מֵעֶצֶמוּת הַנִּמְצָא מַה שֶּׁיִּשְׁתַּתֵּף בּוֹ עִם זוּלָתוֹ, וְהַהֶבְדֵּל מוֹדִיעַ מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁיִּבָּדֵל מִזּוּלָתוֹ

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה מִשְׁתַּתְּפִים בַּחִיּוּת, וְהֶבְדֵּל הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה הוּא הַדִּבּוּר. וְנִקְרָא הָאָדָם בַּעַל חַי מְדַבֵּר, וְהַבְּהֵמָה – בַּעַל חַי בִּלְתִּי מְדַבֵּר.

כְּלָלֵי הַהֶבְדֵּל:

הַהֶבְדֵּל הוּא עִנְיָן עַצְמִי מְיֻחָד בַּסּוּג אוֹ בְּמִינוֹ, וְנִמְצָא בּוֹ בְּרֻבּוֹ וּבְכָל זְמָן.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַדִּבּוּר הוּא עַצְמִי לְמִין הָאָדָם שֶׁזּוּלָתוֹ לֹא הָיָה אָדָם, וְנִמְצָא בְּרֹב הַמִּין וּבְכָל זְמָן.

לד הַסְּגֻלָּה הוּא הֶבְדֵּל בִּלְתִּי עַצְמִיי, דְּהַיְנוּ שֶׁמּוֹדִיעַ מֵהַנִּמְצָא מַה שֶּׁנִּבְחָן בּוֹ מִזּוּלָתוֹ, אַךְ אֵינוֹ מֵעַצְמוּתוֹ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַשְּׂחוֹק לְמִין הָאָדָם, כִּי אֵינוֹ נִמְצָא אֶלָּא בּוֹ, אַךְ אֵינוֹ מֵעַצְמוּתוֹ, כִּי אֵין הֱיוֹתוֹ אָדָם תָּלוּי בָּזֶה, שֶׁבְּלֹא זֶה הָיָה אָדָם.

כְּלָלֵי הַסְּגֻלָּה:

הַסְּגֻלָּה מְיֻחֶדֶת בַּמִּין אוֹ בַּסּוּג, וְנִמְצָא בְּרֻבּוֹ וּבְכָל זְמָן, וְאֵינָה עַצְמִית בּוֹ.

לה הַמִּקְרֶה הוּא עִנְיָן בְּנִמְצָא בִּלְתִּי מְיֻחָד בּוֹ וּבִלְתִּי עַצְמִי לוֹ.

כְּלָלֵי הַמִּקְרֶה:

הַמִּקְרֶה נִמְצָא בְּמִעוּט הַסּוּג אוֹ מִין, וְלֹא בְּכָל זְמָן, וְאֵינוֹ עַצְמִי בוֹ. שְׁאָר עִנְיְנֵי הַמִּקְרֶה נִתְבָּאֲרוּ לְמַעְלָה.

פרק ד

שְׁלֹשׁ פְּעֻלּוֹת הַשֵּׂכֶל. הַשֵּׂם הַמְיֻחָד וְהַנִּרְדָּף. מְשֻׁתָּף מֻחְלָט. מְשֻׁתָּף מִתְיַחֵס: כּוֹלֵל, מֻשְׁאָל, מֻעְתָּק, מוּדָע. שְׁמוֹת הַמְּשַׁמְּשִׁים לְהַגְיוֹן. הַסְּבָה וּכְלָלֶיהָ. הַפּוֹעֵל וְהַתַּכְלִית: הַפּוֹעֵל מִצַּד עַצְמוֹ וּפוֹעֵל בְּמִקְרֶה, הַפּוֹעֵל לְבַדּוֹ וּבְשֻׁתָּפוּת. הַפּוֹעֲלִים הַשְּׁקוּלִים וּבִלְתִּי שְׁקוּלִים, הַשֻּׁתָּפוּת הַמֻּכְרַח וּבִלְתִּי מֻכְרַח. הַסְּבָה הַמְעוֹרֶרֶת וְהַכְּלִיִּית, הַמּוֹלִידָה, הַמְקַיֶּמֶת, וְהַמַּפְסֶדֶת. הַפְּעֻלָּה הַטִּבְעִית וְהָרְצוֹנִית. הַסְּבָה הָרְחוֹקָה וְהַסְּמוּכָה.

א עַד הֵנָּה בֵּאַרְנוּ עֵסֶק הַהַגְיוֹן; עַתָּה נָבֹאר חִלּוּקוֹ לְמַחְלְקוֹתָיו, וְהֵם שְׁלֹשָׁה: הָרִאשׁוֹן – בְּאוּר הַשֵּׁמוֹת, הַשֵּׁנִי – בְּאוּר הַמַּאֲמָרִים, הַשְּׁלִישִׁי – הַהֶקֵּשִׁים.

פֵּרוּשׁוֹ: כִּי פְּעֻלּוֹת הַשֵּׂכֶל שְׁלֹשָׁה. הָרִאשׁוֹן – הַשָּׂגַת הַנּוֹשְׂאִים הַמְּזֻדָּמְנִים לְפָנָיו כְּמוֹ שֶׁמְּזֻדָּמְנִים.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָאֶבֶן, הָעֵץ, הַבַּרְזֶל, וְכַיּוֹצֵא.

הַשֵּׁנִי – חֲבֵר אֶל נוֹשֵׂא מַה יְחַיֵּב בּוֹ אוֹ יְשׁוֹלֵל מִמֶּנּוּ עַד שֶׁיִּבָּנֶה מִזֶּה הַמַּאֲמָר.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָעֵץ הוּא גָּדוֹל – חִיֵּב הַגֹּדֶל אֶל הָעֵץ, הַנִּיר הַזֶּה אֵינוֹ לָבָן – שָׁלַל הַלֹּבֶן מִן הַנִּיר.
הַשְּׁלִישִׁי הוּא – חֲבֵר מַאֲמָר אֶל מַאֲמָר וְהוֹלִיד מֵהֶם שְׁלִשָּׁה.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָאָדָם הוּא בַּעַל חַי; רְאוּבֵן הוּא אָדָם, אִם כֵּן הוּא בַּעַל חַי. לַפְּעָלָה הָרִאשׁוֹנָה מִשְׁתַּמֵּשׁ מִן הַשֵּׁמוֹת, לַשֵּׁנִי – מִן הַמַּאֲמָרִים, לַשְּׁלִישִׁי – מִן הַהֶקֵּשִׁים.
פֵּרוּשׁוֹ: חִבּוּר הַמַּאֲמָרִים וְהוֹלָדַת תּוֹלַדְתָּם.
ב הַשֵּׁם הוּא מוֹרֶה עַל אֶחָד מֵהָעֲצָמִים אוֹ אֶחָד מִן הַמִּקְרִים וְיִתְחַלֵּק לְפִי הוֹרָאָתוֹ וּלְפִי עִנְיָנוֹ.
לְפִי הוֹרָאָתוֹ חֻלְקָיו שְׁלֹשָׁה: מְיֻחָד, נִרְדָּף, מְשֻׁתָּף.
פֵּרוּשׁוֹ: כִּי יֵשׁ מִן הַשֵּׁמוֹת שֶׁיּוֹרוּ עַל עִנְיָן בְּדֶרֶךְ פָּשׁוּט, וְיֵשׁ שֶׁיּוֹרוּ בְּדֶרֶךְ דִּמְיוֹן, וְיֵשׁ שֶׁיּוֹרוּ בְּדֶרֶךְ הַסְכָּמָה, וּכְמָה שֶׁאָכְתֹּב לְפָנִים. וּמִצַּד זֶה יִבָּחֲנוּ הַשֵּׁמוֹת לְפִי הוֹרָאָתָן.
אָמְנָם עוֹד יִבָּחֲנוּ הַשֵּׁמוֹת מִצַּד הָעִנְיָנִים הַנִּרְמָזִים בָּם, וּכְמָה שֶׁנִּכְתֹּב לְפָנִים. וְהִנֵּה מִצַּד הַהוֹרָאָה יִתְחַלֵּק לְאֵלֶּה הַשְּׁלֹשָׁה: מְיֻחָד וכו'.
ג הַמְיֻחָד הוּא – שֶׁהוּא לְבַדּוֹ מוֹרֶה עַל עִנְיָן אֶחָד לְבָד; הַנִּרְדָּף הוּא – שֶׁיֵּשׁ שֵׁמוֹת רַבִּים מוֹרִים עַל עִנְיָן אֶחָד, כָּל אֶחָד מֵהֶם נִקְרָא נִרְדָּף.
מְשַׁל הַמְיֻחָד – שֵׁם הָעֶצֶם, כְּגוֹן: אַבְרָהָם, מֹשֶׁה, יְרוּשָׁלַיִם.
שֵׁם הַיַּחַס, כְּגוֹן: עִבְרִי, מִצְרִי, וְכַיּוֹצֵא.
שֵׁם הַמִּסְפָּר: אֶחָד, שְׁנַיִם.
מְשַׁל הַנִּרְדָּף: לֶחֶם וּפַת.
ד הַמְשֻׁתָּף הוּא שֵׁם אֶחָד שֶׁמּוֹרֶה עַל עִנְיָנִים רַבִּים וּמִתְחַלֵּק לִשְׁנַיִם: לְמְשֻׁתָּף מֻחְלָט וּמְשֻׁתָּף מִתְיַחֵס.
ה מְשֻׁתָּף מֻחְלָט הוּא – שֶׁמּוֹרֶה עַל שְׁנֵי עִנְיָנִים שֶׁאֵין בֵּינֵיהֶם שׁוּם יַחַס וְדִמְיוֹן.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: סַף, שֶׁרוֹצֶה לוֹמַר – כְּלִי, וְרוֹצֶה לוֹמַר – מְזוּזָה.
מְשֻׁתָּף מִתְיַחֵס – שֶׁמּוֹרֶה עַל שְׁנֵי עִנְיָנִים שֶׁיֵּשׁ בֵּינֵיהֶם אֵיזֶה יַחַס וְדִמְיוֹן, וְיִתְחַלֵּק לְאַרְבָּעָה: כּוֹלֵל, מֻשְׁאָל, מַעְתִּק, מוּדָע.
ו הַכּוֹלֵל הוּא שֵׁם שֶׁיּוֹרֶה עַל עִנְיָנִים רַבִּים, כָּל אֶחָד מֵהֶם רָאוּי לָהֶם זֶה הַשֵּׁם, כְּמוֹ שֶׁרָאוּי לַחֲבֵרוֹ בְּשָׁוֶה, מִצַּד הֱיוֹתָם כֻּלָּם עֲנָפִים מִשֹּׁרֶשׁ אֶחָד, וְהֵינוּ הַמִּינִים שֶׁתַּחַת הַסּוּג, וְהָאִישִׁים שֶׁתַּחַת הַמִּין.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: רְאוּבֵן, שִׁמְעוֹן, לֵוִי – כָּל אֶחָד מֵהֶם יִקָּרֵא אָדָם, מִפְּנֵי הֱיוֹתָם אִישִׁים מִמִּין הָאָדָם, וְנִקְרָא שֵׁם אָדָם – שֵׁם כּוֹלֵל.

ז הַמַּשְׁאָל הוּא שֵׁם שֶׁיּוֹרֶה עַל עִנְיָן אֶחָד בְּהוֹרָאָה רִאשׁוֹנָה, וְעַל עִנְיָן אַחֵר בְּהוֹרָאָה שְׁנִיָּה, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ לוֹ דִּמְיוֹן מָה עִם הָעִנְיָן הָרִאשׁוֹן.

פֵּרוּשׁוֹ: הוֹרָאָה רִאשׁוֹנָה נִקְרֵאת מַה שֶּׁמִּשְׁתַּמְּשִׁים מֵהַמִּלָּה בַּלָּשׁוֹן עַל הָרֹב, וְהוֹרָאָה שֵׁנִית – מַה שֶּׁמִּשְׁתַּמְּשִׁים מִמֶּנָּה לִפְעָמִים.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: אֵשׁ, הוֹרָאָה רִאשׁוֹנָה שֶׁלּוֹ הִיא עַל הָעֵצֶם הַשּׁוֹרֵף הַיָּדוּעַ, וּבְהוֹרָאָה שֵׁנִית יוֹרֶה עַל מִי שֶׁהוּא מָהִיר הַרְבֵּה בִּתְנוּעָתוֹ וְאֵינוֹ שׁוֹקֵט – נִקְרָאֵהוּ אֵשׁ לַדִּמְיוֹן שֶׁיֵּשׁ לוֹ עִם הָאֵשׁ הָאֲמִתִּי, שֶׁמִּתְנוֹעֵעַ בִּמְהִירוּת וְאֵינוֹ שׁוֹקֵט.

ח הַמַּעְתָּק הוּא שֵׁם שֶׁיּוֹרֶה עַל שְׁנֵי עִנְיָנִים בְּשָׁוֶה מִפְּנֵי דִּמְיוֹן שֶׁבֵּינֵיהֶם, עַד שֶׁלֹּא נוּכַל לוֹמַר עַל שׁוּם אֶחָד מֵהֶם הֱיוֹת הוֹרָאָה שְׁנִיָּה בּוֹ. פֵּרוּשׁוֹ: שֶׁכְּבָר נָהֲגוּ כְּמוֹ כֵן בַּלָּשׁוֹן שֶׁיּוֹרֶה עַל שְׁנֵי הָעִנְיָנִים בְּשָׁוֶה.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַגָּדֵר, כָּךְ יוּבַן עַל הַגָּדֵר הַבִּנְיָנִי הֶעָשׂוּי סְבִיב הַשָּׂדוֹת, כְּמוֹ שֶׁיּוּבַן עַל בֵּאוּר הַשֵּׂכֶל וְהַצִּיּוּר הָאֲמִתִּי אֵצֶל הַהֶגְיוֹנִים. וְכֵן הֵם כָּל שְׁמוֹת הַדִּקְדּוּק וְהַהֶגְיוֹן וּשְׁאָר הַחָכְמוֹת, שֶׁלָּקְחוּ שֵׁמוֹת לְבָאֵר מִשְׁפְּטֵיהֶם מִצַּד הַדִּמְיוֹן אֲשֶׁר לָהֶם עִם מַה שֶּׁתּוֹרִינָה הַמִּלּוֹת בְּהוֹרָאָתָן הָרִאשׁוֹנָה.

ט הַמּוּדָע הוּא שֵׁם נֶאֱמָר עַל רַבִּים בְּשָׁוֶה וּבְיִחוּד עַל אֶחָד, לִהְיוֹת הָעִנְיָן הַהוּא חָזָק בּוֹ מֵהָאֲחֵרִים. וְהַדָּבָר מוּדָע לַכֹּל, שֶׁהַכַּוָּנָה בַּשֵּׁם הַהוּא עַל עִנְיָן הַפְּרָטִי הַהוּא.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַגִּבּוֹר סְתָם יֵאָמֵר עַל שִׁמְשׁוֹן, אַף עַל פִּי שֶׁשֵּׁם זֶה שַׁיָּךְ לְכָל גִּבּוֹר, לְפִי שֶׁהִפְלִיג בַּגְּבוּרָה; מְשׁוֹרֵר נֶאֱמַר עַל דָּוִד, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ מְשׁוֹרְרִים רַבִּים, לְפִי שֶׁהִפְלִיג בַּשִּׁיר.

י הַשֵּׁמוֹת לְפִי הָעִנְיָנִים הַנִּרְמָזִים בָּם יִתְחַלְּקוּ לִשְׁנַיִם, לְדִבּוּרִיִּים וְלִמּוּדִיִּים. הַדִּבּוּרִיִּים הֵם הַמְשַׁמְּשִׁים לַדִּבּוּר, לְהַזְכִּיר בָּם הַמְדֻבָּר מַה שֶּׁבְּמַחֲשַׁבְתּוֹ מִן הָעִנְיָנִים הַנִּמְצָאִים; הַלִּמּוּדִיִּים הֵם הַמְיֻחָדִים לַחָכְמוֹת אוֹ לַמְלָאכוֹת שֶׁעַל יְדֵיהֶם מַגִּיעִים לְתַכְלִית הַמְכֻוָּן בַּחָכְמוֹת אוֹ מְלָאכוֹת הֵהֵם, וְהֵם כ"ב מִינִים, כְּמִינֵי הַחָכְמוֹת וְהַמְּלָאכוֹת.

יא הַשֵּׁמוֹת הַמְשַׁמְּשִׁים לְהֶגְיוֹן הֵם אֶחָד וְעֶשְׂרִים, וְאֵלֶּה הֵם: סְבָּה וּמְסֻבָּב, נוֹשֵׂא וּמִתְחַבֵּר, כֹּל וְחֵלֶק, גְּזֵרָה וְנִגְזָר, גָּדֵר וְנִגְדָּר, בִּנְיָן וְנִבְנֶה, חִלּוּק וְנֶחְלָק, נֶעֱרָכִים, בִּלְתִּי שָׁוִים, הַפְכִּיִּים, עֲדוּת וּמוּעָד, סוּג וָמִין.

פֵּרוּשׁוֹ: כִּי אֵלֶּה הֵם הַשֵּׁמוֹת שֶׁבָּהֶם נַגִּיעַ לַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן בַּהֶגְיוֹן, שֶׁהוּא לָדַעַת הַדְּבָרִים לַאֲמִתָּם בְּכָל הַהִבְחָנוֹת שֶׁיֵּשׁ לְהַבְחִין בָּהֶם.

יב הַסִּבָּה הִיא הַדָּבָר שֶׁמִּכֹּחוֹ נִמְצָא הַמְסֻבָּב.

כְּלָלֵי הַסִּבָּה:

1 הַסִּבָּה קוֹדֶמֶת לִמְסֻבָּבָהּ תָּמִיד לְפָחוֹת קְדִימָה טִבְעִית.

פֵּרוּשׁוֹ, כִּי הַקְּדִימוֹת הֵן שְׁתַּיִם, קְדִימָה זְמַנִּית וּקְדִימָה טִבְעִית. הַזְּמַנִּית הִיא קְדִימָה בִּזְמַן, וְהַטִּבְעִית הִיא – שֶׁאַף שֶׁיִּהְיֶה הַקּוֹדֵם הַטִּבְעִי יַחַד בִּזְמַן עִם מְאֻחָרוֹ, הִנֵּה תֵּשְׁכַּל לוֹ קְדִימָה בַּשֵּׂכֶל, שֶׁאִם הוּא לֹא הָיָה נִמְצָא לֹא הָיָה מְצִיאוּת לְמְאֻחָרוֹ, וְזֹאת הִיא הַנִּמְצֵאת תָּמִיד לְסִבָּה לְגַבֵּי מְסֻבָּבָהּ, אַף בְּרֹב הַדְּבָרִים תִּקְדֹּם הַסִּבָּה לְמְסֻבָּבָהּ גַּם בִּזְמַן.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: זְרִיחַת הַשֶּׁמֶשׁ וְאוֹר הַיּוֹם הוֹיִם בִּזְמַן אֶחָד. אֲמְנָם, בִּהְיוֹת שֶׁמְּצִיאוּת אוֹר הַיּוֹם תְּלוּיִ בְּמְצִיאוּת זְרִיחַת הַשֶּׁמֶשׁ, נִקְרָא לָהּ קוֹדֶמֶת, וּלְאוֹר הַיּוֹם – מְאֻחָר בַּטֶּבַע.

2 אֵין דָּבָר נִמְצָא בְּלֹא סִבָּה שֶׁתַּמְצִיאֵהוּ.

3 אֵין בַּסִּבּוֹת הֶמְשֵּׁךְ לְאֵין תַּכְלִית.

פֵּרוּשׁוֹ, כִּי הַסִּבָּה הָעֶלְיוֹנָה הוּא הַבּוֹרֵא, יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, אֲשֶׁר אֵין סִבָּה לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ.

4 אִם תֻּנַּח סִבָּה בַּפּוֹעֵל יֻנַּח הַמְסֻבָּב גַּם כֵּן, אַף בַּהֶסְרָתָהּ לֹא יוּסַר אֶלָּא הַמְסֻבָּב, הֶעְתִּיד, לֹא הֶעָבָר.

פֵּרוּשׁוֹ: דֶּרֶךְ מָשָׁל, אֵשׁ שֶׁחִמֵּם אֶת הַבַּרְזֶל, אַף אִם יִכְלֶה הָאֵשׁ לֹא יָסוּר הַחֹמוּם מֵהַבַּרְזֶל, אַף לֹא יִוָּלֵד מִמֶּנּוּ חֹמוּם אַחֵר.

וּלְפָנִים נְבָאֵר עוֹד שֶׁזֶּהוּ בַּסִּבָּה הַסְמוּכָה לְבָד.

יג הַסִּבָּה נֶחֱלֶקֶת לְחִיצוֹנָה וּפְנִימִית. הַחִיצוֹנָה הִיא שֶׁחוּץ לְעֶצֶם הַמְסֻבָּב. וְתֵחָלֵק גַּם כֵּן לִשְׁנַיִם, לְפוֹעֵל וְתַכְלִית.

יד הַפּוֹעֵל הוּא שֶׁעַל יָדוֹ הַנִּמְצָא הַוֶּה, וּמִינָיו שְׁנַיִם: פּוֹעֵל מִצַּד עַצְמוֹ וּפוֹעֵל בְּמִקְרֶה.

טו הַפּוֹעֵל מִצַּד עַצְמוֹ הוּא הַפּוֹעֵל בְּטִבְעוֹ אוֹ בִּרְצוֹנוֹ, וְיִתְחַלֵּק לְעִקָּר וְטָפֵל.

טז הָעִקָּרִי – שֶׁעִקַּר תְּלִיַּת הַמְסֻבָּב בּוֹ, וְיִתְחַלֵּק לְפוֹעֵל לְבַדּוֹ וּפוֹעֵל בְּחֶבְרָה אוֹ בְּשֻׁתָּפוּת.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: עִקַּר הַנְהָגַת הָעָם בְּמֶלֶךְ תַּחְתָּיו הַשָּׂרִים וְהַשּׁוֹטְרִים.

יז הַפּוֹעֵל לְבַד שֶׁמַּמְצִיא הַמְסֻבָּב לְבַדּוֹ מִבְּלִי שֶׁיִּהְיֶה אַחֵר שָׁוֶה לוֹ בְּהַמְצָאָה זֹאת.

פֵּרוּשׁוֹ: כִּי לֹא יַרְחִיק הַפּוֹעֵל לְבַדּוֹ הַסִּבָּה הַכְּלִיִּית, שֶׁנִּבְאַר לְקַמָּן בְּסַיְעָתָא דִשְׁמַיָּא, שֶׁאֵינָהּ מִשְׁתַּוָּה לָהּ בְּהַמְצָאַת הַמְסֻבָּב, אֶלָּא תַּחְתֶּיהָ הִיא בְּמַדְרֵגָה, אַף יִשְׁלֹל שֶׁיִּהְיֶה אַחֵר שָׁוֶה לוֹ בְּהַמְצָאַת הַמְסֻבָּב בְּמַדְרֵגָה אַחַת.

יח הַפּוֹעֵל בְּחֶבְרָה הוּא אֲשֶׁר יְסַיֵּעַ אַחֵר בְּהַמְצָאַת הַמְסֻבָּב, בְּשִׁוּוּי אֵלָיו. וְיִכּוֹלִים הַמְשֻׁתָּפִים לִהְיוֹת שְׁקוּלִים וּבִלְתִּי שְׁקוּלִים.

יט הַשְּׁקוּלִים הֵם שֶׁחֵלֶק כָּל אֶחָד מֵהֶם שָׁקוּל בְּהַמְצָאַת הַמְסֻבָּב, וְהַבִּלְתִּי שְׁקוּלִים – שֶׁאֵין כָּל אֶחָד מֵהֶם שָׁקוּל. וְזֶה וְזֶה יָכוֹל שֶׁתְּפוּתָם שֶׁיִּהְיֶה מַכְרָח אוֹ בִּלְתִּי מַכְרָח.

כ שֻׁתָּפוּת מַכְרָח הוּא כְּשֶׁאֵין אֶחָד מֵהֶם לְבַדּוֹ יָכוֹל לְהַמְצִיא מְסֻבָּבוֹ, וּבִלְתִּי מַכְרָח – שֶׁיֵּשׁ כֹּחַ בְּאֶחָד מֵהֶם לְהַמְצִיא מְסֻבָּבוֹ.

כא הַסִּבָּה הַטְּפֵלָה הִיא שֶׁכֹּחָהּ בְּהַמְצָאַת הַמֶּסֶבֶּב אֵינוֹ עִקָּרִי, וְתֵחָלֵק לִמְעוֹרֶרֶת וְכֵלִיִּית.
כב הַמְעוֹרֶרֶת הִיא שֶׁמְּעוֹרֶרֶת הָעִקָּרִי לְשֶׁיִּפְעַל.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: תַּאֲוַת הָרוּחַ הִיא הַמְעוֹרֶרֶת אֶת הַסּוֹחֵר לִטְרֹחַ בְּסִחוֹרָתוֹ.
הַכֵּלִיִּי – שֶׁמְּשַׁמֶּשֶׁת לַפּוֹעֶלֶת לְהַמְצִיא מְסֻבָּבָהּ.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַגַּרְזֶן לַחוֹצֵב.
כג עוֹד הַפּוֹעֶלֶת מִתְחַלֶּקֶת לִשְׁלֹשָׁה מִינִים: מוֹלִידָה, מְקַיֶּמֶת וּמַפְסֶדֶת.
כד הַמּוֹלִידָה הִיא שֶׁמְּחַדֶּשֶׁת וּמַמְצִיאָה הַמֶּסֶבֶּב, הַמְקַיֶּמֶת – שֶׁמַּתְמֶדֶת אוֹתוֹ, וְהַמַּפְסֶדֶת – שֶׁמְּבַטַּלְתּוֹ.
כה עוֹד מִתְחַלֶּקֶת הַפּוֹעֶלֶת לְטִבְעִית וּרְצוֹנִית אוֹ בְּחִירִיִּית. הַטִּבְעִית הִיא שֶׁפּוֹעֶלֶת מֻחָמֶת טִבְעָהּ בְּהֶכְרַח; הָרְצוֹנִית – שֶׁפּוֹעֶלֶת מֻחָמֶת עֶצָּה וּבְחִירָה, מַה שֶּׁאֵינָהּ מֻכְרַחַת.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: שְׂרֵפַת הָאֵשׁ פְּעֻלָּה טִבְעִית שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ זוּלָתָהּ; כְּתִיבַת הָאָדָם – רְצוֹנִית.
כו עוֹד מִתְחַלֶּקֶת בְּכָל שְׁאָר הַסִּבּוֹת, – שְׁנִּבְאַר בְּסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא – לִרְחוֹקָה, קְרוֹבָה וּסְמוּכָה. בֵּין הָרְחוֹקָה וְהַמֶּסֶבָּב – אֶמְצָעִיּוֹת הַרְבֵּה, בֵּין הַקְּרוֹבָה לְמֶסֶבָּב אֶחָד, בֵּין הַסְּמוּכָה וְהַמֶּסֶבָּב וְלֹא כְלוּם.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: אַבְרָהָם הוּא סִבָּה רְחוֹקָה לְרָאוּבֵן, יִצְחָק – סִבָּה קְרוֹבָה, יַעֲקֹב – סִבָּה סְמוּכָה.
כְּלָלֵי הַסִּבָּה הַסְּמוּכָה:
כְּשֶׁתִּנַּח הַסִּבָּה הַסְּמוּכָה בַּפּוֹעֵל, מֻכְרָח שֶׁיִּמָּצֵא הַמֶּסֶבָּב בַּפּוֹעֵל, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בָּרְחוֹקָה וְלֹא בַקְּרוֹבָה.
כז הַסִּבָּה הַפּוֹעֶלֶת בְּמִקְרֶה הִיא, שֶׁאֵין הַמֶּסֶבָּב נוֹלָד מִמֶּנָּה לֹא מִטֶּבַע וְלֹא מֵרָצוֹן, וְתִמָּצֵא בֵּין בַּסִּבּוֹת הַטִּבְעִיּוֹת בֵּין בַּבְּחִירִיּוֹת.
כח פּוֹעֶלֶת בְּמִקְרֶה בְּטִבְעִיּוּת הִיא שֶׁפּוֹעֶלֶת לֹא מִצַּד טִבְעָהּ אֶלָּא מִצַּד מִקְרֶה שֶׁקָּרָה לָהּ.
מָשָׁל: הַמִּקְרִית בְּטִבְעִיּוּת הַנִּיר הַלָּבָן מְיַגֵּעַ הָרְאִיָּה מִצַּד מִקְרֶה הַלֹּבֶן שֶׁבּוֹ.
כט הַמִּקְרִית בַּבְּחִירִיּוֹת הִיא שֶׁפּוֹעֶלֶת שֶׁלֹּא בְכַוָּנָה אוֹ בִּשְׁגָגָה.

פרק ה

הַתַּכְלִית הָעִקָּרִי וְטָפֵל. אַחֲרוֹן וְאֶמְצָעִי. כְּלָלֵי הַתַּכְלִית.
א עַד הֵנָּה בֵּאַרְנוּ הַסִּבָּה הַפּוֹעֶלֶת, עַתָּה נְבָאֵר הַתַּכְלִיתִית, וְהִיא – שֶׁבַּעֲבוּרָהּ סוֹבֵב הַמֶּסֶבָּב אוֹ נַעֲשָׂה הַדָּבָר; וְיִתְחַלֵּק לְעִקָּרִי וְטָפֵל. הָעִקָּרִי הוּא הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל הַפּוֹעֵל, הַטָּפֵל הוּא הַכַּוָּנָה אֲשֶׁר לוֹ מִלְּבַד הָרִאשׁוֹנָה, בְּמַדְרֵגָה שְׁנִיָּה אֵלֶיהָ.

ב עוֹד יִתְחַלֵּק לְאַחֲרוֹן וְאֶמְצָעִי. הָאַחֲרוֹן כְּמַשְׁמָעוֹ – שֶׁדַּי לַפּוֹעֵל בּוֹ, הָאֶמְצָעִי – שֶׁהוּא תַכְלִית לְדָבָר אֶחָד, אַךְ יִהְיֶה אֶמְצָעִי לְהַגִּיעַ עוֹד אֶל תַּכְלִית אַחֵר שֶׁכֵּוָן לוֹ הַפּוֹעֵל.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: תַּכְלִית חָכְמַת הָרְפוּאָה הוּא לָדַעַת הֶחֳלָאִים לְמִינֵיהֶם בְּסִבּוֹתֵיהֶם, אָמְנָם הַתַּכְלִית הָאַחֲרוֹן הוּא לְרַפֵּא אֶת הַחוֹלִים.
כְּלָלֵי הַסִּבָּה הַתַּכְלִיתִית:
1 הַתַּכְלִית מֵנִיעַ אֶת הַפּוֹעֵל לִפְעֹל.
2 בְּדָבָר אֶחָד יְכוֹלִים לִמָּצֵא תַכְלִיּוֹת רַבִּים.
3 הַתַּכְלִיּוֹת מְשֻׁנִּים הַפְּעֻלּוֹת.
פֵּרוּשׁוֹ, כִּי פְּעֻלָּה אַחַת נַעֲשֵׂית מִפּוֹעֵל אֶחָד לְתַכְלִית אֶחָד וּמִפּוֹעֵל אַחֵר לְתַכְלִית אַחֵר יֵחָשְׁבוּ לִפְעֻלּוֹת שׁוֹנוֹת, וּכְבָר תּוּכַל לִהְיוֹת אֶחָד מֵהֶם טוֹבָה וְאֶחָד מֵהֶם רָעָה, אַף עַל פִּי שֶׁשְּׁתֵּיהֶן אֶחָד, לְפִי שֶׁתַּכְלִיּוֹתֵיהֶן שְׁתַּיִם.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: שְׁנַיִם מַאֲרִיכִין בִּתְפִלָּתָן, אֶחָד לְשֵׁם שָׁמַיִם וְאֶחָד לִגְנֹב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת שֶׁיַּאֲמִינוּ לוֹ; זֶה עוֹשֶׂה מִצְוָה רַבָּה, וְזֶה – אֵשֵׁם אַשְׁמָה רַבָּה.
4 הַתַּכְלִית קוֹדֵם לָאֶמְצָעִיִּים שֶׁלּוֹ בְּמַחֲשָׁבָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמַעֲשֶׂה.
פֵּרוּשׁוֹ, כִּי אֵין שׁוּם אָדָם חוֹשֵׁב בָּאֶמְצָעִי אֶלָּא אִם כֵּן חָשַׁב בַּתְּחִלָּה עַל הַתַּכְלִית, שֶׁבַּעֲבוּרוֹ יִצְטָרְכוּ הָאֶמְצָעִיִּים הָהֵם; אַךְ בְּמַעֲשֶׂה אִי אֶפְשָׁר לְהַגִּיעַ אֶל הַתַּכְלִית אֶלָּא אַחַר כָּל הָאֶמְצָעִיִּים.
5 שֶׁהַתַּכְלִית הוֹוֶה, כְּלוֹמַר הַפְּעֻלָּה שֶׁנַּעֲשֵׂית לְהַגִּיעַ אֵלָיו. מִי שֶׁרוֹצֶה בָּאֻמָּת בַּתַּכְלִית, צָרִיךְ שֶׁיִּרְצֶה בָּאֶמְצָעִיִּים.
פֵּרוּשׁוֹ, כִּי הַשָּׂגַת הַתַּכְלִית בְּלִי אֶמְצָעִיִּים אִי אֶפְשָׁר.

פרק ו

הַחֹמֶר הָרָחוֹק וְהַקָּרוֹב. כְּלָלֵי הַחֹמֶר. הַצּוּרָה הָעַצְמִית וְהַמִּקְרִית. כְּלָלֵי הַצּוּרָה.
א עַד הֵנָּה נִתְבָּאֲרָה הַסִּבָּה הַחִיצוֹנָה, עַתָּה נָבֹאר הַפְּנִימִית, הַנִּכְנֶסֶת בִּמְצִיאוּת הַמְסוֹבָב עַצְמוֹ, וּמִתְחַלֵּק לִשְׁנַיִם: חֹמֶר וְצוּרָה.
ב הַחֹמֶר הוּא מַה שֶּׁמִּמֶּנּוּ נַעֲשָׂה הַמְסֻבָּב, וְיִתְחַלֵּק לָרָחוֹק וְקָרוֹב. הָרָחוֹק הוּא – מַה שֶּׁמִּמֶּנּוּ נַעֲשָׂה הַמְסֻבָּב בְּחֶבְרַת חֹמֶר אַחֵר קָרוֹב מִמֶּנּוּ; הַקָּרוֹב – אוֹתוֹ שֶׁמִּמֶּנּוּ נַעֲשָׂה הַמְסֻבָּב בְּלֹא חֹמֶר בְּאֶמְצַע.
מָשָׁל: הַחֹמֶר הָרָחוֹק בָּאָדָם – הֶעָפָר, כִּי לֹא מֵעָפָר מִיָּד נוֹצַר הַוָּלָד, אֶלָּא שֶׁרַאשִׁית עִנְיָנוֹ הוּא עָפָר, אַךְ חֹמֶר הַקָּרוֹב הוּא בָּשָׂר וָדָם וּשְׁאָר הַרְכָּבוֹתָיו.

כְּלָלֵי הַחֹמֶר:
הַחֹמֶר קוֹדֵם לַצוּרָה בַּטֶּבַע.
פֵּרוּשׁוֹ, כִּי אִי אֶפְשָׁר לְצוּרָה לִמְצֹא אֶלָּא בַּחֹמֶר.
ג הַצוּרָה הִיא – מַה שֶּׁבּוֹ הַמְסֻבָּב הוּא מַה שֶּׁהוּא, וְתִתְחַלֵּק לְעַצְמִית וּמְדֻקְדֶּקֶת, וּלְמִקְרִית אוֹ בִלְתִּי־מְדֻקְדֶּקֶת, הָעַצְמִית הִיא – מַה שֶּׁעוֹשֶׂה הַמְסֻבָּב מַה שֶּׁהוּא בַּאֱמֹתַּת עִנְיָנוֹ וּמַבְדִּילוֹ מִשְּׁאָר כָּל הַנִּמְצָאִים.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: צוּרַת הָאָדָם הוּא הַכֹּחַ הַמְדַבֵּר, שֶׁכּוֹלֵל הַשֵּׂכֶל וְהָרְצוֹן, שֶׁבָּזֶה הוּא מַה שֶּׁנִּבְדָּל בָּעֻצֶם.
ד הַבִּלְתִּי מְדֻקְדֶּקֶת הִיא כְּלָל אֵיזֶה מִקְרִים מְיֻחָדִים לְאֵיזֶה נִמְצָא שֶׁנִּצְיְרוּהוּ בָהֶם, כְּשֶׁאֵין צוּרָתוֹ הָעַצְמִית נוֹדַעַת.
דֶּרֶךְ מָשָׁל שֶׁנֹּאמַר: הַכֶּלֶב הוּא שֶׁיֵּשׁ לוֹ כֹּחַ הַנִּבּוּחַ, וְאֵין זֶה עִקַּר עִנְיָנוֹ שֶׁל הַכֶּלֶב.
כְּלָלֵי הַצוּרָה:
1 הַצוּרָה נִכְבֶּדֶת תָּמִיד מֵהַחֹמֶר.
פֵּרוּשׁוֹ, כִּי בָהּ תְּלוּי כָּל אֱמֹתַּת עִנְיַן הַנִּמְצָא, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בַּחֹמֶר.
2 הַצוּרָה הָעַצְמִית אֵינָהּ מֻשֶּׂגֶת מֵהַחוּשׁ.
3 פְּעֻלּוֹת הַנִּמְצָא תְּלוּיוֹת בַּצוּרָה שֶׁלּוֹ.

פרק ז

מְסֻבְּבֵי אַרְבַּע הַסִּבּוֹת. כְּלָלֵי הַמְסֻבָּב.
א עַד הֵנָּה בֵּאַרְנוּ הַסִּבָּה, עַתָּה נְבָאֵר הַמְסֻבָּב, וְהוּא מַה שֶּׁנּוֹלַד מִכֹּחַ הַסִּבָּה.
ב לְכָל אַרְבַּע הַסִּבּוֹת יֵשׁ מְסֻבָּב. מְסֻבָּב הַפּוֹעֶלֶת הוּא הַפָּעוּל, מְסֻבָּב הַתַּכְלִיתִית הוּא הַנִּגְזָר, מְסֻבָּב הַצּוּרִיִּית הוּא הַמְצֻיָּר, מְסֻבָּב הַחֻמְרִית הוּא הַחֹמֶר.
כְּלָלֵי הַמְסֻבָּב:
1 הַמְסֻבָּב לֹא יִהְיֶה לוֹ כֹּחַ יוֹתֵר מִסִּבָּתוֹ.
פֵּרוּשׁוֹ, כִּי אֵין הַמְסֻבָּב אֶלָּא מַה שֶּׁנּוֹלַד מִן הַסִּבָּה, וְהַסִּבָּה אֵינָהּ יְכוֹלָה לְהוֹלִיד מַה שֶּׁאֵין בָּהּ, אִם כֵּן אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה בַּמְסֻבָּב מַה שֶּׁלֹּא יִמָּצֵא בְּסִבָּתוֹ.
2 כְּמַהוּת הַסִּבָּה כָּךְ מַהוּת הַמְסֻבָּב.
פֵּרוּשׁוֹ: זֶה לֹא יוּבַן אֶלָּא בַּסִּבּוֹת הַטִּבְעִיּוֹת, עִקָּרִיּוֹת וּמְיֻחָדוֹת, וּבְמְסֻבָּב שֶׁיּוּכַל לְקַבֵּל מַהוּת סִבָּתוֹ.
3 הַדָּבָר שֶׁבַּעֲבוּרוֹ – אַחַר הוּא מַה שֶּׁהוּא, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהוּא עַצְמוֹ יִהְיֶה כֵּן.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: אִם הַסְּפָרִים הַנֶּחְמָדִים בָּעֲבוּר הַחָכְמָה הַנֶּחְקֶקֶת בָּהֶם, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁתִּהְיֶה נֶחְמֶדֶת הַחָכְמָה עַצְמָהּ.

פרק ח

הַנּוֹשֵׂא וְהָעֵסֶק. הַנּוֹשֵׂא הַמֻּחְלָט וְהַמֻּגְבָּל. מְיֻחָד וּבִלְתִּי מְיֻחָד.

א הַנּוֹשֵׂא הוּא הַדָּבָר שֶׁיִּתְחַבֵּר אֵלָיו מָה, וְיִתְחַלֵּק לְנוֹשֵׂא וְעֵסֶק. הַנּוֹשֵׂא הוּא שֶׁיְּקַבֵּל בּוֹ, אוֹ עָלָיו, מָה.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָאֵשׁ לַחֹם.

עֵסֶק – שֶׁעָלָיו יֵעָסֵק עוֹסֵק.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַמַּרְאֶה – עֵסֶק לְרָאוֹת.

ב הַנּוֹשֵׂא יִתְחַלֵּק לְמֻחְלָט וּמֻגְבָּל. הַמֻּחְלָט הוּא שֶׁיִּתְחַבֵּר לוֹ מִתְחַבֵּר בְּלִי שׁוּם גְּבוּל וּתְנַאי.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָאֵשׁ שֶׁמִּתְחַבֵּר לוֹ הַחֹם בְּהֶחְלֵט.

הַמֻּגְבָּל – שֶׁיִּתְחַבֵּר לוֹ הַמִּתְחַבֵּר לְפִי עִנְיָן אֶחָד אוֹ הַבְחָנָה אֶחָד.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַכּוֹשִׁי נוֹשֵׂא לַלֶּבֶן לֹא בִּבְחִינַת כֻּלּוֹ, אֶלָּא בִּבְחִינַת אֶחָד מֵחֶלְקָיו, דְּהַיְנוּ הַשִּׁנַּיִם.

ג עוֹד מִתְחַלֵּק הַנּוֹשֵׂא לִמְיֻחָד אוֹ בִּלְתִּי מְיֻחָד.

הַמְיֻחָד הוּא שֶׁמִּתְיַחֵד לְמַקֵּרֵהוּ, שֶׁלֹּא יִמָּצְאוּ זֶה בְּלֹא זֶה.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַחֹם וְהָאֵשׁ לֹא יִמָּצְאוּ זֶה בְּלִי זֶה.

הַבִּלְתִּי מְיֻחָד הוּא שֶׁאֵינוֹ מְיֻחָד עִם מַקֵּרֵהוּ, אֶלָּא יִמָּצֵא הַמַּקֵּרֶה הַהוּא גַּם בְּזוּלָתוֹ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַבַּעַל חַי וֶהֱיוֹת נִרְאֶה, כִּי כָל בַּעַל חַי נִרְאֶה, אַךְ יֵשׁ נִרְאֶה שֶׁאֵינוֹ בַּעַל חַי.

פרק ט

הַמִּתְחַבֵּר, תּוֹכְיוֹ וְנִסְמָךְ. הַנִּצָּב וְהַמְהַלֵּךְ. הַקּוֹדֵם וְהַנִּמְשָׁךְ. הַנִּשּׂוּא הָעַצְמִי וְהַמַּקֵּרִי בְּכֹחַ וּבְפֹעַל. כְּלָלֵי הַמִּתְחַבֵּר.

א הַמִּתְחַבֵּר הוּא מַה שֶּׁמִּתְחַבֵּר אֶל נוֹשֵׂא, וּמִתְחַלֵּק לְתוֹכְיוֹ וְנִסְמָךְ.

ב הַתּוֹכְיוֹ הוּא שֶׁמִּתְחַבֵּר בְּתוֹךְ נוֹשֵׂא וְלֹא יוּכַל לִהְיוֹת בִּלְתּוֹ, וּמִתְחַלֵּק לִמְיֻחָד וּבִלְתִּי מְיֻחָד.

הַמְיֻחָד הוּא שֶׁלֹּא יִמָּצֵא אֶלָּא בְּנוֹשְׂאִים מִמִּין אֶחָד, וְיִתְחַלֵּק לְשָׁלֵם וּבִלְתִּי שָׁלֵם.

ג הַמְיֻחָד הַשָּׁלֵם הוּא הַנִּמְצָא בְּכָל נוֹשְׂאוֹ וּבְכָל זְמָן, וְלֹא בְּזוּלָתוֹ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַהֶרְגֵּשׁ לְבַעַל חַי.

ד הַבְלְתִי שָׁלֵם הוּא הַנִּמְצָא בְּנוֹשֵׂא אֶחָד בִּיחוּד.
פֵּרוּשׁוֹ: לֹא בְּזוּלָתוֹ, אַךְ לֹא בְּכֻלּוֹ, אוֹ לֹא בְּכָל עֵת.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַשְׂחוֹק הוּא מְיֻחָד לָאָדָם, כִּי לֹא נִמְצָא לְזוּלָתוֹ, אַךְ אֵינוֹ בָּאָדָם בְּכָל עֵת.
ה הַבְלְתִי מְיֻחָד הוּא שֶׁיִּמָּצֵא לְנוֹשְׂאִים מִמִּינִים שׁוֹנִים.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַהֶעְתֵּק מִמָּקוֹם שֶׁיִּמָּצֵא לָאָדָם וְיִמָּצֵא גַּם כֵּן לְבַעֲלֵי חַיִּים וְגַם לְדוֹמְמִים.
ו הַנִּסְמָךְ מִתְחַלֵּק לְנִצָּב וּמְהַלֵּךְ.
הַנִּצָּב – אוֹ חוֹנֶה עַל הַנּוֹשֵׂא עַצְמוֹ, אוֹ נִמְצָא יַחַד עִמּוֹ, אוֹ סוֹבֵב וּמַגְבִּיל אוֹתוֹ.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַלְּבוּשׁ חוֹנֶה עַל הַגּוּף; עִם לֶדֶת מֹשֶׁה נִמְצָא יַחַד מְלוּי הַבַּיִת אוֹרָה; הַזְּמַן מַגְבִּיל הַפְּעֻלָּה שֶׁנַּעֲשֵׂית בְּיוֹם פְּלוֹנִי בְּשָׁעָה פְּלוֹנִית.
הַמְהַלֵּךְ מַקְדִּים לְנוֹשֵׂא, אוֹ בָּא אַחֲרָיו, עַל כֵּן יִתְחַלֵּק לְקוֹדֵם וְנִמְשָׁךְ.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָאָבִיב קוֹדֵם לַקַּיִץ, וְהָאָסִיף בָּא אַחֲרָיו.
ז עוֹד יִתְחַלֵּק הַמִּתְחַבֵּר אוֹ הַנִּשּׂוּא לְעַצְמִי וּמִקְרִי.
ח הָעַצְמִי הוּא מְיֻחָד לַנּוֹשֵׂא לְפִי צוּרָתוֹ הָעַצְמִית וְנִמְצָא בּוֹ עַל הָרֹב; הַמִּקְרִי הוּא – שֶׁאֵינוֹ מְיֻחָד לוֹ וְאֵינוֹ נִמְצָא בּוֹ אֶלָּא בְּמִעוּטוֹ.
מְשַׁל הָעַצְמִי: הַחֹם לָאֵשׁ.
מְשַׁל הַמִּקְרִי: הַלֹּבֶן לַבֶּגֶד.
ט עוֹד מְצִיאוּת הַנָּשׂוּא בַּנּוֹשֵׂא יִתְחַלֵּק לִשְׁנַיִם, הָאֶחָד בְּכֹחַ וְהַשֵּׁנִי בְּפֹעַל.
י הַמְּצִיאוּת בְּכֹחַ הוּא כָּל זְמַן שֶׁהַנָּשׂוּא בַּנּוֹשֵׂא בַּהֲכָנָה לְבַד, וְאֵינוֹ בְּמַעֲשֶׂה; בְּפֹעַל – כְּשֶׁהִגִּיעַ לְמַעֲשֶׂה.
מְשַׁל הַכֹּחַ: הָאָדָם יֵשׁ בְּכֹחוֹ לִהְיוֹתוֹ כּוֹתֵב אַף בְּשָׁעָה שֶׁאֵינוֹ כוֹתֵב; וּבְשָׁעָה שֶׁהוּא כוֹתֵב נִקְרָא: כּוֹתֵב בְּפֹעַל.
יא הַכֹּחַ מִתְחַלֵּק לְרָחוֹק וְקָרוֹב.
הָרָחוֹק הוּא שֶׁחֲסֵרוֹת לוֹ מַדְרֵגוֹת רַבּוֹת לִהְיוֹת נִמְצָא בְּפֹעַל; הַקָּרוֹב הוּא – שֶׁאֵין חָסֵר לוֹ כִּי אִם מַדְרֵגַת צַאתוֹ לְפֹעַל.
כְּלָלֵי הַמִּתְחַבֵּר:
1 הַמִּקָּרֶה אֲשֶׁר הוּא מְיֻחָד לְמִין אֶחָד אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּתְיַחֵס לְמִין אַחֵר בְּלִתְּי דּוֹמֶה לוֹ.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַדֵּעָה מְיֻחֶדֶת לְמִין הָאָדָם, לֹא תִתְיַחֵס לָאֲבָנִים.
2 הַמִּקָּרֶה הַמְיֻחָד הַשָּׁלֵם לֹא יִפָּרֵד מִנּוֹשְׂאוֹ אֲפִילוּ רֶגַע אֶחָד.
3 אִי אֶפְשָׁר לְצַיֵּר נוֹשֵׂא עִם שְׁלִילַת הַמִּקָּרֶה הַמְיֻחָד הַשָּׁלֵם שֶׁלּוֹ.
4 הַמִּתְחַבֵּר יֵאָמֵר בַּנּוֹשֵׂא בְּחִבּוּר, לֹא בְּהֶחְלֵט.

פֵּרוּשׁוֹ, כִּי הַמִּתְחַבֵּר שֶׁיֵּאָמֵר הֱיוֹתוֹ נָשׁוּא בְּנוֹשְׂאוֹ, יוּבַן בּוֹ הֱיוֹתוֹ אֶחָד מִן הַמְקֹרִים מִתְדַּבֵּק בַּנּוֹשֵׂא עַד שֶׁיִּתָּאַר נוֹשְׂאוֹ בּוֹ, וְהוּא הַנִּקְרָא לַמְדַקְדְּקִים: שֵׁם תֹּאַר, כְּגוֹן – חָכָם, גִּבּוֹר; אַךְ הַמִּקְרֶה בְּהֶחְלֵט הוּא שֶׁקְּרָאוּהוּ הַמְדַקְדְּקִים: שֵׁם דָּבָר, שֶׁאֵין הַנּוֹשֵׂא מִתְאָר בְּמִקְרֶה, כְּגוֹן – חָכְמָה, גְּבוּרָה.

פרק י

הַכֹּל עַצְמִי וְהַמִּקְרִי מֹרְכָּב וּבָנוּי. הַמִּתְדַּמֶּה וּבִלְתִּי מִתְדַּמֶּה. כְּלָלֵי הַכֹּל. הַחֵלֶק וּכְלָלָיו.

א כֹּל הוּא מַה שֶּׁמְּחֻבָּר מֵחֲלָקִים שֶׁמֵּהֶם נִבְנָה, וְיִתְחַלֵּק לְכֹל מִצַּד עַצְמוֹ וְכֹל מִקְרִיּוֹ.

ב כֹּל מִצַּד עַצְמוֹ הוּא מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ חֲלָקִים מַמָּשׁ שֶׁבּוֹנִים אוֹתוֹ, וְיִתְחַלֵּק לְמֹרְכָּב, אוֹ עַצְמִי, וּבָנוּי.

ג הַמֹּרְכָּב אוֹ עַצְמִי הוּ שֶׁחֲלָקָיו עַצְמִיִּים בּוֹ, דְּהַיְנוּ חֹמֶר וְצוּרָה.

פֵּרוּשׁוֹ: כָּל נִמְצָא, שֶׁהוּא מֻרְכָּב מֵחֹמֶר וְצוּרָה, בִּבְחִינַת הֱיוֹתוֹ הַרְכָּבַת שְׁנֵי אֵלֶּה, נִקְרָאוּ כֹּל עַצְמִי.

ד הַבָּנוּי הוּא – שֶׁיֵּשׁ חֲלָקִים בְּנִיָּנִיִּים שֶׁמַּחְבּוּרָם הוּא נִבְנָה, וְיִתְחַלֵּק לְמִתְדַּמֶּה וּבִלְתִּי מִתְדַּמֶּה.

ה הַמִּתְדַּמֶּה הוּא – שֶׁכָּל חֵלֶק מִמֶּנּוּ מִתְדַּמֶּה לַכֹּל בַּשֵּׁם וּבַטֶּבַע.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָאֵשׁ.

הַבִּלְתִּי מִתְדַּמֶּה הוּא – שֶׁאֵין כָּל חֵלֶק מִמֶּנּוּ מִתְדַּמֶּה אֶל הַכֹּל בַּשֵּׁם וּבַטֶּבַע.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָאָדָם אוֹ הַבַּיִת שֶׁאֵין כָּל חֵלֶק נִקְרָא אָדָם אוֹ בַּיִת.

ו הַכֹּל הַמִּקְרִיּ – שֶׁאֵינוֹ כֹּל עַצְמִי אֶלָּא בְּדֶרֶךְ מִקְרֶה.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַנּוֹשֵׂא הַנֶּחֱלָק בִּנְשׂוּאָיו.

כְּלָלֵי הַכֹּל:

1 יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין הַכֹּל לְחֲלָקָיו, וַאֲפִילוּ לְכֻלָּם בְּיַחַד בִּהְיוֹתָם חֲלָקִים.

פֵּרוּשׁוֹ, כִּי בִּהְיוֹת הַחֲלָקִים מִתְחַבְּרִים יַחַד וְעוֹשִׂים כֹּל מְחֻבָּר מִכֻּלָּם, נַעֲשֶׂה מִזֶּה מְצִיאוּת שֶׁאֵינוֹ נִמְצָא כְּלָל, אֲפִילוּ כְּשֶׁהֵיוּ כֻּלָּם יַחַד אַךְ בִּלְתִּי מִתְחַבְּרִים.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: אִם תְּסַדֵּר כָּל אֵיבְרֵי הַבְּהֵמָה זֶה אֵצֶל זֶה, לֹא יִקָּרְאוּ בְּהֵמָה, אֶלָּא חֲלָקֵי בְּהֵמָה.

2 הַכֹּל לְגַבֵּי חֲלָקָיו הוּא יוֹתֵר שָׁלֵם, וְהַחֲלָקִים לְגַבֵּי הַכֹּל יוֹתֵר חֲסֵרִים.

3 כְּשֶׁיְּנַח הַכֹּל, יֻנְּחוּ הַחֲלָקִים בְּהֶכְרַח; אַךְ בִּשְׁלֹל הַכֹּל, לֹא תֵכָרַח שְׁלִילַת הַחֲלָקִים.

ז הַחֵלֶק הוּא מַה שֶּׁמִּמֶּנּוּ יִבָּנֶה הַכֹּל בְּחֶבְרַת שְׁנַיִם אוֹ יוֹתֵר, וְחִלּוּקָיו כְּחִלּוּקֵי הַכֹּל.

כְּלָלֵי הַחֵלֶק:

1 כָּל חֵלֶק לְגַבֵּי הַכֹּל הוּא חָסֵר.
2 לֹא כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לַכֹּל יֵשׁ לְכָל חֵלֶק.
3 מַה שֶּׁיֵּשׁ לַחֵלֶק מִצַּד עַצְמוֹ יֵשׁ לַכֹּל מִצַּד אוֹתוֹ הַחֵלֶק שֶׁבּוֹ.

פרק יא

הַגְּזָרָה וְהַנְּגָזָר וּכְלָלֵיהֶם. הַבִּנְיָן וּכְלָלָיו.
א הַגְּזָרָה הִיא פֵּרוּשׁ הַמִּלָּה וּמְקוֹרָהּ.
ב גְּזֵרוֹת הַמִּלּוֹת נִקָּחוֹת מִן הַסִּבּוֹת, מִן הַמְסֻבָּבִים, מִן הַנּוֹשְׂאִים, וּמִן הַמִּתְחַבְּרִים, וּמִן הַהַפְכִּיִּים.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: אָדָם מִן הָאֲדָמָה; נֹחַ מִן הַמְּנוּחָה.
ג נִגְזָר הוּא הַנִּבְנֶה לְפִי הַגְּזֵרָה.
כְּלָלֵי הַגְּזָרָה:
לֹא כָּל הַמִּלּוֹת יְבַקֵּשׁ לָהֶם גְּזֵרָה.
פֵּרוּשׁוֹ, כִּי יֵשׁ מִלּוֹת רִאשׁוֹנוֹת וְהֵן שֶׁאֵינָן נִגְזָרוֹת מִמִּלָּה אַחֶרֶת.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: אֵשׁ, מַיִם, לֶחֶם.
ד הַבִּנְיָן הוּא מַה שֶּׁנִּבְנֵית הַמִּלָּה עַל יְסוֹד עִנְיָנָהּ הָרִאשׁוֹן.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: שֵׁם דָּבָר, שֵׁם הַתֹּאַר וּמָקוֹר – כֻּלָּם נִבְנִים עַל יְסוֹד הַפֹּעַל, דְּהַיְנוּ זִכָּרוֹן, זַכְרָן, זָכוֹר – כֻּלָּם מִינֵי בִּנְיָן עַל הַיְסוֹד זָכַר.
ה הַמִּלּוֹת הַנִּבְנוֹת מִתְחַלְּקוֹת לִדְבֵקוֹת וּמֻחְלָטוֹת.
ו הַדְּבֵקוֹת הֵם שֶׁמּוֹרוֹת עַל צוּרָה אַחַת בַּנּוֹשֵׂא, וְהַיְנוּ הַתֹּאַר.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: חָכָם, נָבוֹן, וְכַיּוֹצֵא.
וְהַמֻּחְלָטוֹת – שֶׁמּוֹרוֹת עַל עִנְיָן אֶחָד בִּלְבָד, בְּלִי שֶׁיֵּזָכֵר עִמּוֹ נוֹשְׂאוֹ.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: חָכְמָה, תְּבוּנָה.
כְּלָלֵי הַבִּנְיָן:
1 כְּשֶׁיִּנָּחוּ אֶחָד מִדַּרְכֵי הַבִּנְיָן, יִנָּחוּ הָאֲחֵרִים.
2 מַה שֶּׁשַּׁיָּךְ לְאֶחָד מִדַּרְכֵי הַבִּנְיָן, שַׁיָּךְ לְכֻלָּם.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: אִם הַחֶסֶד נֶחְמָד, הֶחָסִיד יִהְיֶה נֶחְמָד.

פרק יב

הַגָּדֵר, הַסּוּג וְהַהֶבְדֵּל. חִיּוּבֵי הַגָּדֵר. כְּלָלֵי הַגָּדֵר. הַחִלּוּק, הַנֶּחֱלָק וּכְלָלֵיהֶם.

א גָּדֵר הוּא בֵּאוּר שֵׁם שֶׁל הַדָּבָר הַנִּגְדָּר.

ב בַּגָּדֵר יֵשׁ לְהַבְחִין הַחֲלָקִים, הַחִיּוּב וְהַמִּין.

ג חֶלְקֵי הַגָּדֵר שְׁנַיִם: סוּג וְהֶבְדֵּל; בַּסּוּג מִשְׁתַּוֶּה הַנִּגְדָּר לְזוּלָתוֹ, וּבַהֶבְדֵּל – נִבְחָן מִכָּל זוּלָתוֹ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: גֶּדֶר הָאָדָם – בַּעַל חַי מְדַבֵּר; בַּעַל חַי – סוּג שֶׁבּוֹ מִשְׁתַּוֶּה עִם הַבִּלְתִּי מְדַבְּרִים, מְדַבֵּר – הוּא הַהֶבְדֵּל שֶׁנִּבְדָּל בּוֹ מֵהֶם.

ד חִיּוּבֵי הַגָּדֵר שְׁנַיִם. הָאֶחָד, שֶׁמִּלּוֹתָיו תִּהְיֶינָה רְאוּיוֹת וּמְבָאָרוֹת; הַשֵּׁנִי, שֶׁהַגָּדֵר יִהְיֶה לְמִדַּת הַנִּגְדָּר, שֶׁלֹּא יֹאמַר פָּחוֹת מִמַּה שֶׁהוּא וְלֹא יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהוּא.

פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בּוֹ זוּלָתוֹ וְלֹא יֶחְסַר מִמֶּנּוּ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: אִם נִגְדֹּר הָאָדָם: בַּעַל חַי הַהוֹלֵךְ עַל שְׁתֵּי רַגְלָיו, הִנֵּה יִכָּנְסוּ בָּזֶה הָעוֹפוֹת, אוֹ אִם נִגְדֹּר הַנֶּפֶשׁ: הַדָּבָר הָרוֹצֶה וְהַמַּשְׂכִּיל, הִנֵּה נִשְׁאָר חֵלֶק אֶחָד מִן הַנֶּפֶשׁ שֶׁלֹּא נִזְכַּר בָּזֶה שֶׁהוּא הַזִּכָּרוֹן.

ה מִינֵי הַגָּדֵר שְׁנַיִם, שָׁלֵם וּבִלְתִּי שָׁלֵם.

הַשָּׁלֵם הוּא הַנִּבְנֶה מִסּוּג וְהֶבְדֵּל.

הַבִּלְתִּי שָׁלֵם הוּא, שֶׁמְּבָאֵר הַנִּגְדָּר מִצַּד מַה שֶּׁאֵינוֹ עִקַּר בּוֹ, כְּגוֹן: הַמְסַבֵּב, הַחֹלְקִים, הַחֻבָּרָה, וְכַיּוֹצֵא.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: אִם נִגְדֹּר הַיַּיִן: הַמַּשְׁקֶה הַמְשֻׁכָּר, אוֹ אִם נִגְדֹּר הַתְּמָר: הָאִילָן אֲשֶׁר בּוֹ לוּלָבִים וְחָרִיּוֹת וּתְמָרִים, אוֹ אִם נִגְדֹּר הַלֶּהָבָה: הַדָּבָר אֲשֶׁר הֶעְשָׁן קוֹדֵם לוֹ.

כְּלָלֵי הַגָּדֵר:

1 לְמַה שֶּׁיֵּקָיֵם אוֹ יְשׁוֹלַל הַגָּדֵר, יְקַיֵּם אוֹ יְשׁוֹלֵל הַנִּגְדָּר; וְכֵן לְהֵפֶךְ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: בְּמִי שֶׁנֶּאֱמַר הֱיוֹתוֹ בַּעַל חַי מְדַבֵּר, נֶאֱמַר הֱיוֹתוֹ אָדָם.

2 מַה שֶּׁשַּׁיָּךְ אוֹ לֹא שַׁיָּךְ בַּגָּדֵר, שַׁיָּךְ אוֹ לֹא שַׁיָּךְ בַּנִּגְדָּר.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בְּבַעַל חַי מְדַבֵּר, נֶאֱמַר בָּאָדָם.

ו חִלּוּק הוּא בָּאֵר אֶת הַכֹּל וְהַבְחִינוֹ בַּחֲלָקָיו, וְיִתְחַלֵּק לְעִקְּרֵי וּבִלְתִּי עִקְּרֵי.

ז הָעִקְּרֵי הוּא הִתְחַלֵּק הַכֹּל בַּחֲלָקִים עִקָּרִים, וְהַבִּלְתִּי עִקְּרֵי – לַחֲלָקִים בִּלְתִּי עִקָּרִים, וְהַיְנוּ הַכֹּל מִצַּד עַצְמוֹ וּבְמִקְרֶה הַנ"ל.

ח חִיּוּבֵי הַחִלּוּק הָעִקְּרֵי שְׁנַיִם: רִאשׁוֹן, שֶׁלֹּא יִפְחֲתוּ וְלֹא יוֹסִיפוּ הַחֲלָקִים עַל הַמִּתְחַלֵּק; שֵׁנִי, שֶׁיִּהְיוּ הַחֲלָקִים מִתְדַּמִּים עִם הַכֹּל וּבִלְתִּי מִתְדַּמִּים בֵּינֵיהֶם.

פֵּרוּשׁוֹ: אָדָם וּבְהֵמָה הֵם חֶלְקֵי הַמַּרְגִּישׁ בִּלְתִּי מִתְדַּמִּים, אַךְ אָדָם וּבַעַל חַי אֵינָם בִּלְתִּי

מִתְדַּמִּים, כִּי הָאָדָם הוּא בַּעַל חַי גַּם כֵּן.

כְּלָלֵי הַחִלּוּק:

1 הַחִלּוּק צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה לַחֲלָקִים קְרוֹבִים.

פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁלֹּא תְּחַלֵּק הַסּוּג לְאִישִׁים שֶׁיֵּשׁ כַּמָּה מִינִים בֵּין הַסּוּג וּבֵינֵיהֶם, אֶלָּא לְמִינִים שֶׁבְּאִים מִיָּד אַחֲרָיו בְּהַדְרָגָה.

2 הַחִלּוּק צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה לְמַעֵט הַחֲלָקִים כָּל מַה שֶּׁאֶפְשָׁר.

ט הַנֶּחֱלָק – הַבְּחִנּוֹתָיו כְּהַבְחָנוֹת הַחִלּוּק.

כְּלָלֵי הַנֶּחְלָק:

1 מַה שֶּׁנִּרְצֶה לְחַלֵּק צָרִיךְ שֶׁיּוּסַר מִמֶּנּוּ תְּחִלָּה כָּל הַסְּפֵקוֹת וְשִׁתּוּפֵי הַלָּשׁוֹן.

2 מַה שֶּׁנֶּחֱלָק כְּהֹגֶן מֻכְרָח שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֲלָקִים.

פרק יג

הַנֶּעֱרָכִים. הַשָּׁוִים וּכְלָלֵיהֶם. הַדּוֹמִים וּכְלָלֵיהֶם.

א הַנֶּעֱרָכִים מִתְדַּמִּים אוֹ בְּסוּג, אוֹ בְּמִין, אוֹ בְּמִקְרִים. בְּסוּג מִתְדַּמִּים הַמִּינִים, בְּמִין – הָאִישִׁים, בְּמִקְרִים – מִי שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מַהוּת אַחַת אוֹ כַּמּוּת אַחַת, וּמִתְחַלְּקִים לְשָׁוִים וְדוֹמִים.

ב הַשָּׁוִים הֵם שֶׁמִּשְׁתַּוִּים בְּכַמּוּת אֵיכוּתָם.

דֶּרֶךְ מָשָׁל, אִם נֹאמַר: כָּל כָּךְ נֶאֱהַב הַחֶסֶד כְּמוֹ הַמִּשְׁפָּט, הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁכָּל כָּךְ טַעַם יֵשׁ בַּחֶסֶד שֶׁיִּהְיֶה נֶאֱהָב כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ בַּמִּשְׁפָּט, וְנִמְצְאוּ הַחֶסֶד וְהַמִּשְׁפָּט שָׁוִים בְּכַמּוּת אֵיכוּת זֶה שֶׁבָּהֶם, דְּהַיְנוּ הֱיוֹת נֶאֱהָב.

כְּלָלֵי הַשָּׁוִים:

1 מַה שֶּׁנּוֹפֵל בְּאֶחָד מִן הַשָּׁוִים נוֹפֵל בַּחֲבֵרוֹ.

פֵּרוּשׁוֹ: זֶה צָרִיךְ שֶׁיּוּבַן בְּמַה שֶּׁנּוֹפֵל בְּאֶחָד מֵהֶם מִצַּד הַבְחָנָה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ, שֶׁבָּזֶה הוּא מִשְׁתַּוֶּה לַחֲבֵרוֹ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל, הַמִּשְׁפָּט: כְּחֶסֶד לִהְיוֹתוֹ נֶאֱהָב יְצוּוּ עָלָיו הַשְּׂלֵמִים, וְזֶה כִּי צִוּוּי הַשְּׂלֵמִים עָלָיו תָּלוּי בְּהִיוֹתוֹ נֶאֱהָב. אָמְנָם, אִם תֹּאמַר: לַחֶסֶד צָרִיךְ רֹךְ לֵב, – לֹא תִּגְזֹר מִפְּנֵי זֶה שֶׁלַּמִּשְׁפָּט צָרִיךְ, כִּי אֵין זֶה תָּלוּי בְּמַה שֶּׁהֵם שָׁוִים, שֶׁהוּא הֱיוֹת נֶאֱהָב, אֶלָּא בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ לַחֶסֶד בִּפְרָט לְפִי עִנְיָנוֹ.

2 מַה שֶּׁשַּׁיָּךְ בּוֹ אֶחָד מִן הַשָּׁוִים, גַּם חֲבֵרוֹ יִהְיֶה שַׁיָּךְ בּוֹ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: בְּלֵב דּוֹרֵשׁ הַטּוֹב יְנוּחַ הַחֶסֶד, אִם כֵּן גַּם הַמִּשְׁפָּט.

3 שְׁנַיִם שֶׁמִּשְׁתַּוִּים אֶל שְׁלִישִׁי, מִשְׁתַּוִּים בֵּינֵיהֶם.

ג הַדּוֹמִים הֵם אוֹ דוֹמִים בְּאֵיכוּת, אוֹ בִּכְעֵלָה וְהֶפְעֵל.
ד הַדְּמְיוֹן הוּא פָּשׁוּט אוֹ מֻרְכָּב; הַפָּשׁוּט – בֵּין שְׁנַיִם, הַמֻּרְכָּב – בֵּין אַרְבָּעָה.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַפָּשׁוּט – הָאָדָם וְהָעֵשָׂב דּוֹמִים בְּחֻלְשָׁה, וְאֵין כָּאן אֶלָּא שְׁנֵי נוֹשְׂאִים; הַמֻּרְכָּב – הַשַּׂר בְּעֵמּוֹ כְּחוֹבֵל בָּאֳנִיָּתוֹ, וְהֵינוּ לְעִנְיַן הַהַשְׁקָפָה וְהַהַנְהָגָה, וְאֵין הַדְּמְיוֹן מִשְׁתַּלֵּם אֶלָּא בְּאַרְבָּעָה נוֹשְׂאִים: שַׂר וְחוֹבֵל, עַם וָאֳנִיָּה.
כְּלָלֵי הַדּוֹמִים:
1 כָּל שְׁנַיִם דּוֹמִים צָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ גַּם כֵּן בִּלְתִּי דוֹמִים.
פֵּרוּשׁוֹ, כִּי הַדְּמְיוֹן אֵינוֹ הֱיוֹתָם אֶחָד, אֶלָּא הֱיוֹתָם שְׁנַיִם, שֶׁיִּהְיֶה דְּמְיוֹן בֵּינֵיהֶם. אִם כֵּן מֻכְרָח הוּא שֶׁיִּבָּדְלוּ בְּאֵיזֶה הֶבְדֵּל, וְיִתְדַּמּוּ אַחַר כָּךְ בְּאֵיזֶה דְּמְיוֹן.
דֶּרֶךְ מָשָׁל, אִם תֹּאמַר: אָדָם דּוֹמֶה לְעֵשָׂב הַשָּׂדֶה – לֹא מִפְּנֵי זֶה תִּגְזֹר אִם כֵּן צוֹמֵחַ מִן הֶעָפָר, כִּי אֵינוֹ אֶלָּא דּוֹמֶה לְעֵשָׂב בְּאֵיזֶה עִנְיָנִים, אַךְ לֹא בַכֹּל.
2 מַה שֶּׁנּוֹפֵל בְּאֶחָד מִן הַדּוֹמִים בִּבְחִינַת מַה שֶּׁמִּתְדַּמֶּה, נוֹפֵל גַּם בַּחֲבֵרוֹ.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַצְּנוֹרוֹת הַדַּקִּים וּמְבוּאוֹת הַהַשְׁכָּלָה בִּילָדִים הֵם שָׁוִים; כְּמוֹ שֶׁאֵלֶּה לֹא יוּכְלוּ לְכַנֵּס בָּהֶם מַיִם רַבִּים בְּבַת אַחַת, כָּךְ אֵלֶּה לֹא יוּכְלוּ לְכַנֵּס בָּהֶם מֻשְׂכָּלוֹת רַבּוֹת בְּבַת אַחַת.

פרק יד

הַבִּלְתִּי שָׁוִים, הַמְשֻׁנִּים, הַנֶּעֱרָכִים, הַיְתֵרִים, וְהַפְּחוּתִים. כְּלָלֵיהֶם. הַמַּבְדִּילִים וּכְלָלֵיהֶם. הַמַּחְלְטִים.
א הַבִּלְתִּי שָׁוִים הֵם אוֹתָם, שֶׁמַּה שֶּׁיֵּשׁ בְּאֶחָד אֵינוֹ בַּחֲבֵרוֹ, וְנֶחֱלָקִים לְמְשֻׁנִּים וְהַפְכִּיִּים.
ב הַמְשֻׁנִּים הֵם הַמִּתְפָּרְשִׁים אֶחָד מֵחֲבֵרוֹ בְּלֹא הִתְנַגְּדוּת חָזָק, וְנֶחֱלָקִים לְנֶעֱרָכִים וּמַחְלְטִים.
ג הַנֶּעֱרָכִים הֵם שֶׁיֵּשׁ הֶפְרֵשׁ בְּעֶרְכָּם זֶה לָזֶה, וְנֶחֱלָקִים לַחֲלוּקִים וּמַבְדִּילִים.
ד הַחֲלוּקִים הֵם שֶׁחֲלוּקִים בְּכַמּוּת אֵיכוּתָם, וְהֵם יְתֵרִים אוֹ פְּחוּתִים.
כְּלָלֵי הַיְתֵרִים:
1 מִי שֶׁיִּפֹּל בּוֹ הַיֶּתֶר, יִפֹּל בּוֹ הַפָּחוּת.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: אִם הָאָדוֹן, בָּרוּךְ הוּא, בּוֹרֵא יֵשׁ מֵאַיִן, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיָּכוֹל לְקַיֵּם אֶת הַיֵּשׁ.
2 מַה שֶּׁלֹּא יִפֹּל בַּיֶּתֶר, לֹא יִפֹּל בַּפָּחוּת בִּשְׁמִירַת הַיַּחַס.
פֵּרוּשׁוֹ, נֶאֱמַר דֶּרֶךְ מָשָׁל: בְּקִדּוּשָׁיו לֹא יַאֲמִין נִגְזַר מִזֶּה – כָּל שֶׁכֵּן בִּבְנֵי הָאָדָם. וּפֹה נִשְׁמַר הַיַּחַס שֶׁבֵּין לִבְנֵי אָדָם בֵּין לִקְדוֹשִׁים, מַה שֶּׁנִּקְנִים יִהְיֶה חֶסְרוֹן הָאֱמָנָתוֹ, יִתְבָּרַךְ בָּהֶם.
כְּלָלֵי הַפְּחוּתִים:

1 מִי שֶׁלֹּא יִפֹּל בּוֹ פָּחוֹת, לֹא יִפֹּל בּוֹ יָתֵר.
2 מַה שֶּׁמְּחַיֵּב בַּפָּחוֹת, כָּל שֶׁכֵּן בַּיָּתֵר.
ה עוֹד צָרִיךְ לְהַבְחִין בֵּין הֱיוֹת הַדָּבָר פָּחוֹת אוֹ יָתֵר וּבֵין הֱיוֹתוֹ יוֹתֵר אֶפְשָׁרִי, אוֹ לֹא כָּל כָּךְ אֶפְשָׁרִי.
פֵּרוּשׁוֹ, אִם נֹאמַר: יָתֵר הוּא הַמְצִיא דָּבָר חָדָשׁ שֶׁלֹּא יָדְעוּהוּ הָרִאשׁוֹנִים – מְבָאֵר יָפֶה מַה שֶּׁיָּדְעוּהוּ הָרִאשׁוֹנִים. נִמְצָא שֶׁהַחִדּוּשׁ יָתֵר וְהַבֵּאוּר פָּחוֹת. אַךְ לֹא תִגְזֹר מִזֶּה שֶׁהַחִדּוּשׁ יוֹתֵר אֶפְשָׁרִי, לְפִי שֶׁהוּא יָתֵר וְהַבֵּאוּר לֹא כָּל כָּךְ, לְפִי שֶׁכָּל פָּחוֹת בְּעַצְמוֹ הוּא יוֹתֵר אֶפְשָׁרִי, וְהַחִדּוּשׁ שֶׁהוּא יָתֵר בְּעַצְמוֹ אֵינוֹ כָּל כָּךְ אֶפְשָׁרִי.
ו הַמַּבְדִּילִים הֵם הַנֶּעֱרָכִים הַמִּתְפָּרְשִׁים זֶה מִזֶּה בְּאֵיכוּתָם וּבְפְעֻלָּה וְהֶפְעֵל.
דֶּרֶךְ מָשָׁל, אִם נֹאמַר: מִצְרַיִם אֵינָהּ כִּשְׁכֶם. הָאָדָם אֵינוֹ כַּחוֹמָה.
כְּלָלֵי הַמַּבְדִּילִים:
מַה שֶּׁנּוֹפֵל בְּאֶחָד מֵהֶם, אֵינוֹ נוֹפֵל בַּחֲבֵרוֹ בִּבְחִינַת מַה שֶּׁהוּא מֵבְדִּיל מִמֶּנּוּ.
ז הַמַּחְלָטִים הֵם מַה שֶּׁנִּשְׁלָל מִן אֵיזֶה נוֹשֵׂא פְּרָטִי בְּלֹא עֵרֶךְ.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: אֵיזֶה אָדָם אֵינוֹ לָבָן.

פרק טו

הַהַפְכִיִּים. כְּלָלֵיהֶם. הַנֶּגְדִיִּים וּכְלָלֵיהֶם. הַמַּעְדִּירִים וּכְלָלֵיהֶם. הַנִּבְחָנִים. הַמִּתְנַגְּדִים וּכְלָלֵיהֶם. הַמִּצְטָרְפִים וּכְלָלֵיהֶם.
א הַהַפְכִיִּים הֵם שֶׁמִּתְפָּרְשִׁים זֶה מִזֶּה בְּהִתְנַגְּדוּת חָזָק שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְיַחֲדָם.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: שַׂחֲרוּת וְלֹבֶן.
ב מַה שֶּׁיֵּשׁ לְהַבְחִין בַּהַפְכִיִּים הוּא הַסְּגֻלָּה וְהַמִּין.
ג סְגֻלַּת הַהַפְכִיִּים שֶׁלֹּא יִמָּצְאוּ בְנוֹשֵׂא אֶחָד, בִּבְחִינָה אַחַת, בְּחֵלֶק אֶחָד, בִּזְמַן אֶחָד.
פֵּרוּשׁוֹ, כִּי בְּחֶסְרוֹן אֶחָד מֵאֵלֶּה הַתְּנָאִים יוּכְלוּ לְמָצֵא.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: יוּכַל אָדָם לִהְיוֹת לָבָן לְגַבֵּי מִי שֶׁהוּא שָׁחוֹר מִמֶּנּוּ, וְלִהְיוֹת שָׁחוֹר לְגַבֵּי מִי שֶׁלָּבָן מִמֶּנּוּ, וְזֶהוּ בִּבְחִינוֹת שׁוֹנוֹת; עוֹד יוּכַל אָדָם לִהְיוֹת שָׁחוֹר דֶּרֶךְ מָשָׁל בְּעוֹרוֹ וְלָבָן בְּשִׁנָּיו, וְזֶהוּ בַּחֲלָקִים שׁוֹנִים; עוֹד יוּכַל לִהְיוֹת שָׁחוֹר בִּזְמַן אֶחָד וְלָבָן בִּזְמַן אַחֵר, וְזֶהוּ בִּזְמַנִּים שׁוֹנִים.
כְּלָלֵי הַהַפְכִיִּים:
1 בְּמַה שֶּׁיֵּקָיֵם אֶחָד מִן הַהַפְכִיִּים, יִשּׁוֹלֵל חֲבֵרוֹ.
2 בְּמַה שֶּׁיִּשּׁוֹלֵל אֶחָד מִן הַהַפְכִיִּים, אֵינוֹ מֻכְרָח שֶׁיֵּקָיֵם חֲבֵרוֹ אִם לֹא יִהְיוּ הַפְכִיִּים בִּלְתִּי מִתְמַצְּעִים.

דֶּרֶךְ מָשָׁל, אִם נֹאמַר: זֶה הַדַּף אֵינוֹ לָבָן, – לֹא יְחֻיַּב הֶיוֹתוֹ שָׁחוֹר, כִּי יָכוֹל לִהְיוֹתוֹ יָרֹק. אַךְ אִם תֹּאמַר: עַכְשָׁו אֵינוֹ יוֹם – מֻכְרָח שֶׁיִּהְיֶה לַיְלָה, כִּי אֵין אֶמְצַע בֵּינֵיהֶם.

3 הַהַפְכִיּוּת צָרִיךְ שֶׁיִּבָּחֵן לְפִי הַהֶבְדֵּל, לֹא לְפִי הַשְׁתּוּף.

דֶּרֶךְ מָשָׁל, אִם נֹאמַר: הָאָדָם מַרְגִּישׁ, – לֹא נִגְזַר אִם כֵּן: הַבַּעַל חַי אֵינוֹ מַרְגִּישׁ, כִּי הַהֶרְגֵּשׁ מְשֻׁתָּף לָזֶה וְלָזֶה; אַךְ אִם נֹאמַר: הָאָדָם מַמְצִיא מְלָאכוֹת, – נוֹכַל לִגְזֹר מִזֶּה אִם כֵּן: הַבַּעַל חַי אֵינוֹ מַמְצִיא, כִּי זֶה דָּבָר תְּלוּי בַּשֵּׂכֶל, שֶׁהוּא הֶבְדֵּלוֹ שֶׁל הָאָדָם.

ד מִינֵי הַהַפְכִיִּים חֲמִשָּׁה: נֶגְדִּיִּים, מַעְדִּירִים אוֹ שׁוֹלְלִים, נִבְחָנִים, מִתְנַגְּדִים, מִצְטָרְפִים.

ה הַנֶּגְדִּיִּים הֵם שֶׁאֶחָד מְקַיֵּם וְאֶחָד שׁוֹלֵל.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הוֹלֵךְ, לֹא הוֹלֵךְ.

כְּלָלֵי הַנֶּגְדִּיִּים:

1 הַנֶּגְדִּיִּים אֵין לָהֶם אֶמְצָעִי.

פֵּרוּשׁוֹ, כִּי אֵין בֵּין שְׁלִילָה לְקִיּוּם אֶמְצָעִי.

2 בְּהַנִּיחַ אֶחָד מִן הַנֶּגְדִּיִּים, בְּהֶכְרַח יְשׁוֹלַל הַשֵּׁנִי.

3 הַנְּשׁוּא שֶׁל הַמַּאֲמָר הַנֶּגְדִּיִּי לֹא יִתָּכֵן עִם נוֹשְׂאוֹ לְעוֹלָם.

דֶּרֶךְ מָשָׁל, יְהֶיֶה הַמַּאֲמָר: אָדָם אֵינוֹ לֹא אָדָם אָדָם וְלֹא אָדָם, – אִי אֶפְשָׁר לָהֶם לְהִתְחַבֵּר בְּשׁוּם פָּנִים.

ו הַמַּעְדִּירִים הֵם הַמּוֹרִים עַל קִנְיָן וְהֶעְדֵּרוֹ, וְיִתְחַלְּקוּ לִגְמוּרִים וּבְלִתִּי גְמוּרִים.

ז הַגְּמוּרִים – הַמַּעְדִּירִים אֲפִילוּ הַכֹּחַ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָעִוָּרוֹן בְּמִי שֶׁנִּקְרוּ שְׁתֵּי עֵינָיו.

ח הַבִּלְתִּי גְמוּרִים הֵם שֶׁמַּעְדִּירִים פּוֹעַל הַקִּנְיָן, אַךְ הַכֹּחַ נִשְׁאָר בַּנּוֹשֵׂא.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַשֵּׁנָה מַעְדֶּרֶת הַיְקִיצָה בַּפּוֹעַל, אַךְ הַכֹּחַ נִשְׁאָר בַּפּוֹעֵל שֶׁיֵּעוֹר.

כְּלָלֵי הַמֵּעְדִּיר:

1 הַקִּנְיָן טוֹב מִן הַהֶעְדֵּר.

2 הַקִּנְיָן וְהַהֶעְדֵּר סוֹבְבִים עַל נוֹשֵׂא אֶחָד.

3 מִי שֶׁשַּׁיָּךְ בּוֹ הַקִּנְיָן, שַׁיָּךְ בּוֹ הַהֶעְדֵּר, וּמִי שֶׁאֵין הַקִּנְיָן שַׁיָּךְ בּוֹ – אֵין הַהֶעְדֵּר שַׁיָּךְ בּוֹ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: אָדָם שֶׁשַּׁיָּךְ בּוֹ הָרְאִיָּה, שַׁיָּךְ בּוֹ הָעִוָּרוֹן; הַכֹּתֶל שֶׁאֵין שַׁיָּךְ בּוֹ הָרְאִיָּה, אֵין שַׁיָּךְ בּוֹ הָעִוָּרוֹן.

4 כְּשֶׁיֵּנַּח אֶחָד מֵהֶם, יְשׁוֹלַל חֲבֵרוֹ בְּהֶכְרַח.

ט הַנִּבְחָנִים הֵם הַמִּינִים הַחֲלוּקִים שֶׁתַּחַת סוּג אֶחָד, אוֹ אִישִׁים תַּחַת מִין אֶחָד.

י הַמִּתְנַגְּדִים הֵם שֶׁבְּאֵיכוּתָם אוֹ בְּפְעֻלָּתָם מִתְנַגְּדִים זֶה לָזֶה.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַחֹם וְהַקֹּר, הַחַם וְהַקַּר.
יא הַמִּתְנַגְּדִים מִתְחַלְּקִים לְמִתְמַצְּעִים וְלֹא מִתְמַצְּעִים. הַמִּתְמַצְּעִים – שֶׁיֵּשׁ בֵּינֵיהֶם אֶמְצָעִי, הַלֹּא־מִתְמַצְּעִים – שֶׁאֵין בֵּינֵיהֶם אֶמְצָעִי.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַחֹם וְהַקֹּר יֵשׁ בֵּינֵיהֶם הַפּוּשָׁר, אַךְ הַיּוֹם וְהַלַּיְלָה – אֵין בֵּינֵיהֶם אֶמְצָע.
כְּלָלֵי הַמִּתְנַגְּדִים:
1 אִם מִתְנַגֵּד אֶחָד יְנַצֵּחַ לְגַמְרֵי, יְבַטֵּל אֶת חֲבֵרוֹ לְגַמְרֵי.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: אִם הַחֹם יְנַצֵּחַ לְגַמְרֵי, יְבַטֵּל הַקֹּר לְגַמְרֵי.
2 הַמִּתְנַגְּדִים – שְׁנֵיהֶם מְקַיְּמִים וְלֹא שׁוֹלְלִים.
פֵּרוּשׁוֹ, כִּי אִם תֹּאמַר: לֹא חַם אֵינוֹ מִתְנַגֵּד לְלֹא קַר, – שֶׁכְּבָר יָכוֹל לִהְיוֹת לֹא חַם וְלֹא קַר, אַךְ חַם וְקַר אִי אֶפְשָׁר לִהְיוֹת.
3 הַמִּתְנַגְּדִים – סְבוֹתֵיהֶם וּמְסֻבְּבֵיהֶם, סְגֻלּוֹתֵיהֶם וְנוֹשְׂאֵיהֶם כֻּלָּם מִתְנַגְּדִים.
יב הַמִּצְטָרְפִים הֵם הַמִּתְיַחֲסִים שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְאֶחָד לִהְיוֹת בְּלֹא חֲבֵרוֹ, וְהֵם הַפְּכִיִּים זֶה לָזֶה.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָאָב הֶפֶךְ הַבֵּן, וְהַבֵּן הֶפֶךְ הָאָב.
כְּלָלֵי הַמִּצְטָרְפִים:
1 יְדִיעַת הַמִּצְטָרְפִים אֶחָד, כִּי אֵין אֶחָד בְּלֹא חֲבֵרוֹ.
2 הַמִּצְטָרְפִים בְּבְחִינַת הִצְטָרְפָם הֵם כְּמוֹ סִבָּה זֶה לָזֶה.
3 בְּהֵעָדֵר אֶחָד יֵעָדֵר חֲבֵרוֹ.
4 בְּמַה שֶׁיֵּקָיֵם הָאֶחָד יְשׁוֹלֵל חֲבֵרוֹ.

פרק טז

הָעֲדוּת וְהַמּוּעָד. כְּלָלֵי הָעֲדוּת.
א עֵדוּת וּמוּעָד הוּא קִיּוּם דָּבָר מִחוּץ מִמֶּנּוּ, וְיִתְחַלֵּק לֵאלֹקִי וֶאֱנוֹשִׁי.
ב הָאֱלֹקִי – שֶׁדִּבְרֵי הָאֵל, יִתְבָּרַךְ, מְקַיְּמִים אוֹתוֹ.
ג הָאֱנוֹשִׁי – שֶׁאָדָם מְקַיְּמוֹ, וְיִתְחַלֵּק לִמְרֻבֶּה וּמְיֻחָד. הַמְּרֻבֶּה – שֶׁהַרְבֵּה מְעִידִים עָלָיו, הַמְּיֻחָד – שֶׁאֶחָד מֵעִיד עָלָיו.
כְּלָלֵי הָעֲדוּת:
כְּעֵד כָּךְ כֹּחַ הָעֵדוּת.
פֵּרוּשׁוֹ: כְּעֵרֶךְ הָעֵד וַחֲשִׁיבוּתוֹ, כָּךְ כֹּחַ הָעֵדוּת שֶׁלּוֹ לְשֶׁנֶּאֱמִין בָּהּ.

פרק יז

הַמַּאֲמָר הַפָּשׁוּט וְהַמֻּרְכָּב. הַנּוֹשֵׂא וְהַנָּשׂוּא. הַקֶּשֶׁר. הַמַּאֲמָר הַכְּלָלִי, הַחֶלְקִיִּי וְהָאִישִׁיִּי. הַמְחַיֵּב וְהַשּׁוֹלֵל, הַסְּתָמִיִּי וְהַתְּנָאִיִּי. הַמְמַעֵט, הַמּוֹצִיא וְהַמַּגְבִּיל. הָאֲמִתִּי וְהַכּוֹזֵב. הַמֻּכְרָח, הָאֶפְשָׁרִי, הַמְדֻקְדָּק וּבִלְתִּי מְדֻקְדָּק.

א הַמַּאֲמָר הוּא חִבּוּר דְּבָרִים, יְקֻיָּם בּוֹ דָּבָר בְּדָבָר, אוֹ יְשׁוֹלַל דָּבָר מִדָּבָר.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַלֶּחֶם הוּא לָבָן, – קַיָּם הַלֹּבֶן בַּלֶּחֶם; הַלֶּחֶם אֵינוֹ שָׁחוֹר, – שָׁלַל הַשַּׁחֲרוּת מִמֶּנּוּ.

ב הַמַּאֲמָר יִתְחַלֵּק לְפָשׁוּט וּמֻרְכָּב.

ג הַפָּשׁוּט הוּא הַמַּאֲמָר שֶׁיְּקֻיָּם אוֹ יִשְׁלֹל דָּבָר מָה. וְאַרְבַּע הַבְחָנוֹת יֵשׁ לְהַבְחִין בּוֹ, וְהֵם: הַחֶלְקִים, הַקֶּשֶׁר, הַמִּין וְהַמִּקְרִים.

ד חֶלְקֵי הַמַּאֲמָרִים – נוֹשֵׂא וְנָשׂוּא.

ה הַנּוֹשֵׂא הוּא שֶׁיְּקֻיַּם בּוֹ הַדָּבָר הַמְקֻיָּם, אוֹ יְשׁוֹלַל הַמְשׁוֹלָל.

ו הַנָּשׂוּא הוּא אֲשֶׁר יְקֻיַּם אוֹ יְשׁוֹלַל בַּנּוֹשֵׂא.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַלֶּחֶם הוּא לָבָן. לֶחֶם – נוֹשֵׂא, לָבָן – נָשׂוּא.

ז הַקֶּשֶׁר הוּא מַה שֶּׁיְּקֻשַּׁר הַנָּשׂוּא בַּנּוֹשֵׂא, וְיוּכַל לִהְיוֹת מְפֹרָשׁ, וְיוּכַל לִהְיוֹת נֶעְלָם.

הַמְפֹרָשׁ, שֶׁתִּהְיֶה מִלַּת הוּא אוֹ מַה שֶּׁיּוֹרֶה עָלֶיהָ בֵּין הַנּוֹשֵׂא וְהַנָּשׂוּא, וְהַנֶּעְלָם – שֶׁיִּהְיֶה הַנָּשׂוּא פּוֹעֵל.

מְשַׁל הַמְפֹרָשׁ: הַלֶּחֶם הוּא לָבָן; מְשַׁל הַנֶּעְלָם: רָאוּבֵן אָכַל, – יוּבַן בּוֹ, רָאוּבֵן פָּעַל פְּעֻלַּת הָאֲכִילָה.

ח הַמִּין, בּוֹ יִבָּחֵן הַמַּאֲמָר לְפִי הַכַּמּוּת וּלְפִי הָאֵיכוּת. לְפִי הַכַּמּוּת יִהְיוּ בּוֹ שְׁלֹשָׁה מִינִים: כְּלָלִי, חֶלְקִיִּי וְאִישִׁיִּי.

ט הַכְּלָלִי הוּא, שֶׁנּוֹשְׂאוֹ כּוֹלֵל כָּל שֶׁמַּעֲנָיְנוֹ, וְיֹאמַר הַנָּשׂוּא בְּכֻלָּם.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: כָּל בַּעַל חַי מַרְגִּישׁ, הַנּוֹשֵׂא כּוֹלֵל כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עִנְיַן הַחִיּוּת, וְיֹאמַר הַנָּשׂוּא שֶׁהוּא מַרְגִּישׁ בְּכֻלָּם.

י הַחֶלְקִיִּי הוּא, שֶׁנּוֹשְׂאוֹ כּוֹלֵל קְצָת מַמַּה שֶּׁמַּעֲנָיְנוֹ שֶׁבָּהֶם יֹאמַר הַנָּשׂוּא.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: קְצָת בַּעֲלֵי חַיִּים מְדַבְּרִים.

יא הָאִישִׁיִּי, שֶׁנּוֹשְׂאוֹ אִישׁ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: יְרוּשָׁלַיִם הִיא עִיר יָפָה.

יב לְפִי הָאֵיכוּת יִהְיוּ מִינֵי הַמַּאֲמָר שְׁנַיִם: מְחַיֵּב אוֹ שׁוֹלֵל. הַמְחַיֵּב הוּא שֶׁיְּחַיֵּב הַנָּשׂוּא לַנּוֹשֵׂא, הַשּׁוֹלֵל יִשְׁלְלֵהוּ מִמֶּנּוּ.

יג כָּל הַמַּאֲמָרִים מִתְחַלֵּק לִשְׁנֵי מִינִים: סְתָמִיִּי וּתְנָאִיִּי.

יד סְתָמְיֵי הוּא, שֶׁיְּחַיֵּב אוֹ יְשַׁלֵּל בְּלִי שׁוּם תְּנַאי; תְּנָאִיי – שֶׁיִּהְיֶה תְּנַאי עִם הַחִיּוּב אוֹ הַשְׁלִילָה, וְיִתְחַלֵּק לְרִאשׁוֹן וְשֵׁנִי.

טו הַתְּנָאִיי הָרִאשׁוֹן הוּא, שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ אֶחָד מֵאַרְבָּעָה, וְהֵם: הֶכְרַח, מְנִיעָה, אֶפְשָׁרוּת, שִׁקּוּל.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הֶכְרַח – הָאֵשׁ מֻכְרָח שֶׁיִּשְׂרֹף, מְנִיעָה – הַחֵלֶק נִמְנָע שֶׁיִּהְיֶה כְּכֹל, אֶפְשָׁרוּת – הָאָדָם אֶפְשָׁר שֶׁיִּחְיֶה הַרְבֵּה, שִׁקּוּל – הָאָדָם שָׁקוּל לְשֶׁיֵּשֵׁב אוֹ לֹא יֵשֵׁב.

טז הַתְּנָאִיי הַשֵּׁנִי יִתְחַלֵּק לִשְׁלֹשָׁה מִינִים: תְּנָאִיי מְמַעֵט, תְּנָאִיי מוֹצִיא, תְּנָאִיי מַגְבִּיל.

מְמַעֵט הוּא, שֶׁמְּמַעֵט מֵהַנּוֹשֵׁא אוֹ הַנָּשׂוּא כָּל זוּלָתָם. וְנַעֲשֶׂה בְּמִלַּת בִּלְבַד, אוֹ לְבַדּוֹ, וְכַיּוֹצֵא בָהֶם. מוֹצִיא הוּא, שֶׁמּוֹצִיא מִן הַנּוֹשֵׁא אוֹ מִן הַנָּשׂוּא מָה, וְזֶה בְּמִלַּת חוּץ וְכַיּוֹצֵא בּוֹ. מַגְבִּיל הוּא, שֶׁמַּגְבִּיל הַנָּשׂוּא בַּנּוֹשֵׁא בְּאֵיזֶה בְּחִינָה, וְנַעֲשֶׂה בְּמִלַּת לְפִי, אוֹ בְּעֵרֶךְ, אוֹ לְגַבֵּי, וְכַיּוֹצֵא.

מְשַׁל הַמְמַעֵט: הָאָדָם לְבַדּוֹ מְדַבֵּר. מוֹצִיא: כָּל שְׁתִיקָה טוֹבָה חוּץ מִדִּבְרֵי תוֹרָה.

מְשַׁל הַמַּגְבִּיל: הָאָדָם הוּא שָׁפָל בְּעֵרֶךְ הַמַּלְאָכִים.

יז הַמַּאֲמָר יוּכַל לִהְיוֹת אֱמִתִּי אוֹ כּוֹזֵב.

הָאֱמִתִּי הוּא, שֶׁיַּגִּיד הַדָּבָר כְּמוֹת שֶׁהוּא, כּוֹזֵב – שֶׁיַּגִּיד כְּמוֹת שֶׁאֵינוֹ. וּבְשָׁנֵיהֶם יוּכַל לִהְיוֹת מֻכְרָח אוֹ אֶפְשָׁרִי, מְדֻקְדָּק אוֹ לֹא מְדֻקְדָּק.

יח הַמֻּכְרָח הוּא שֶׁיִּהְיֶה אֱמֶת שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִהְיוֹת כָּזָב, אוֹ כָּזָב שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִהְיוֹת אֱמֶת.

דֶּרֶךְ מָשָׁל, אִם תֹּאמַר: הַחַי מֻכְרָח שֶׁיִּרְגַּישׁ.

יט הָאֶפְשָׁרִי שֶׁהוּא אֱמֶת וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁקֶר, אוֹ לְהֵפֶךְ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָאָדָם אֶפְשָׁר שֶׁיִּחְיֶה הַרְבֵּה.

כ מְדֻקְדָּק – מַאֲמָר שֶׁיּוֹרֶה בְּמִלּוֹתָיו כְּפִי הוֹרָאָתָם בַּדִּקְדּוּק, וְלֹא מְדֻקְדָּק הוּא – שֶׁיּוֹרֶה בְּמִלּוֹתָיו שֶׁלֹּא כְּפִי הוֹרָאָתָם בַּדִּקְדּוּק.

דֶּרֶךְ מָשָׁל, אִם תֹּאמַר עַל גִּבּוֹר אֶחָד: זֶה הָאִישׁ הוּא אַרְיֵה, – לֹא תָבִין אַרְיֵה מַמָּשׁ, אֶלָּא לִבּוֹ כְּלֵב אַרְיֵה.

פרק יח

הַחִלּוּף הַפְּשׁוּט, הַמִּקְרִי וְהַהַפְכִּי. כְּלָלֵי הַחִלּוּף. הַנִּגּוּד, תְּנָאֵי הַנִּגּוּד, מִינָיו וּכְלָלָיו.

א שִׁנּוּי הַמַּאֲמָר שְׁנַיִם: הָאֶחָד חִלּוּף וְהָאַחֵר נִגּוּד.

חִלּוּף הַמַּאֲמָר הוּא שׂוּם הַנּוֹשֵׁא בְּמָקוֹם הַנָּשׂוּא וְהַנָּשׂוּא בְּמָקוֹם הַנּוֹשֵׁא, וְיִהְיֶה הַמַּאֲמָר אֱמִתִּי. וְיֵשׁ בּוֹ שְׁלֹשָׁה מִינִים: פְּשׁוּטִי, מִקְרִי וְהַפְכִּיי.

ב הַפְּשׁוּט הוּא חִלּוּף הַנּוֹשֵׂא בַּנָּשׂוּא וְנִשְׁמָר הַכַּמּוּת וְהָאֵיכוּת.
פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁנִּשְׁאָר מְחַיֵּב אִם הָיָה מְחַיֵּב, אוֹ שׁוֹלֵל אִם הָיָה שׁוֹלֵל. וְכֵן בַּכַּמּוּת.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: כָּל אָדָם הוּא בַּעַל חַי מְדַבֵּר; כָּל בַּעַל חַי מְדַבֵּר הוּא אָדָם.
ג מִקְרֵי שֶׁיִּשְׁמֹר הָאֵיכוּת וְלֹא הַכַּמּוּת.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: כָּל מְדַבֵּר הוּא חַי; אֵיזֶה חַי הוּא מְדַבֵּר. כִּי הָרִאשׁוֹן מַאֲמָר כְּלָלִי, וְהַשֵּׁנִי – חֶלְקִיי.
ד הַפְּכִיי – שֶׁיִּשְׁמֹר הַכַּמּוּת וְלֹא הָאֵיכוּת.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: כָּל מְדַבֵּר הוּא בַּעַל חַי; כָּל שֶׁאֵינוֹ בַּעַל חַי אֵינוֹ מְדַבֵּר.
כְּלָלֵי הַחִלּוּף:
1 חִלּוּף הַכְּלָלִי הַמְחַיֵּב – חֶלְקִיי מְחַיֵּב וּכְלָלִי שׁוֹלֵל.
2 חִלּוּף הַחֶלְקִיי הַמְחַיֵּב – חֶלְקִיי מְחַיֵּב.
3 חִלּוּף הַכְּלָלִי הַשּׁוֹלֵל – כְּלָלִי שׁוֹלֵל.
4 הַחֶלְקִי שׁוֹלֵל אֵין חִלּוּף מֻכְרָח לוֹ.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: כָּל אָדָם חַי; אֵיזֶה חַי אָדָם; כָּל שֶׁאֵינוֹ חַי אֵינוֹ אָדָם.
אֵיזֶה אָדָם חַי; אֵיזֶה חַי אָדָם.
אֵין שׁוּם אָדָם אֶבֶן; אֵין שׁוּם אֶבֶן אָדָם.
אֵיזֶה אָדָם אֵינוֹ חָכָם, – אֵין חִלּוּפוֹ מֻכְרָח, כִּי אִם הַהַפְכִיי.
ה הַנִּגּוּד הוּא מַאֲמָר נֶגְדִּיי לַמַּאֲמָר.
פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁהָאֶחָד יְקַיֵּם וְהָאֶחָד יִשְׁלֹל דָּבָר אֶחָד בְּנוֹשֵׂא אֶחָד.
ו הַבְחָנוֹת הַנִּגּוּד שְׁתַּיִם: הַתְּנָאִים וְהַמִּין.
ז תְּנָאֵי הַנִּגּוּד שְׁלֹשָׁה:
1 הַמַּאֲמָרִים הַנֶּגְדִּיִּים צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה נוֹשְׂאֵי שְׁנֵיהֶם וּנְשׂוּאֵיהֶם אֶחָד.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: אָדָם הוּא בַּעַל חַי; אָדָם אֵינוֹ בַּעַל חַי.
2 צָרִיךְ שֶׁיּוּבְנוּ בְּנוֹשֵׂא אֶחָד, בִּבְחִינָה אַחַת, בְּמָקוֹם אֶחָד, בִּזְמַן אֶחָד.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: יִצְחָק הָיוּ לוֹ בָּנִים; יִצְחָק לֹא הָיוּ לוֹ בָּנִים, – אֵינָם נֶגְדִּיִּים, כִּי יוּבְנוּ בִּשְׁנֵי זְמַנִּים, קֹדֶם תְּפִלָּתוֹ וְאַחַר תְּפִלָּתוֹ. וְכֵן: הַזֹּרְעִים צוֹמְחִים עַל יְדֵי הַמָּטָר; הַצֹּמְחִים אֵינָם צוֹמְחִים עַל יְדֵי הַמָּטָר, – יוּבְנוּ בְּכָל הָעוֹלָם וּבְמִצְרַיִם.
3 הַנֶּגְדִּיִּים צָרִיךְ שֶׁיּוּבְנוּ בַּהֲבָנָה פְּשׁוּטָה בְּלִי שׁוּם שִׁתּוּף.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: סַרְטָן הוּא בַּעַל חַי; סַרְטָן אֵינוֹ בַּעַל חַי, – יוּבַן הַדֹּג סַרְטָן בְּרֹאשׁוֹן וְהַמַּזָּל בַּשֵּׁנִי.
ח מִינֵי הַנֶּגְדִּיִּים שְׁנַיִם, וְהֵם: נִגּוּד גָּמוּר וּבִלְתִּי גָּמוּר.
הַגָּמוּר הוּא, שֶׁבְּהֶכְרַח אֶחָד מֵהֶם שֶׁקֶר וְאֶחָד מֵהֶם אֱמֶת. וּמִתְחַלֵּק לִשְׁנַיִם: רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי.

ו הָרִאשׁוֹן הוּא נִגּוּד בֵּין כְּלָלֵי וּפְרָטִי, אֶחָד מְחַיֵּב וְאֶחָד שׁוֹלֵל; הַשֵּׁנִי – בֵּין שְׁנֵי אִישִׁים. מָשָׁל, הָרִאשׁוֹן – כָּל אָדָם לָבָן; אֵיזֶה אָדָם אֵינוֹ לָבָן. הַשֵּׁנִי – רְאוּבֵן לָבָן; רְאוּבֵן אֵינוֹ לָבָן.

כְּלָלֵי הַנִּגּוּד הַגָּמוּר:

שְׁנֵי נֶגְדִּיִּים גְּמוּרִים אֵי־אֶפְשָׁר לִהְיוֹת לֹא שְׁנֵיהֶם שֶׁקֶר וְלֹא שְׁנֵיהֶם אֱמֶת.

הַבְלָתִי גָּמוּר הוּא נִגּוּד בֵּין שְׁנֵי כְּלָלִים.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: כָּל אָדָם הוּא צַדִּיק; שׁוּם אָדָם אֵינוֹ צַדִּיק.

כְּלָלֵי הַבְּלָתִי גָּמוּר:

שְׁנֵי נֶגְדִּיִּים בְּלָתִי גְּמוּרִים אֵי־אֶפְשָׁר לִהְיוֹת אֱמֶת וְיכוֹלִים לִהְיוֹת שֶׁקֶר.

פרק יט

הַמַּאֲמָר הַתְּנָאִי, הַמְחַבֵּר, הַמְחַלֵּק, הַמַּבְדִּיל וְהַמִּתְיַחֵס.

א הַמַּאֲמָר הַמֻּרְכָּב הוּא שֶׁעָנְיָנוֹ מֻרְכָּב, וְיִתְחַלֵּק לַחֲמִשָּׁה מִינִים: תְּנָאִי, מְחַבֵּר, מְחַלֵּק, מַבְדִּיל, מִתְיַחֵס.

ב חֶלְקֵי הַתְּנָאִי שְׁנַיִם: קוֹדֶם וְנִמְשָׁךְ; הַחֵלֶק שֶׁבּוֹ הַתְּנַאי – קוֹדֶם, הַשֵּׁנִי – נִמְשָׁךְ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל, מַאֲמָר תְּנָאִי הוּא: אִם תִּיגַע בַּלְּמוּדִים תִּתְחַכֵּם וַדַּאי. אִם תִּיגַע בַּלְּמוּדִים – הוּא הַקּוֹדֶם, תִּתְחַכֵּם, וַדַּאי – הוּא הַנִּמְשָׁךְ.

ג חִיּוּבֵי הַתְּנַאי שְׁנַיִם:

1 שֶׁכָּל הַקִּיּוּם אוֹ הַשְׁלֵילָה יִהְיֶה תָּלוּי בַּתְּנַאי.

דֶּרֶךְ מָשָׁל, הַמַּאֲמָר שֶׁזָּכַרְנוּ: אִם תִּיגַע וְכוּ' אֵינוֹ מְקַיֵּם שֶׁתִּיגַע בַּלְּמוּדִים וְגַם לֹא שֶׁתִּתְחַכֵּם וַדַּאי, אֶלָּא מַנִּיחַ הַנִּמְשָׁךְ בְּהַנָּחַת הַקּוֹדֶם, דְּהַיְנוּ: שֶׁאִם תִּיגַע בַּלְּמוּדִים יִמָּשֵׁךְ מִזֶּה שֶׁתִּתְחַכֵּם וַדַּאי.

2 שֶׁיִּהְיֶה אֱמֶת, וְלֹא מִצַּד הַחֲלָקִים בִּפְנֵי עַצְמָם, אֶלָּא מִצַּד קִשְׁרָם הַתְּנָאִי.

דֶּרֶךְ מָשָׁל, אִם תֹּאמַר: אִם הָאָדָם יֵשׁ לוֹ שְׁתֵּי רַגְלַיִם, הוּא מְדַבֵּר, – הִנֵּה שְׁנֵי הַחֲלָקִים כָּל אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ אֱמֶת, אַךְ קִשְׁרָם שֶׁקֶר, כִּי לֹא יִמָּשֵׁךְ מִהְיוֹת לוֹ שְׁתֵּי רַגְלַיִם שֶׁיְּדַבֵּר. וְאִם תֹּאמַר: אִם הַכֹּתֶל יֵשׁ לוֹ עֵינַיִם, וַדַּאי יִרְאֶה, – הִנֵּה שְׁנֵי הַחֲלָקִים שֶׁקֶר וּמַאֲמָרְךָ אֱמֶת, כִּי בְּהַנִּיחַ שֶׁיִּהְיֶה לוֹ עֵינַיִם יִמָּשֵׁךְ שֶׁיִּרְאֶה.

ד הַמְחֻבָּר הוּא שֶׁיִּתְחַבְּרוּ חֲלָקָיו בְּקִשָּׁרִים אֵלֶּה בַּמִּלּוֹת: בְּעוֹד, אָז, לֹא בִּלְבַד, אֶלָּא אַף. דֶּרֶךְ מָשָׁל: לֹא עַל הַמִּדְרֹשׁ בִּלְבַד נִצְטַוִּינוּ, אֶלָּא אַף עַל הַמַּעֲשֶׂה.

ה קִיּוּם וּשְׁלֵילַת הַמְחֻבָּר תָּלוּי בַּקֶּשֶׁר, אַךְ הָאֱמֶת – בְּכָל חֵלֶק מִן הַחֲלָקִים.
פֵּרוּשׁוֹ: לִהְיוֹת הַמַּאֲמָר שֶׁזָּכַרְנוּ אֲמִתִּי צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה אֱמֶת, שֶׁנִּצְטַוִּינוּ עַל הַמִּדְרָשׁ וְנִצְטַוִּינוּ גַּם עַל הַמַּעֲשֶׂה גַּם כֵּן.
ו הַמְחֻלָּק, קִשְׁרוֹ: מִלַּת אוֹ, וַאֲמִתָּה בְּהֶכְרַח הַחִלּוּק.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: עַתָּה הוּא יוֹם אוֹ לַיְלָה.
ז הַמַּבְדִּיל הוּא שֶׁמַּבְדִּיל עִנְיָנוֹ, וְקִשְׁרוֹ: לֹא, אֶלָּא, אַף עַל פִּי.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: אַף עַל פִּי שֶׁאָנוּ בְגָלוּת אַרְצֵנוּ כָּזֶה, מַחֲזִיקִים בְּתוֹרָתֵנוּ. לֹא עֲבָדוּת הִיא הַתּוֹרָה, אֶלָּא חֵרוּת.
ח הַמְיַחֵס, שֶׁיִּתְיַחֲסוּ חֲלָקָיו זֶה לָזֶה, וּקְשָׁרָיו: כְּמוֹ – כֵּן, וְכַיּוֹצֵא.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: כְּמוֹ הַמֶּלֶךְ כֵּן הָעָם; מְקוֹם הַזָּהָב שָׁם הַכְּבוֹד.

פרק כ

הַהֶקֵּשׁ וְכֹחַ הוֹלָדָתוֹ. הַהֶקֵּשׁ הַשָּׁלֵם. הַקְּדָמָה גְּדוֹלָה, קְטַנָּה וְתוֹלָדָה. הַבְּלִתִּי שָׁלֵם, פְּשׁוּט וּמֹרָכָב. הַהֶקֵּשׁ הַתְּנָאִיי. הַמְחֻלָּק.
א הַהֶקֵּשׁ הוּא הַרְכָּבַת שְׁתֵּי הַקְּדָמוֹת מְאֻמָּתוֹת וְהוֹלִיד מֵהֶם תּוֹלָדָה אֱמִתִּית.
פֵּרוּשׁוֹ, הַהֶקֵּשׁ הוּא הַפְּעֻלָּה הַשְּׁלִישִׁית שֶׁהַשֵּׂכֶל פּוֹעֵל וְהוּא הִתְבּוֹנֵן דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר, וְהַיְנוּ שֶׁמִּתּוֹךְ מֻשְׂכָּל שֶׁכְּבָר נִתְאַמֵּת וְנוֹדָע יוֹלִיד וְיַחֲדִּישׁ אַחֵר נִמְשָׁךְ בְּהֶכְרַח מִן הָרִאשׁוֹן. וְהִנֵּה שֹׁרֶשׁ הַהֶקֵּשׁ הִיא יְדִיעַת מַה שֶּׁתַּחַת הַנּוֹשֵׂא אֲשֶׁר יָדַעְתָּ נְשׂוּאוֹ, אוֹ שֶׁיִּהְיֶה אֵלָיו בְּעֶרֶךְ הַמִּין עִם סוּגוֹ, אוֹ מַה שֶּׁתַּחַת נָשׂוּא שֶׁל נוֹשְׂאֲךָ, כִּי מַה שֶּׁיִּכְלַל תַּחַת נוֹשְׂאֲךָ הִנֵּה תָּדִין בְּהֶכְרַח שֶׁיִּפֹּל בּוֹ הַנָּשׂוּא שֶׁנָּפַל בְּנוֹשְׂאֲךָ, וְאִם מִינוֹ הוּא – הִנֵּה מַה שֶּׁנּוֹפֵל בַּסּוּג יִפֹּל בְּכָל מִין מִמֶּנּוּ. וְכֵן בַּנָּשׂוּא.
פֵּרוּשׁוֹ, כִּי מַה שֶּׁיִּכְלַל בַּנָּשׂוּא, אֲשֶׁר יָדַעְתָּ הֱיוֹתוֹ בְנוֹשְׂאֲךָ, תִּגְזֹר הֱיוֹתוֹ בוֹ.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: יָדַעְתָּ שֶׁכָּל אָדָם הוּא בַּעַל חַי. כְּשֶׁתֵּדַע שֶׁרְאוּבֵן נִכְלָל בָּאָדָם כְּמִין תַּחַת סוּגוֹ, תֵּדַע שֶׁבְּהֶכְרַח גַּם רְאוּבֵן יִהְיֶה בַּעַל חַי. וְזֶה הַיְסוֹד שֶׁעָלָיו נִבְנִים כָּל הַהֶקֵּשִׁים. אָמְנָם יֵשׁ לַהֶקֵּשִׁים דְּרָכִים רַבִּים וְכֻלָּם שָׁבִים אֶל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה, כְּשֶׁתִּתְבּוֹנֵן עֲלֵיהֶם.
דֶּרֶךְ מָשָׁל, אִם תֹּאמַר: שׁוּם אָדָם אֵינוֹ שׁוֹר,
אֵיזֶה בַּעַל חַי הוּא אָדָם,
אִם כֵּן, אֵיזֶה בַּעַל חַי אֵינוֹ שׁוֹר.
אוֹ אִם תֹּאמַר:
כָּל מְדַבֵּר אָדָם; שׁוּם אֶבֶן אֵינוֹ אָדָם,

אִם כֵּן, שׁוּם מְדַבֵּר אֵינוֹ אָבֶן.
אוֹ תֹּאמַר:
כָּל מְדַבֵּר גּוּף, שׁוּם מְדַבֵּר אֵינוֹ אָבֶן,
אִם כֵּן, אֵיזֶה גּוּף אֵינוֹ אָבֶן.
הִנֵּה רוֹאֶה, שֶׁכֻּלָּם יָשׁוּבוּ לַדֶּרֶךְ שֶׁאָמַרְתִּי.
כִּי כְּשֶׁתֵּדַע שֶׁשּׁוּם אָבֶן אֵינוֹ אָדָם, בְּהֶכְרַח שֶׁשּׁוּם אָדָם אֵינוֹ אָבֶן, וְאָז תֹּאמַר:
כָּל מְדַבֵּר אָדָם, נִמְצָא שֶׁאֵינוֹ אָבֶן.
וְכֵן כָּל מִינֵי הַהֶקֵּשִׁים יְבֹאֲרוּ בְּכָל חֶלְקֵיהֶם, אוֹ לֹא יְבֹאֲרוּ, אוֹ יְסַדְּרוּ בְּאֵיזֶה סֵדֶר שֶׁיִּהְיֶה.
הִנֵּה הֵם שָׁבִים לַדֶּרֶךְ הַזֶּה, וְזֶה כָּל כֹּחַ הוֹלָדָתָם.
ב מִינֵי הַהֶקֵּשִׁים אַרְבָּעָה: הַהֶקֵּשׁ הַשָּׁלֵם, הַבִּלְתִּי שָׁלֵם, הַתְּנָאִיי, וְהַמְחֻלָּק.
ג הַהֶקֵּשׁ הַשָּׁלֵם הוּא אֲשֶׁר יָבֹאוּ בוֹ שְׁתֵּי הַקְדָּמוֹת הַמּוֹלִידוֹת וְהַתּוֹלָדָה שֶׁלָּהֶם.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: כָּל אָדָם חַי; רְאוּבֵן אָדָם. אִם כֵּן הוּא בַּעַל חַי.
ד הַהַבְחָנוֹת שֶׁיֵּשׁ לְהַבְחִין בַּהֶקֵּשׁ הַשָּׁלֵם שָׁלֹשׁ: הַנּוֹדָע, הַמְבֻקָּשׁ וְהַמַּשְׁוֶה, וּקְרָאוּם: גְּדוֹלָה, קְטַנָּה וְתוֹלָדָה.
ה הַנּוֹדָע הִיא הַהַקְדָּמָה אֲשֶׁר יָדַעְתָּ נוֹשְׂאָהּ וּנְשׂוּאָהּ; הַמְבֻקָּשׁ הוּא הַנּוֹשֵׂא אֲשֶׁר יָדַעְתּוּ וּתְבַקֵּשׁ לָדַעַת נָשׂוּא לוֹ; וְהַמַּשְׁוֶה הִיא הַהַקְדָּמָה שֶׁבָּהּ תַּשְׁוֶה הַנּוֹשֵׂא הַמְבֻקָּשׁ לַנּוֹשֵׂא הַנּוֹדָע, לָדוּן בּוֹ עַל יְדֵי זֶה הַנָּשׂוּא הַנּוֹדָע.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: כָּל אָדָם בַּעַל חַי, – הוּא הַנּוֹדָע, שֶׁיָּדַעְתָּ נוֹשְׂאוֹ וְהוּא אָדָם, וּנְשׂוּאוֹ שֶׁהוּא בַּעַל חַי. רְאוּבֵן הוּא בַּעַל חַי, – זֶהוּ הַמְבֻקָּשׁ שֶׁיָּדַעְתָּ נוֹשְׂאוֹ, וְהוּא רְאוּבֵן, וּבְקַשְׁתָּ לָדַעַת נְשׂוּאוֹ אִם הוּא בַּעַל חַי. וּרְאוּבֵן הוּא אָדָם – הוּא הַמַּשְׁוֶה שֶׁמַּשְׁוֶה נוֹשְׂאֲךָ, וְהוּא רְאוּבֵן, אֶל הַנּוֹשֵׂא הַנּוֹדָע, וְהוּא אָדָם.
ו הַבִּלְתִּי שָׁלֵם הוּא שֶׁיִּתְעַלְּמוּ בוֹ אֶחָד מִן הַהַקְדָּמוֹת הַמּוֹלִידוֹת, וְיִבָּנֶה מִשְּׁנַיִם לְבָד, וְיִתְחַלֵּק לְפָשׁוּט וּמֻרְכָּב.
ז הַפָּשׁוּט הוּא שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁנֵי חֲלָקִים לְבָד. הָרִאשׁוֹן נִקְרָא קוֹדֵם, וְהַשֵּׁנִי – נִמְשָׁךְ.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַחָכְמוֹת מְיַקְּרוֹת אֶת הָאָדָם, אִם כֵּן רָאוּי שֶׁתֵּחָמַדְנָה.
אוֹ: מַה שֶּׁמְּיַקֵּר אֶת הָאָדָם רָאוּי שֶׁיֵּחָמֵד, אִם כֵּן הַחָכְמוֹת רָאוּי שֶׁתֵּחָמַדְנָה. וְתִרְאֶה שֶׁהַמָּשָׁל הָרִאשׁוֹן נֶעֱלְמָה בוֹ הַהַקְדָּמָה הָרִאשׁוֹנָה, וּבַשֵּׁנִי – הַשְּׁנִיָּה.
ח הַמֻּרְכָּב יִתְחַלֵּק לִשְׁנַיִם. הָרִאשׁוֹן הוּא – שֶׁהַקּוֹדֵם שֶׁלּוֹ מֻרְכָּב מִנּוֹשְׂאִים רַבִּים וְנָשׂוּא אֶחָד, וְיֵשׁ מִי שֶׁקְּרָאוּהוּ חִפּוּשׁ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: יַיִן אֶרֶץ צָרְפַת, אֶרֶץ אִיטַלְיָה, אֶרֶץ אַשְׁכְּנַז, אֶרֶץ סְפָרַד, אֶרֶץ תּוּנְגְּרְמָה – מְחַמֵּם, אִם כֵּן כָּל יַיִן מְחַמֵּם.

ט הַמֶּרְכָּב הַשֵּׁנִי הוּא – שֶׁהַקּוֹדֵם מֶרְכָּב מִנּוֹשְׂאִים וּנְשׂוּאִים רַבִּים מִתְחַלְּפִים זֶה אַחַר זֶה בְּהַדְרָגָה, שֶׁנָּשׂוּא הָאֶחָד נַעֲשֶׂה נוֹשֵׂא בַּשֵּׁנִי.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: כָּל אָדָם בַּעַל חַי, כָּל בַּעַל חַי מַרְגִּישׁ, כָּל מַרְגִּישׁ גּוּף חַי, כָּל גּוּף חַי מֶרְכָּב, אִם כֵּן כָּל אָדָם מֶרְכָּב.

י הַהֶקֵּשׁ הַתְּנָאִי הוּא שֶׁתּוֹלְדָתוֹ מֻנַּחַת בַּתְּנַאי שֶׁתִּנַּח בָּרִאשׁוֹנָה.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: אִם הָאָדָם בַּעַל חַי – הוּא מַרְגִּישׁ; אַךְ הָאָדָם וַדַּאי שֶׁהוּא בַּעַל חַי, אִם כֵּן הוּא מַרְגִּישׁ.

יא הַהֶקֵּשׁ הַמְחַלֵּק – שֶׁהַקְדָּמָתוֹ הָרִאשׁוֹנָה מְחֻלֶּקֶת בְּמִלַּת "אוֹ", וְיֵנַּח אֶחָד מִן הַחֲלָקִים, וְיֻכְחַשׁ הַשֵּׁנִי.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: עַכְשָׁו הוּא יוֹם אוֹ לַיְלָה,

אָמְנָם יוֹם אֵינוֹ,

אִם כֵּן הוּא לַיְלָה.

אוֹ: עַכְשָׁו הוּא יוֹם אוֹ לַיְלָה,

אָמְנָם יוֹם הוּא,

אִם כֵּן אֵינוֹ לַיְלָה.

פרק כא

שְׁמוּשֵׁי הַהֶקֵּשׁ. הֶקֵּשׁ יָשָׁר וְהֶקֵּשׁ הַחִלּוּף.

א עַד הֵנָּה בֵּאַרְנוּ הַהֶקֵּשִׁים עַצְמָם, עַתָּה נְבָאֵר הַהִשְׁתַּמֵּשׁ מֵהֶם.

ב הַהֶקֵּשׁ יִשְׁמֵשׁ לִשְׁנֵי דְּבָרִים, הָאֶחָד – לְחַדֵּשׁ מֻשְׂכָּל, הַשֵּׁנִית – לְהַעֲמִיד גְּזֵרָה וּלְאַמְּתָהּ. פֵּרוּשׁוֹ, כִּי הִנֵּה כְּשֶׁיִּגִּיעוּ אֶל שִׂכְלְךָ שְׁתֵּי הַהַקְדָּמוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, מֵאֲלֵיהֶן יִתְבּוֹנֵן שִׂכְלְךָ וַיַּקִּישׁ וְיוֹלִיד הַתּוֹלָדָה, וְאָז יֵצֵא לְךָ מֻשְׂכָּל חָדָשׁ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: כְּשֶׁרָאִיתָ שֶׁעָבַר לְפָנֶיךָ צֵל אֶחָד, הִנֵּה מִיָּד יִתְבָּרֵר לְךָ שֶׁעָבַר שָׁם גּוּף אֶחָד, כִּי תַקִּישׁ וְתֹאמַר: אֵין צֵל אֶלָּא בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ גּוּף, כָּאן עָבַר צֵל, אִם כֵּן כָּאן עָבַר גּוּף, וְכֵיוֹצֵא בָזֶה. זֶהוּ הַשִּׁמּוּשׁ הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַהֶקֵּשׁ. אַךְ הַשִּׁמּוּשׁ הַשֵּׁנִי – כְּשֶׁתִּרְצֶה לְאַמֵּת מַאֲמָר שֶׁתֹּאמַר, אָז תִּשְׁתַּמֵּשׁ מִן הַהֶקֵּשׁ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָיָה הַמַּאֲמָר שֶׁרָאוּי שֶׁיִּהְיֶה עִקַּר הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ שֶׁל הָאָדָם עַל הַתּוֹרָה, כְּשֶׁתִּרְצֶה לְאַמְּתוֹ תִּשְׁתַּמֵּשׁ מֵהֶקֵּשׁ כָּזֶה:

עִקַּר הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ שֶׁל הָאָדָם רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה לְמַה שֶּׁהוּא הַיּוֹתֵר טוֹב לוֹ. הַתּוֹרָה הִיא מַה שֶּׁהוּא הַיּוֹתֵר טוֹב לָאָדָם. אִם כֵּן עִקַּר הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ שֶׁל הָאָדָם רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה עַל הַתּוֹרָה.

ג הַאֲמָתַת הַגְּזֵרָה יִהְיֶה אוֹ עַל יְדֵי הֶקֵּשׁ יָשָׁר, אוֹ עַל יְדֵי הֶקֵּשׁ הַחְלוּף. הֶקֵּשׁ הַיָּשָׁר הוּא הֶקֵּשׁ שֶׁמְּהַקְדְּמוֹתָיו תּוֹלְדָה שֶׁנִּבְקֵשׁ לְאַמְּתָהּ.

הֶקֵּשׁ הַחְלוּף הוּא הֶקֵּשׁ עַל חִלּוּף הַגְּזֵרָה שֶׁנִּבְקֵשׁ לְאַמֵּת, שֶׁמְּהַקְדְּמוֹתָיו תּוֹלְדָה מְפֻרְסֶמֶת הַכָּזָב, וְאָז נִשְׁפֹּט הֱיוֹת גְּזֵרָתֵנוּ אֱמִתִּית.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הָיָה הַמַּאֲמָר שֶׁהָעוֹלָם מְחֻדָּשׁ.

וּלְהַרְאוֹת אֱמִתָּתוֹ נֹאמַר: אִלּוּ הָיָה קָדְמוֹן יָצָא הַהֶקֵּשׁ בְּדֶרֶךְ זֶה:

כָּל מַה שֶּׁהוּא קַדְמוֹן אִי אֶפְשָׁר לוֹ לְהִשְׁתַּנּוֹת;

הָעוֹלָם הוּא קַדְמוֹן,

אִם כֵּן הָעוֹלָם אֵינוֹ מִשְׁתַּנֶּה.

וְהֵרֵי הַתּוֹלָדָה הַזֹּאת מְפֻרְסֶמֶת הַכָּזָב, כִּי אֲנַחְנוּ רוֹאִים שֶׁהָעוֹלָם מִשְׁתַּנֶּה, אִם כֵּן מֻכְרָח שֶׁמַּאֲמַר שֶׁהָעוֹלָם קַדְמוֹן – יִהְיֶה שֶׁקֶר, וְשֶׁהוּא מְחֻדָּשׁ – אֱמֶת.

פרק כב

סְתִירוֹת הַהֶקֵּשׁ. סְתִירַת הַתּוֹלָדָה מִצַּד סֵדֶר הַהֶקֵּשׁ וּמִצַּד קְצָת הַהֶקֵּשׁ. סְתִירַת הַהַקְדָּמָה. סְתִירָה בִּבְחִינָה אַחַת. הַטָּעָאוֹת הַשִּׁתּוּף וְהָעֵרְבּוּב.

א עַד הֵנָּה בֵּאַרְנוּ הַרְכָּבַת הַהֶקֵּשׁ, עַתָּה נְבָאֵר סְתִירָתוֹ.

ב יִסָּתֵר הַהֶקֵּשׁ אוֹ לַחֲלוּטִין, אוֹ בִּבְחִינָה מָה.

ג לַחֲלוּטִין תִּהְיֶה הַסְתִירָה אוֹ בַּתּוֹלָדָה, אוֹ בְּאֵיזֶה הַקְדָּמָה.

ד הַתּוֹלָדָה תִּסָּתֵר מִצַּד כָּל הַהֶקֵּשׁ, אוֹ מִצַּד מִקְצָתוֹ.

ה תִּסָּתֵר הַתּוֹלָדָה מִצַּד כָּל הַהֶקֵּשׁ אִם סֵדֶר הַהֶקֵּשׁ> אֵינוֹ כְּהֹגֶן.

פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה יַחַס לַהַקְדָּמוֹת עִם הַתּוֹלָדָה, אוֹ זוֹ עִם זוֹ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: שֶׁיְּזַכֵּר בַּתּוֹלָדָה מַה שֶּׁלֹּא בָא בַּנּוֹדָע אוֹ בַּמַּשְׁוֶה, שֶׁיִּתֵּן בַּנּוֹשֵׂא הַמְבֻקָּשׁ נָשׂוּא שֶׁאֵינוֹ מִנָּשׂוּא הַנּוֹדָע, אוֹ שֶׁיִּתֵּן נָשׂוּא הַנּוֹדָע לְנוֹשֵׂא שֶׁאֵינוֹ נִכְנָס תַּחַת נוֹשֵׂא הַנּוֹדָע.

דֶּרֶךְ מָשָׁל שֶׁתֹּאמַר: כָּל אָדָם בַּעַל חַי, רְאוּבֵן אָדָם,

אִם כֵּן אֵינוֹ בַּעַל חַי, אוֹ: אִם כֵּן הוּא מוֹלִיד.

אוֹ: אִם כֵּן שִׁמְעוֹן הוּא בַּעַל חַי.

אוֹ שֶׁתֹּאמַר: כָּל אָדָם מְדַבֵּר, זֶה הָעוֹף מְדַבֵּר, אִם כֵּן הוּא אָדָם. הִנֵּה תִּסָּתֵר הַתּוֹלָדָה מִצַּד כָּל הַהֶקֵּשׁ, כִּי אֵין הַנָּשׂוּא שֶׁל הַהַקְדָּמָה אָדָם, אֶלָּא מְדַבֵּר.

ו תִּסָּתֵר הַתּוֹלָדָה מִצַּד מִקְצָת הַהֶקֵּשׁ, אִם נָשׁוּא אֶחָד מִן הַהַקְדָּמוֹת אֵינוֹ מֻכְרָח.
דֶּרֶךְ מָשָׁל שֶׁתֹּאמַר: מַתֶּכֶת הוּא אוֹ כֶּסֶף אוֹ זָהָב, הַבַּרְזֶל הוּא מַתֶּכֶת, אִם כֵּן הַבַּרְזֶל הוּא אוֹ כֶּסֶף אוֹ זָהָב, – הִנֵּה הַנָּשׂוּא שֶׁל הַהַקְדָּמָה רִאשׁוֹנָה אֵינוֹ מֻכְרָח, כִּי יָכוֹל לִהְיוֹת מַתֶּכֶת וְלֹא יִהְיֶה לֹא כֶּסֶף וְלֹא זָהָב.
ז סְתִירַת הַהַקְדָּמָה תִּהְיֶה אִם תִּהְיֶה הַהַקְדָּמָה כּוֹזֶבֶת, דְּהַיְנוּ אִם יְחַיֵּב בְּנוֹשֵׂא אֶחָד נָשׂוּא שֶׁרָאוּי לְשָׁלֵל מִמֶּנּוּ, אוֹ יְשַׁלֵּל מַה שֶּׁרָאוּי לְחַיֵּב, לְפִי כְּלָלֵי הַתְּאָרִים הַהֶגְיוֹנִים שֶׁנִּתְבָּאֲרוּ לְמַעְלָה.
ח סְתִירָה בִּבְחִינָה אַחַת הוּא אִם יֵאָמֵר בַּהַקְדָּמָה דֶּרֶךְ כְּלָל מַה שֶּׁאֵינוֹ אֶלָּא בְּעֵרֶךְ וּבִבְחִינָה אַחַת, שֶׁאָז נוֹדָה אוֹתָהּ בִּבְחִינָה אַחַת וְנַכְחִישׁ אוֹתָהּ בִּבְחִינָה אַחֶרֶת, וְזֶה יִהְיֶה בַּנּוֹשֵׂא אוֹ בַּנָּשׂוּא.
דֶּרֶךְ מָשָׁל: כָּל אָדָם מוֹלִיד, זֶה הַיֶּלֶד אָדָם,
אִם כֵּן הוּא מוֹלִיד.
נִסְתָּר הַהַקְדָּמָה הָאַחַת בְּמִקְצָת וְנֹאמַר: כָּל אָדָם גָּדוֹל וּבִלְתִּי עָקָר מוֹלִיד, אַף לֹא כָּל אָדָם בְּהֶחְלֵט, אִם כֵּן אֵינוֹ בְּהֶכְרַח שֶׁזֶּה הַיֶּלֶד יִהְיֶה מוֹלִיד. וְזֶה הַחִלּוּק בַּנּוֹשֵׂא.
אוֹ שֶׁתֹּאמַר: הָאָדָם מְדַבֵּר,
הָאִלֵּם הוּא אָדָם,
אִם כֵּן הָאִלֵּם מְדַבֵּר.
תִּסָּתֵר הַהַקְדָּמָה הָאַחַת בְּמִקְצָת וְנֹאמַר: כָּל אָדָם שֶׁאֵין לוֹ מְעַכֵּב לְדִבּוּרוֹ מְדַבֵּר, אַף הָאָדָם שֶׁיֵּשׁ עִכּוּב לְדִבּוּרוֹ אֵינוֹ מְדַבֵּר.
ט כָּל הַהֶקֵּשִׁים לִהְיוֹתָם אֱמִתִּים צָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ מְנֻקִּים מִן הַהַטְעָאוֹת, וְהֵם שְׁנֵי מִינִים, הָרִאשׁוֹן – הַשִּׁתּוּף, הַשֵּׁנִי – הָעֵרְבּוּב.
י הַשִּׁתּוּף הוּא שִׁתּוּף הַמִּלּוֹת בְּהוֹרָאָתָם, שֶׁלִּפְעָמִים לְפִי הוֹרָאָה אַחַת יָאוּת לָהֶם נָשׂוּא אֶחָד, וּלְפִי הוֹרָאָה אַחֶרֶת – לֹא. וְאִם בְּאַחַת מִן הַהוֹרָאוֹת תִּקְדֵּם וְהַתּוֹלָדָה בַּהוֹרָאָה הָאַחֶרֶת, הֲרֵי זֶה הַטְעָאָה.
יא הָעֵרְבּוּב הוּא שֶׁלֹּא יִבָּחֵן הַנָּשׂוּא בְּאֵיזֶה יַחַס הוּא עִם נוֹשְׂאוֹ, אִם עַצְמִי וְאִם מִקְרִי, אִם בְּכֹחַ וְאִם בְּפֹעַל, וְכַיּוֹצֵא.
כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: הַתּוֹלָדָה צְרִיכָה שֶׁתִּדָּמֶה לְהַקְדְּמוֹתֶיהָ דִּמְיוֹן עַצְמִי וְשָׁלֵם. וְאִם אֵינָהּ דּוֹמָה לָהֶם אֶלָּא בְּמִקְצָת, וְנִבְדֶּלֶת מֵהֶם בְּעִקַּר אֲמִתָּה – הֲרֵי זֶה הַטְעָאָה.
דֶּרֶךְ מָשָׁל אִם תֹּאמַר: הָאָדָם מְדַבֵּר,
פְּלוֹנִי הַשּׁוֹתֵק הוּא אָדָם,

אִם כֵּן פְּלוֹנִי הַשּׁוֹתֵק הוּא מְדַבֵּר, –
הֲרֵי זֶה הַטְעָאָה, כִּי הָאָדָם מְדַבֵּר בְּכֹחַ אַךְ לֹא תָּמִיד בְּפֹעַל.

פרק כג

הַסֵּדֶר הַכְּלָלִי. הַשִּׁכְלִיִּי וְהַמַּעֲשִׂיִּי. הַפְּרָטִי. הַהַמְצָאָה. הַמְצָאַת הַגְּזֵרוֹת. הַמְצָאַת הַמּוֹפְתִים. הַבְחָנַת הַגְּזֵרָה. הַוּכּוּחַ הַמְדֻמֶּה. הַוּכּוּחַ הַגּוּפִיִּי. נוֹשֵׂא הַוּכּוּחַ וְאֹפֶן הַוּכּוּחַ. הַמִּתְנַכְּחִים וּמַשָּׂאָם. הַדְּחִיָּה וְהַסְּתִירָה. הַתַּכְלִית הָעִקָּרִי וְהַטָּפֵל. הַהַבְחָנָה.

א עַד עַתָּה בֵּאַרְנוּ הַהֶקֵּשׁ. עַתָּה נְבָאֵר הַסֵּדֶר, וְהוּא מַה שֶּׁבּוֹ נִסְדְּרִים חֶלְקֵי הַלִּמּוּד כְּהֹגֶן, לְפִי מַדְרֵגָתָם, וְיִתְחַלֵּק לִכְלָלִי וּפְרָטִי.

פֵּרוּשׁוֹ, הַסֵּדֶר הוּא דֶּרֶךְ יְשָׁרָה שֶׁהַהוֹלֵךְ בָּהּ יַגִּיעַ אֶל תַּכְלִיתוֹ עַל נָכוֹן, בְּלִי נְטוֹת מִמֶּנּוּ.

ב הַסֵּדֶר הַכְּלָלִי הוּא סֵדֶר לִמּוּד מִן הַלִּמּוּדִים, אֲשֶׁר בְּחֻקִּים מְיֻחָדִים יְדָרִיךְ אֶת הָאָדָם לִידִיעַת אַחַת מִן הַחָכְמוֹת, אוֹ מִן הַמַּלָּאכוֹת, בְּהִתְהַלְּכוֹ מִן הָעִנְיָנִים הַקּוֹדְמִים וְהַיּוֹתֵר נוֹדָעִים אֶל הַמְאֻחָרִים וְיוֹתֵר נֶעֱלָמִים.

פֵּרוּשׁוֹ, הַקּוֹדְמִים וְיוֹתֵר נוֹדָעִים הֵם הַכְּלָלִים.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַסּוּגִים יוֹתֵר נוֹדָעִים מֵהַמִּינִים וְקוֹדְמִים לָהֶם, הַפְּשׁוּטִים – לַמֻּרְכָּבִים. וּלְפִי זֶה בַּלִּמּוּד הַמְסֻדָּר צָרִיךְ שֶׁיְּקַדֵּם לִמּוּד הַכְּלָלִים אֶל לִמּוּד הַפְּרָטִים, וְשֶׁל הַפְּשׁוּטִים לְשֶׁל הַמֻּרְכָּבִים.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: בַּדִּקְדּוּק הִנֵּה תְּחִלָּה צָרִיךְ לְדַבֵּר עַל הָאוֹתִיּוֹת, אַחַר כָּךְ עַל הַתֵּבוֹת וְהַנְּקֻדּוֹת, אַחַר כָּךְ עַל חֶלְקֵי הַדִּבּוּר – הַשֵּׁמוֹת, הַפְּעָלִים וְהַמִּלּוֹת, אַחַר כָּךְ עַל חִבּוּרֵי הַמַּאֲמָרִים.

ג עוֹד מִתְחַלֵּק לְשִׁכְלִיִּי וּמַעֲשִׂיִּי. שִׁכְלִיִּי הוּא – כְּשֶׁיְּסַדֵּר חֶלְקֵי אֶחָד מִן הַלִּמּוּדִים הַשִּׁכְלִיִּים בְּאֹפֶן שֶׁמִּידִיעַת נוֹשֵׂא הַלִּמּוּד הַהוּא נֵלֵךְ אֶל יְדִיעַת סְבוֹתָיו, וּמֵהֶם אֶל הַהַבְחָנוֹת הַסּוּגִיּוֹת, וּמֵהֶם אֶל הַמִּינִיּוֹת.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: בְּחָכְמַת הַטֶּבַע בַּתְּחִלָּה יִתְבָּאֵר גֶּדֶר הַגּוּף שֶׁהוּא עֵסֶק הַחָכְמָה הַהִיא, אַחַר כָּךְ יִתְבָּאֲרוּ הַסִּבּוֹת הַפְּנִימִיּוֹת וְהַחִצּוֹנוֹת, אַחַר כָּךְ יִתְבָּאֲרוּ הַמִּינִים כֻּלָּם, דְּהַיְנוּ הַפְּשׁוּטִים – הַיְסוֹדוֹת – בַּתְּחִלָּה, אַחַר כָּךְ אֶל הַמֻּרְכָּבִים לְפִי מַדְרֵגוֹתֵיהֶם.

ד הַמַּעֲשִׂיִּי הוּא – כְּשֶׁיְּסַדֵּר חֶלְקֵי אֶחָד מִן הַלִּמּוּדִים הַמְלַאכְתִּיִּים בְּאֹפֶן זֶה, שֶׁמִּידִיעַת הַתַּכְלִית נָבוֹא אֶל יְדִיעַת הָאֶמְצָעִיִּים הַמַּצְטָרְכִים לְהַשִּׂיגוֹ.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: בַּהַגְיוֹן יִתְבָּאֵר תְּחִלָּה הַתַּכְלִית, שֶׁהוּא לְהַבְחִין הַדְּבָרִים לַאֲמִתָּם, אַחַר כָּךְ יִתְבָּאֲרוּ הָאֶמְצָעִיִּים הַמַּגִּיעִים לָזֶה, דְּהַיְנוּ הַתְּאָרִים, הַהֶגְיוֹנִים, הַמַּאֲמָרִים, וְהַהֶקֵּשִׁים וְהַסֵּדֶר.

ה הַפְּרָטִי הוּא שֶׁיְּדָרִיךְ אֶת הָאָדָם אֶל יְדִיעַת אֱוֶזֶה מֻשְׂכָּל מִן הַמֻּשְׂכָּלוֹת בִּפְרָט, וְיִתְחַלֵּק לְהַמְצָאָה וְהַבְחָנָה.

ו הַהַמְצָאָה הוּא – הַמְצָאַת הַגְּזֵרוֹת וְהַהֶקֵּשִׁים שֶׁנִּתְבָּאֲרוּ חֻקּוֹתֵיהֶם לְמַעְלָה.

ז הַמְצָאַת הַגְּזֵרוֹת הוּא – הַבְחֵן בְּנוֹשֵׂא מִן הַנּוֹשְׂאִים אַחַת מִן הַהַבְחָנוֹת הַכ"א שֶׁנִּתְבָּאֲרוּ לְמַעְלָה.

פֵּרוּשׁוֹ: כְּבָר בֵּאַרְנוּ לְמַעְלָה, אֵיךְ הַכ"א הַבְחָנוֹת אֵלֶּה הֵם כְּלָל כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לְקַיֵּם אוֹ לְשַׁלֵּל בְּאֵיזֶה נוֹשֵׂא שֶׁיִּהְיֶה, וּמִזֶּה נִבְנוֹת הַגְּזֵרוֹת שֶׁאֵינָם אֶלָּא קִיּוּם אוֹ שְׁלִילַת מַה בַּנּוֹשֵׂא. וְאָמְנָם הַסֵּדֶר שֶׁרָגִילִים לִשְׁמֹר בַּחֲקִירַת הַבְחָנוֹת אֵלֶּה בְּאֵיזֶה נוֹשֵׂא שֶׁיִּהְיֶה, כְּפִי מַה שֶּׁיִּפֹּל בּוֹ מֵהֶם, הוּא זֶה:

1 הַשֵּׁם אִם הוּא מְיֻחָד, אוֹ מְשֻׁתָּף, אוֹ מֻשְׁאָל, וְכֵיוֹצֵא מִשְּׁאָר מִינֵי הַשֵּׁם. וְאוּלָם זֶה רָאוּי שֶׁיּוּבַן רִאשׁוֹנָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא נִסְתַּפֵּק בַּנּוֹשֵׂא שֶׁבּוֹ נַעֲסֹק.

2 הַסּוּג. וְיִבָּחֵן בָּזֶה תַּחַת אֵיזֶה סוּג מֵהָעֶשֶׂר סוּגִים הָרִאשׁוֹנִים יִכָּנֵס, כִּי לְפִי הִשְׁתַּנּוּת הַסּוּג יִשְׁתַּנּוּ חֻקָּיו, כְּמְבֹאָר בִּכְלָלֵי הָעֶשֶׂר סוּגִים שֶׁזָּכַרְנוּ.

3 הַסְּבוֹת כֻּלָּם.

4 הַמְסֻבָּבִים הַיּוֹתֵר רְשׁוּמִים.

5 הַמִּתְחַבְּרִים, הַמְיֻחָדִים, הַמְּשֻׁתָּפִים, הַקּוֹדְמִים וְהַנִּמְשָׁכִים וְכָל הַשְּׁאָר.

6 הַגָּדֵר.

7 הַחִלּוּק בַּחֲלָקִים בְּנִיָּנִים, אִם הַנּוֹשֵׂא כָּל בְּנִיָּנִיו.

8 הַחִלּוּק בַּמִּינִים אִם הַנּוֹשֵׂא סוּג.

9 הַנֶּעֱרָכִים בְּכָל חֶלְקֵיהֶם.

10 הַמֻּשְׁתָּנִים וְהַהַפְכִיִּים בְּכָל חֶלְקֵיהֶם, שֶׁגַּם יְדִיעָתָם מוֹעֶלֶת הַרְבֵּה לְבֵרוּר יְדִיעַת הַנּוֹשֵׂא.

ח הַמְצָאַת הַהֶקֵּשִׁים הוּא הַמְצָאַת הַמּוֹפְתִים לְהַאֲמָתַת הַגְּזֵרוֹת, אוֹ לְהַכְחָשָׁתָן, וּמְקוֹרָה הַכ"א הַבְחָנוֹת שֶׁבֵּאַרְנוּ.

פֵּרוּשׁוֹ, כִּי אֵין שׁוּם הֶקֵּשׁ בָּעוֹלָם שֶׁיִּרְאֶה אֲמִתַּת גְּזֵרָה אַחַת, אוֹ שֶׁקֶּרָה שֶׁלֹּא יִוָּלֵד מֵאַחַת מִן הַהַבְחָנוֹת הָאֵלֶּה.

דֶּרֶךְ מָשָׁל: אִם תִּהְיֶה הַגְּזֵרָה שֶׁרָאוּי לְכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה כָּבוֹד גָּדוֹל, הִנֵּה תּוֹכִיחַ אֲמִתַּת הַגְּזֵרָה בְּהֶקֵּשׁ כָּזֶה: כָּל מַה שֶּׁיִּתְיַחֵס אֶל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ רָאוּי לְכַבְּדוֹ כָּבוֹד גָּדוֹל, הַתּוֹרָה מִתְיַחֶסֶת לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, אִם כֵּן רָאוּי לְכַבְּדָהּ כָּבוֹד גָּדוֹל. הִנֵּה הֶקֵּשׁ זֶה נוֹלָד מֵהַמִּתְחַבְּרִים שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּמְקוֹמוֹ. כִּי אֶחָד מִמִּתְחַבְּרֵי הַתּוֹרָה הוּא הֱיוֹתָהּ אֱלֹהִית, פֵּרוּשׁוֹ, מִתְיַחֶסֶת לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְכָזֶה תָּדִין בְּכָל הַהֶקֵּשִׁים.

ט הַבְחָנַת הַגְּזֵרָה, לְאַמְתָּה אוֹ לְהַכְחִישָׁהּ, תִּהְיֶה אוֹ בִּפְנֵי עַצְמָהּ, אוֹ בְּוכּוּחַ. בִּפְנֵי עַצְמָהּ הוּא – שֶׁנִּבְחַן גְּזֵרָה אַחַת לְבַדְּנוֹ, בְּלִי מִתְנַגֵּד, עַל יְדֵי הַבְחָנוֹת הַנְּאוּתוֹת.

פֵּרוּשׁוֹ: עַל יְדֵי הַהַבְחָנוֹת הכ"א שֶׁזְּכַרְנוּ לְמַעְלָה, שֶׁמִּשָּׁם נוֹצִיא כָּל הַהֶקֵּשִׁים. וְהִנֵּה כְּשֶׁתִּרְצֶה לִבְחֹן גְּזֵרָה אַחַת, תִּצְטָרֵךְ לְהַבִּיט תְּחִלָּה לִשְׁנֵי חֲלָקִים, דְּהַיְנוּ הַנּוֹשֵׂא וְהַנָּשׂוֹא, וּלְהָסִיר מֵהֶם כָּל סְפֵקוֹת הַשְּׁתּוּף, עַד שֶׁיִּוָּדְעוּ לְךָ לַאֲמִתָּם; אַחַר כָּךְ – כַּמּוּת הַגְּזֵרָה: אִם הִיא כְּלָלִית, חֶלְקִית אוֹ אִישִׁית; אַחַר כָּךְ תַּבִּיט אֶל מַהוּתָהּ שֶׁל הַגְּזֵרָה, דְּהַיְנוּ אִם הִיא מְחַיֶּבֶת אוֹ שׁוֹלֶלֶת, אִם הִיא מַכְרַחַת אוֹ אֶפְשָׁרִית; אַחַר כָּךְ תִּתְבּוֹנָן אִם הִיא אֲמִתִּית אוֹ כוֹזֶבֶת, וְהַיְנוּ אִם תֵּאוֹת עִם הַכְּלָלִים אֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ בְּכ"א הַהַבְחָנוֹת, אוֹ אִם תִּתְנַגֵּד לָהֶם, אוֹ אִם תִּוָּלֵד מֵהֶם בְּהֶכְרַח: אִם תִּוָּלֵד מֵהֶם בְּהֶכְרַח תִּהְיֶה אֲמִתִּית מֻכְרַחַת, אִם תִּתְנַגֵּד תִּהְיֶה כּוֹזֶבֶת, אִם תֵּאוֹת וְלֹא תֻכְרַח תִּהְיֶה אֶפְשָׁרִית.

י בְּוכּוּחַ הוּא – כְּשֶׁתֵּאָמַרְנָה שְׁתֵּי גְּזֵרוֹת שׁוֹנוֹת אוֹ הַפְכִּיוֹת וְנַעֲרֹךְ בֵּינֵיהֶם מִלְחָמָה עַל יְדֵי הֶקֵּשִׁים שֶׁיַּעַזְרוּ לְאַחַת מֵהֶם, אוֹ לַחֲבֶרְתָּהּ, וְיִהְיֶה הַהִשְׁתַּדְּלוּת לְסִתּוֹר הַהֶקֵּשִׁים הַמַּטְעִים וּלְהַעֲמִיד הָאֲמִתִּיִּים, עַד שֶׁתִּקַּיֵּם הַגְּזֵרָה הָאֲמִתִּית, וְזֶה יֵעָשֶׂה אוֹ בְּוכּוּחַ מְדֻמֶּה אוֹ בְּוכּוּחַ גּוּפִיי.

יא הַוּכּוּחַ הַמְדֻמֶּה הוּא – שֶׁאִישׁ אֶחָד יַעֲשֶׂה פְּעֻלַּת הַשֵּׁנִי, דְּהַיְנוּ שֶׁיְּגַזֵּר גְּזֵרָתוֹ בֶּאֱמֶת, וְאַחַר כָּךְ יַקְשֶׁה עָלֶיהָ בְּהֶקֵּשִׁים יַכְזִיבוּהָ, אַחַר כָּךְ יְסַתֵּר הַהֶקֵּשִׁים הָהֵם, וְיַקֵּים גְּזֵרָתוֹ וְיַרְאֶה אֲמִתָּהּ.

יב הַוּכּוּחַ הַגּוּפִיי הוּא – שֶׁיִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵי גּוּפִים מַמָּשׁ, אֶחָד מַנִּיחַ וְאֶחָד מַקְשֶׁה. וְיִבָּחֲנוּ בָּזֶה אַרְבַּע הַבְחָנוֹת: רִאשׁוֹנָה – הַנּוֹשֵׂא, שְׁנִיָּה – הָאֹפֶן, שְׁלִישִׁית – הַמִּתְוַכְּחִים, רְבִיעִית – הַתַּכְלִית.

יג הַנּוֹשֵׂא הוּא הָעִנְיָן אוֹ גְּזֵרָה, שֶׁעָלָיו יִשְׁאוּ וְיִתְּנוּ הַמַּקְשֶׁה וְהַמֵּשִׁיב. הַמַּשָּׂא וּמַתָּן הַוּכּוּחִי אֵין רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה אֶלָּא בְּעִנְיָן שֶׁאֲמִתּוֹ בִּלְתִּי מְפֻרְסָמֶת, כִּי בַּמְפֻרְסָמוֹת אֵינוֹ אֶלָּא מְיֻתָּר וּבְעִנְיָן שֶׁיְּדִיעָתוֹ אֶפְשָׁרִית, כִּי בְּנִמְנָעֵי הַהַשָּׂגָה הַמַּשָּׂא וּמַתָּן בָּטֵל וּמְיֻתָּר וּבִלְתִּי רָאוּי; וְשֶׁיִּהְיֶה עִנְיָן שֶׁיְּדִיעָתוֹ מוֹעֶלֶת לְאֵיזֶה חָכְמָה אוֹ מְלָאכָה, שֶׁאִם לֹא כֵן אֵינוֹ אֶלָּא שִׂיחָה בְּטֵלָה.

יד הָאֹפֶן הוּא – שֶׁיִּהְיֶה הַמַּשָּׂא וּמַתָּן בָּרוּר, בְּלִי הַטְעָאוֹת; שֶׁיִּהְיֶה בִּישׁוּב וּבְנַחַת, בְּלִי בֶהָלָה וְכַעַס; שֶׁיִּהְיֶה בְּדֶרֶךְ קְצָרָה וְהֶגְיוֹנִית.

פֵּרוּשׁוֹ, כִּי אִם לֹא יְסַדְּרוּ הַקֻּשְׁיוֹת וְהַתֵּרוּצִים בְּדֶרֶךְ הֶגְיוֹנִי, שֶׁיִּבָּחֲנוּ הַנּוֹשְׂאִים וְהַנְּשׂוֹאִים, הַחִיּוּבִים וְהַשְּׁלִילוֹת וּשְׁאָר כָּל תְּנָאֵי הַמַּאֲמָרִים, הִנֵּה לֹא יִתְפָּרְסֵם הַכָּזָב וְהַטָּעוּת, וְלֹא יִוָּדַע מְקוֹמוֹ, וְיִמָּלֵט מִן הַשֵּׂכֶל בְּלִי שֶׁיַּרְגִּישׁ בּוֹ; מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּהְיוֹת כָּל הַגְּדָרִים נִבְחָנִים כָּרָאוּי,

שֶׁאָז יִגָּלֶה מִיָּד הַבִּלְתִּי נָאוּת, אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמֹר חֹק הָעֶרֶךְ הָרָאוּי בַּגְּזֵרוֹת. וְאוּלָם גַּם רִבּוּי הַדְּבָרִים, אֲפִילוּ שֶׁיִּהְיוּ הֲגוּנִים, מְיַגֵּעַ הַשֵּׂכֶל וְיִלְאֶה בָּם וְלֹא יוּכַל לְהַבְחִין אוֹתָם בַּדִּקְדּוּק הַמִּצְטָרֵךְ, כִּי יִרְבֶּה מִשָּׁאָם עָלָיו וְלֹא יַעֲצֹר כֹּחַ לְהַבְדִּיל בֵּינֵיהֶם וְלַעֲמֹד עַל פְּרָטֵיהֶם הַדַּקִּים, וְנִמְצָא מְחַיֵּב מַה שֶּׁרָאוּי לִשְׁלֹל, אוֹ לְהֵפֶךְ, וְהוּא לֹא יֵדַע.

טו הַמִּתְוַכְּחִים הֵם – הָאֶחָד הַמַּנִּיחַ וְהוּא עַצְמוֹ הַמַּשִּׁיב, וְהַשֵּׁנִי – הַמַּקְשֶׁה לוֹ.

טז הַמַּנִּיחַ צָרִיךְ שֶׁיְּבָאֵר גְּזֵרָתוֹ הֵיטֵב בְּדֶרֶךְ קְצָרָה, וְלֹא יוֹתֵר מִדַּאי, וְלֹא יִגְזֹר לְחִיּוּב אֶלָּא מַה שֶּׁיַּכְרַח לוֹ עַל פִּי הֶקֵּשׁ אֲמִתִּי.

יז מַשָּׂא הַמַּקְשֶׁה הוּא בְּמַה שֶּׁקֹּדֶם הַקְשׁוֹתָו, בְּעֵת הַקְשׁוֹתָו, וְאַחֲרֵי הַקְשׁוֹתָו.

יח קֹדֶם הַקְשׁוֹתוֹ הוּא – הָאָזֵן הֵיטֵב לְהַנָּחַת הַמַּנִּיחַ בְּכָל חֶלְקֶיהָ, לְהָבִין אוֹתָהּ כְּהֹגֶן, אַחַר כְּךָ דַּקְדֵּק בָּהֶם אִם יֵשׁ לְהִתְנַגֵּד לְאֶחָד מֵהֶם, אִם בִּדְחִיָּה אִם בִּסְתִירָה.

יט בִּדְחִיָּה הוּא – כְּשֶׁיַּעֲדֵר הַהֶכְרַח בְּגְזֵרָתוֹ שֶׁל הַמַּנִּיחַ, אֲפִילוּ אִם לֹא יַכְחִישֶׁהּ.

כ בִּסְתִירָה הוּא – בִּהְיוֹת גְּזֵרָתוֹ כוֹזֶבֶת, מִכֹּח הֶקֵּשׁ חָזָק שֶׁיְּסֻתַּר אוֹתָהּ.

כא בְּעֵת הַקְשׁוֹתוֹ – שֶׁיְּסַדֵּר קַשְׁיָתוֹ בְּדֶרֶךְ קְצָרָה וְהֶגְיוֹנִית, לְפִי מַה שֶּׁהִיא, אִם דְּחִיָּה וְאִם סְתִירָה.

פֵּרוּשׁוֹ, כִּי לֹא כַּדְּחִיָּה הַסְּתִירָה. כִּי הַסְּתִירָה צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה בְּכֹחַ הֶקֵּשׁ חוֹתֵךְ, חָזָק, כְּמוֹ הַהַנָּחָה; אַךְ הַדְּחִיָּה – כָּל זְמַן שֶׁלֹּא יִהְיֶה מוֹפֶת מַכְרִיחַ אֱמִתִּת הַגְּזֵרָה, נוּכַל שֶׁלֹּא לְקַבְּלָהּ, בִּדְחוֹת אוֹתָהּ בִּדְחִיָּה לְבָד.

כב אַחֲרֵי הַקְשׁוֹתוֹ – הָאָזֵן הֵיטֵב אֶל הַמַּנִּיחַ שֶׁיָּשִׁיב אֶל קַשְׁיָתוֹ, וְהוֹדוֹת עַל הָאֱמֶת.

כג מַשָּׂא הַמֵּשִׁיב הוּא קֹדֶם הֲשִׁיבוֹ וּבְעֵת הֲשִׁיבוֹ. קֹדֶם הֲשִׁיבוֹ – לְהַאֲזִין הֵיטֵב אֶל הַקֻּשְׁיָא וּלְהַבְחִין עִנְיָנָהּ: אִם בֶּאֱמֶת מִתְנַגֵּד הוּא לְהַנָּחָתוֹ אִם לֹא, אִם בְּנְיָנָהּ הֶגְיוֹנִי אִם לֹא, אִם הַקְּדָמוֹתֶיהָ וְתוֹלְדוֹתֶהָ מֻכְרָחוֹת אִם לֹא.

פֵּרוּשׁוֹ, כִּי אִם לֹא עִנְיָנָהּ מִתְנַגֵּד מַמָּשׁ לְהַנָּחָתוֹ, אֵין סְתִירָתָהּ נוֹגַעַת לוֹ, וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְטָרֹחַ בָּהּ שֶׁלֹּא לָצֵאת מֵעִנְיָנוֹ; אִם בְּנְיָנָהּ אֵינוֹ הֶגְיוֹנִי, יַרְאֶה לַמַּקְשֶׁה מָקוֹם הַטָּעוּת וְיֹאמַר לוֹ שֶׁיְּסַדֵּר קַשְׁיָתוֹ; אִם הַקְּדָמוֹתֶיהָ אוֹ תּוֹלְדוֹתֶהָ בִּלְתִּי מֻכְרָחוֹת – יְסְתֵּרֵם, וְאִם הַקַּשְׁיָא אֱמִתִּית – יוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְיָשׁוּב מֵהַנָּחָתוֹ.

כד הַתַּכְלִית יִתְחַלֵּק לְעִקָּרִי וְטָפֵל.

כה הָעִקָּרִי – הַשָּׂגַת הָאֱמֶת, הַטָּפֵל – חִדּוּד הַשֵּׂכֶל.

כו עַד עַתָּה בֵּאַרְנוּ הַהַמְצָאָה. עַתָּה נְבָאֵר הַהַבְחָנָה, וְהִיא – הַבְחֵן חֶלְקֵי הַמַּאֲמָרִים וְהַעֲמִידָם עַל מַדְרֵגוֹתֵיהֶם הַהֶגְיוֹנִיּוֹת.

פֵּרוּשׁוֹ, כִּי הִנֵּה אַחַר שֶׁיָּדַעְנוּ מַה נִּשְׁלֹל אוֹ נְחַיֵּב בְּאֶחָד מִן הַנּוֹשְׂאִים וְהַהֶקֵּשִׁים הַמּוֹכִיחִים

אֲמִתַּת גְּזֵרָה מִן הַגְּזֵרוֹת, מִזֶּה נִבְנָה הַדְּרוּשִׁים וְהַהַגָּדוֹת בַּמְּלִיצָה כָּרָאוּי, וְנִסְדַּר הַדְּבָרִים בְּהַרְחָבַת הַלָּשׁוֹן וּשְׁאָר הַדְּבָרִים הַהֲלָצִיִּים הָעֲשׂוּיִים לְהַמְתִּיק. אַךְ לִבְחִירַת הַדְּרוּשִׁים – נִצְטָרֵךְ לְנַתְּחָם, וּלְהַבְדִּיל עִנְיְנֵי הַמְּלִיצָה וְדִרְכֵי הַסִּפּוּר לְבַד וְהַחֲלָקִים הַהֶגְיוֹנִים לְבָד, מֻפְשָׁטִים וַעֲרֻמִּים מִכָּל שְׁאָר עִנְיְנֵי הַסִּפּוּר וְהַהֶקֵּשִׁים עַל צוּרָתָם וְסִדְרֵיהֶם, וְאָז נוּכַל לִשְׁפֹּט אוֹתָם וְלִבְחֹן אוֹתָם. וְהִנֵּה עֲשִׂיַּת הַנִּתּוּחַ הַזֶּה הִיא הַהַבְחָנָה הַזֹּאת שֶׁזָּכַרְנוּ. אָמְנָם סֵדֶר מַעֲשֵׂה הַהַבְחָנָה הַזֹּאת הוּא זֶה: תְּחִלַּת הַכֹּל צָרִיךְ שֶׁתִּקְרָא וְתִשְׁנֶה וּתְשַׁלֵּשׁ הַדְּרוּשׁ אוֹ הַהַגָּדָה אֲשֶׁר תִּרְצֶה לְנַתֵּחַ, וְתִתְבּוֹנֵן בָּהּ הֵיטֵב עַד שֶׁתַּכִּיר עִנְיָנָהּ, אִם הוּא אֶחָד אוֹ יוֹתֵר, אִם הוּא פָּשׁוּט אוֹ מְחֻבָּר. כִּי אִם לֹא תַכִּיר כָּל זֶה עַל בֵּרְיוֹ, הִנֵּה תִּטֶּה מְדֶרֶךְ הַהַגָּדָה הַהִיא וְהַדְּרוּשׁ הַהוּא נְטִיָּה רַבָּה. וְאַחַר שֶׁהִכַּרְתָּ הָעִנְיָן אוֹ הָעִנְיָנִים אֲשֶׁר בַּהַגָּדָה, אָז תַּבְדִּיל הַבְּחִינוֹת, אוֹ הַמּוֹפְתִים הַנִּכְלָלִים בָּהּ, וְתַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹתֵר עִקָּרִיִּים לָעִנְיָן וּבֵין הַבִּלְתִּי עִקָּרִיִּים כָּל כָּךְ. וְאִם הָעִנְיָנִים רַבִּים, תַּפְרִיד כָּל עִנְיָן לְעַצְמוֹ עִם בְּחִינוֹתָיו וּמוֹפְתָיו, שֶׁלֹּא לְעָרֵב עִנְיָן בְּעִנְיָן וְלֹא תְּנַאֵי עִנְיָן בִּתְנַאֵי זוּלָתוֹ. אַחַר כָּךְ תַּעֲמִיד הַמּוֹפְתִים לְמַחְלְקוֹתֵיהֶם עַל סִדְרָם וְצוּרָתָם, וְתַבְחִין הַמּוֹפְתִים הַמְאֻמָּתִים הָעִנְיָנִים וְהַמּוֹסִיפִים בֵּאוּר וּמַרְחִיבִים הָעִנְיָן הָעִקָּרִי, וְנִמְצָאוּ כָּל הַחֲלָקִים מֻצָּגִים לְפָנֶיךָ, שֶׁתּוּכַל לְהִתְבּוֹנֵן בָּהֶם כָּרָאוּי וּלְהַכִּיר הָאֱמֶת לַאֲמִתּוֹ, בְּסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא.

תַּם וְנִשְׁלַם שֶׁבַח לָאֵל בּוֹרֵא עוֹלָם